

แม่โบราณศาสตร์

ดร. ประเสริฐ ณ นคร

เรียบเรียงเป็นภาษาปัจจุบัน

ห้องขจร

อ

349.593

ป419ม

2521

หนังสือเล่มของภาควิชาประวัติศาสตร์

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

อันดับ 4

ห้องขจร สุขพานิช

สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

หนังสืออย่างอื่น
ใช้เฉพาะในห้องสมุดเท่านั้น

มั่งรายศาสตร์

หรือ

กฎหมายพระเจ้ามั่งราย

วรมอนให้
ทองขาว สุพรรณิ

๐
349.593
ป 1718

สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ถนนวิภาวดีรังสิต แขวงจตุจักร เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10710 โทร. ๐๒-๒๕๖๒๖๖๖

มังรายศาสตร์

หรือ

กฎหมายพระเจ้ามังราย

ศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร

เรียบเรียงเป็นภาษาปัจจุบัน

จากต้นฉบับอำเภอเสนาให้ จังหวัดสระบุรี

พ.ศ. ๒๓๔๒

พิมพ์ ชรบ สุขพานิช

ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ประสานมิตร

๒๕๒๑

#

106443

84607

22 W.B. 2524

หนังสือเล่มของภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

๑. ข้อมูลประวัติศาสตร์ : สมัยบางกอก ขจร สุขพานิช
๒. ฐานันดรไพร่ ขจร สุขพานิช
๓. การปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่ของสยาม
และพม่า เฟรด ดับลิว. ริกส์
๔. มังรายศาสตร์ ประเสริฐ ณ นคร

จัดจำหน่ายโดย

ราคา ๑๐ บาท

ปก : ชูชาติ สุริยะกำพล

บูรพาสาสน์
๓๒๘ วังบูรพา กรุงเทพฯ ๒
โทร. ๒๒๑๕๖๗๒

ประกาศขอบคุณ

มั่งรายศาสตร์ เป็นหนังสือเล่มที่ ๔ ตามโครงการจัดพิมพ์ตำราประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร ผู้เรียบเรียงเป็นภาษาปัจจุบัน ได้บรรยายเรื่องนี้ในที่ประชุมสัมมนาประวัติศาสตร์และโบราณคดีลานนาไทย เมื่อ ๒๑ ตุลาคม ๒๕๑๐ และนำคำบรรยายตีพิมพ์ในหนังสือคณะวิทยาศาสตร์และอักษรศาสตร์ ฉบับปรับปรุงใหม่ สิงหาคม ๒๕๑๑ และต่อมาได้ตีพิมพ์ เรื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงโหดกริตยานุพัทธ์ (อาสา โหดระกิตย) ๔ เมษายน ๒๕๑๔ ภาควิชาประวัติศาสตร์ เห็นว่าหนังสือเล่มนี้มีประโยชน์อย่างยิ่ง ในการศึกษาประวัติศาสตร์ไทย โดยเฉพาะเกี่ยวกับความเป็นมาของกฎหมายและการจัดระเบียบของสังคมไทย จึงได้

ขออนุญาต ศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร
นำมาจัดพิมพ์ตามโครงการนี้

ในนามของภาควิชาประวัติศาสตร์ ข้าพเจ้าขอ
แสดงความขอบพระคุณอย่างสูงแก่ ศาสตราจารย์
ดร. ประเสริฐ ณ นคร ไว้ ณ ที่นี้

รองศาสตราจารย์ สากร ข้วยประสิทธิ์

หัวหน้าภาควิชาประวัติศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

๒๔ สิงหาคม ๒๕๒๑

คำนำ

มังรายศาสตร์ หรือวินิจฉัยมังรายเป็นกฎหมายของ
พระเจ้ามังรายกษัตริย์ของลานนา ซึ่งทรงสร้างเมืองเชียงใหม่
ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๘๓๕ ทำนานต่างๆ และโคลงนิราศ
หรืออุโฆษยกกล่าวถึงพระนามพระเจ้ามังรายไว้ถูกต้องตรงกัน
แต่พงศาวดารโยนกเรียกผิดเป็นพระเจ้าเม็งราย จนเป็นที่
รู้จักแพร่หลาย ยากที่จะเปลี่ยนแก้ไขถูกต้องดั้งเดิมได้

ตอนขึ้นต้นได้กล่าวถึงหนังสือเรื่องนี้ โดยเรียกชื่อ
ว่า ราชอาณาจักร และในตอนท้ายกล่าวไว้ว่า “เป็น
โบราณราชสาส์น แต่งบ้านปองเมืองสืบราชปวงนี้มาแต่
ท้าวพระยาทั้งหลายผู้เสวยเมืองชอบทสราชธัมมมาแต่
ก่อน トラบต่อเท่าถึงบัดนี้แล”

มีคำที่นำพิจารณาอยู่หลายคำ วินิจฉัยมังราย
วินิจฉัยเป็นคำมาจากภาษาบาลี แปลว่า ตัดสิน ไตร่ตรอง
ในทันทีหมายถึง การตัดสิน หรือพิพากษา ของพระเจ้า
มังราย โดยการนำกฎในธรรมศาสตร์มาใช้ให้เข้ากับ

(๒)

รูปคดี ตามประเพณีของชาวอินเดียถือกันว่า สากลพิภพ
อยู่ภายใต้กฎธรรมชาติดั้งเดิมเปลี่ยนแปลงไม่ได้ คือ ธรรม
ซึ่งพระมนู ได้นำมาเผยแพร่แก่มนุษย์ทั้งหลายในรูป
ธรรมศาสตร์ กษัตริย์อินเดียไม่มีหน้าที่ออกกฎหมาย
แต่จะต้องเรียนรู้ธรรม โดยศึกษาธรรมศาสตร์ แล้ว
ตัดสินใจคดีไปตามหลักในธรรมศาสตร์นั้น มอญเป็นผู้เริ่ม
เขียนกฎหมาย โดยเรียกชื่อว่า ธรรมสัตถ (คำบาลี
ตรงกับ ธรรมศาสตร์ ในภาษาสันสกฤต) ฉบับที่
พระเจ้าฟ้างุ้ม ผู้ครองประเทศรามัญ (ในสมัยสุโขทัย)
สร้างขึ้นไว้ เป็นฉบับที่รู้จักกันแพร่หลายมาก งานนี้ใช้
หลักการจากธรรมศาสตร์ของพวกฮินดู แต่เปลี่ยนข้อ
ความที่เกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์ มาเป็นศาสนาพุทธ
เพื่อเป็นหลักให้ กษัตริย์ทศกัณฐะศาสนาพุทธใช้ พินักษาคดี
พระเจ้าอู่ทอง กษัตริย์พระองค์แรกของอยุธยาได้ใช้
ธรรมสัตถแบบมอญ เป็นเกณฑ์ตัดสินคดีเหมือนกัน
(ดูบทความของแสงกาต์ วารสารสยามสมาคม ปีที่ ๓๘
เล่ม ๑ หน้า ๙ และต่อไป)

(๓)

ราชสัถย หรือราชสาทร รวบรวมข้อความที่
กษัตริย์วินิจฉัย จุดเข้าเป็นหมวดหมู่ มีลักษณะแบบเดียวกับ
กับธัมมสัถย และใช้รวมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับ
ธัมมสัถย พระเจ้ามั่งรายก็อาจได้รับธัมมสัถย แบบ
เดียวกันมาจากทริภุญชัย และอาจจะใช้ธัมมสัถย พิพากษา
ชาติที่ตรงกับรูปเรื่อง และคงจะได้รวบรวมคำพิพากษา
ของพระองค์ แล้วให้ตราเป็นกฎ เพื่อให้ผู้ปกครองบ้าน
เมืองยุคต่อมาใช้เป็นหลักในการวินิจฉัยคดี

อาณาจักร อาณาเป็นคำบาลี ตรงกับ อาชญา
ซึ่งเป็นคำสันสกฤต แปลว่า อำนาจปกครอง และจักร
แปลว่า ล้อ เขตแคว้น พจนานุกรมไทยแปลอาณาจักร
ว่า อำนาจปกครองทางบ้านเมือง ใช้คู่กับพุทธจักร
ซึ่งหมายความว่า ขอบเขตปกครองในพระพุทธศาสนา

ราชปวงษ์ เชื้อสายกษัตริย์ ขนบธรรมเนียม จึง
อาจจะหมายถึง ราชวงศ์ หรือ ขนบธรรมเนียมที่สืบต่อกัน
มากก็ได้

ข้อความตอนต้นของมั่งรายศาสตร์ อาจจะมีมาแต่
สมัยพระเจ้ามั่งราย หรือมีฉะนั้น ก็จากกษัตริย์ราชวงศ์

(๔)

นี้ ซึ่งปกครองมานานอยู่จนถึง พ.ศ. ๒๑๐๑ จึงตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า และมาชนกับเมืองอยุธยา ระหว่าง พ.ศ. ๒๑๔๑-๒๑๗๔ แล้วตกอยู่ใต้พม่าอีก จนถึง พ.ศ. ๒๒๗๑ เหตุการณ์ดังกล่าวจะมีผลเปลี่ยนแปลงระบบกฎหมายของลานนาไปอย่างไรไม่เป็นที่ประจักษ์

มังรายศาสตร์ฉบับเก่าแก่ที่สุด เท่าที่ทราบได้แก่ฉบับที่ลานนาสีโทภิกขุ ไปได้มาจากวัดเส้าไห้ อำเภอเส้าไห้ จังหวัดสระบุรี คุณไกรศรี นิมมานเหมินท์ เป็นผู้มอบให้ห้องสมุดสยามสมาคม ภาษาและตัวหนังสือที่ใช้เป็นของไทยญวน จารลงบนใบลาน ๔๘ ใบ ทั้งสองหน้า นอกจากใบสุดท้ายมีหน้าเดียว น้อยคัมภีระ คัดไว้ที่ลพบุรี เมื่อปีวอก พ.ศ. ๒๓๔๓ ก่อนกฎหมายตราสามดวงในรัชกาลที่ ๑ เป็นเวลา ๔ ปี เข้าใจว่าคงจะคัดไว้เพื่อให้เชลยศึกที่ถูกกวาดต้อนลงมาจากลานนาปกครองกันเอง

ไม่มีทางทราบว่า ข้อความตอนใดเขียนขึ้นในปีใด กษัตริย์ยุคหลัง หากจะเปลี่ยนแปลงแก้ไขข้อความใหม่ก็มักจะคัด

(๕)

ข้อความเดิมลงไว้ แล้วเขียนข้อความเพิ่มเติมลงไว้ข้าง-
หลัง วิธีการแบบนี้พวกมอญใช้มาก่อน และไทยสมัย
อยุธยาใช้วิธีเดียวกัน คงจะเห็นได้จากกฎหมายตรา-
สามดวง ตัวอย่างจากมั่งรายศาสตร์ ได้แก่เรื่อง หนีศึก
ในหน้า ๒-๓ เดิมให้ฆ่าเสีย ต่อมาให้สีกทหน้าผากว่า
เจ้านายไม่รับเลย ต่อมากลับว่า ข้อความดั้งเดิมมาแต่
โบราณ และมีข้อความแก้ไขใหม่ต่อลงมา

หมายเหตุท้ายเรื่องมีปรากฏซ้ำกันอยู่ในหน้า ๑๓
และหน้าสุดท้าย ข้อความที่ซ้ำกันนั้นคงไม่เกิดขึ้นเพราะ
เหตุบังเอิญ แต่ น่าจะเป็นว่า ข้อความจากหน้าต้นมาถึง
สาเหตุวิวาทกัน ๑๖ ประการ จบลงด้วยหมายเหตุท้าย-
เรื่อง เป็นข้อความที่มิมาแต่เก่าก่อน ส่วนข้อความที่
ต่อจากนั้นไปคงจะเพิ่มเข้ามาในภายหลัง เป็นต้นว่า
หน้า ๙๔ ได้กล่าวถึงข้อความที่นำมาจากกฎหมาย
พม่าอันอยู่ “นอกคลองมั่งรายศาสตร์” ด้วย นอกจากนั้น
ข้อความในมั่งรายศาสตร์ ตอนหลังดูจะคล้ายกับกฎหมาย
อยุธยาเข้าไปมาก

(๖)

ฉบับที่ ๒ เป็นของคุณไกรศรี นิมมานเหมินท์ ซึ่งคัดจากต้นฉบับของกงสุลฝรั่งเศส ประจำเชียงใหม่ ชอ นอทอง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๒ มีข้อความเพิ่มเติมจาก ฉบับแรกอีกหลายตอน เช่น ตอนที่กล่าวถึงการแบ่งค่า ปรับระหว่างเจ้าหน้าที่ใน สมัยพระเมืองแก้วแห่งลานนา (พ.ศ. ๒๐๓๘-๒๐๖๘) และมีรายชื่อกษัตริย์เชียงใหม่ ตั้งแต่พระเจ้ามังรายมาถึงองค์สุดท้าย ซึ่งครองเมืองอยู่ ภายใต้กรุงศรีอยุธยา ระหว่าง พ.ศ. ๒๑๖๑-๒๑๖๙ ตอนที่ท้ายแจ้งไว้ว่า คัดจาก พระยาแสนหลวง จำใน ผู้เป็น ราชทูตในเมืองโยธยา (อยุธยา) กับพระยาศลีอไพร์ คือ พระยาหลิม นนแล ต้นฉบับเดิมของฉบับนอทอง จึงน่าจะเขียนขึ้นราว ๆ พ.ศ. ๒๑๖๙ และเรียกชื่อว่า มังรายศาสตร์ ซึ่งอาจเทียบดูความหมายได้จากคำราชา- ศาสตร์ ที่กล่าวมาแล้ว

ฉบับที่ ๓ ได้มาจากวัดเชียงมั่น เชียงใหม่ เป็นฉบับเรียบเรียงขึ้นใหม่ ข้อความสลับตอนกับสอง ฉบับแรกไปหลายแห่ง

(๓)

ฉบับที่ ๔ ผู้เขียนไม่เคยเห็น ทราบแต่ว่าอยู่ที่
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ทั้งฉบับเขียนด้วยตัวหนังสือพื้นเมืองลานนาไทย
หรือ ตัวไทยยวน ต้นฉบับที่ใช้เป็นหลักสำหรับเรียบ
เรียงเป็นภาษาปัจจุบันในเล่มนี้ ได้แก่ฉบับวกเส้าให้
ส่วนฉบับอื่นใช้เทียบเคียงเฉพาะในกรณีที่ไม่เข้าใจความ
หมาย และกรณีที่สงสัยว่าจะคัดลอกมาผิดเท่านั้น

ประเสริฐ ณ นคร

สารบัญ

	หน้า
หนังสือ	๒
คนตายกลางสนามรบ	๓
รบศึกกรณได้หัวและกรณไม่ไดหัวชาศึกมา	๔
เสนาอมาตย์ตาย	๕
ให้ไพร่มีเวรผลัดเปลี่ยนกัน	๕
ไพร่กู้เงินขุน	๖
ไพร่สร้างไร่นา	๖
ไพร่ที่ขุนไม่ควรรับไปเป็นข้า	๖
ข้าขอรับมรดก	๗
ข้าพระยาไปอยู่กับไพร่	๗
ลักษณะนายทศและนายทเลว	๘
ความผิดร้ายแรงซึ่งยอมให้ฆ่าผู้กระทำผิดได้	๙
โทษประหารชีวิต	๑๐

โทษหนักสามสถาน	๑๐
การพิจารณาความให้เหตุ ๔ ประการ	๑๐
ตัดสินความไม่ถูกต้องอันควรเพิกถอนเสีย					
๘ ประการ	๑๑
อายุความยี่สิบปี	๑๒
สาเหตุวิวาทกัน ๑๖ ประการ	๑๒
ลักษณะหมั้น	๑๓
ลักษณะหย่า	๑๔
การแบ่งสินสมรส	๑๕
ลักษณะมรดก	๒๓
ลักษณะหนี้	๒๙
ลักษณะวิวาท (ต่อกันตักัน)	๓๓
ลักษณะใส่ความกัน	๓๘
ลักษณะทรัพย์และลักพา	๔๐
ลักษณะช้อน อำและลัก	๔๘

มังรายศาสตร์

มังรายศาสตร์

สิทธิสวัสดิ์ กุฎหมายน์ (อาณาจักรน) พระยามังราย
เจ้าได้รับรู่มาแต่โบราณ พระองค์สืบวงศ์มาแต่ปู่
เจ้าลาวจง ลงมาจนถึงท้าวลาวเม็งผู้เป็นพระบิดา พระ-
ยามังรายเจ้าได้มากินเมืองเชียงราย แล้วไปรบพระยาบา
(ญีบา) ยงเมืองหริภุญชัย (ลำพูน) แล้วมาสร้างเชียงใหม่
ในจุลศักราช ๖๕๔ (พ.ศ. ๑๘๓๕) เดือน ๖ ขึ้น ๕ ค่ำ
เม็ง (มอญ) เรียกว่าวันพฤหัสบดี ไทยเรียกว่าวันระวาย
สง่า ยามแต่รุ่ง พระจันทร์เสวยฤกษ์ที่ ๘ ชื่อ บุศย
ราศีกรกฎ พระยามังรายจึงบัญญัติ (ตั้งอาชญา) ไว้ เพื่อ
ให้ท้าวพระยาทั้งหลายผู้เป็นลูกหลานเหลน และเสนา
อมาตย์ผู้ปกครองเมืองสืบไป รู้จักผิด รู้จักชอบ ดังต่อ
ไปนี้

ไพร่สิบคน ให้มีนายสิบผู้หนึ่ง ช่มกว่านผู้หนึ่งทำ
หน้าที่เป็นผู้ติดต่อ(ล่าม) บ่าวประกาศเรื่องงานการประจำ
นายสิบทุกคน นายสิบ ๕ คน ให้มีนายห้าสิบผู้หนึ่ง
มีปากขวาและปากซ้ายเป็นผู้ช่วยรวม ๒ คน นายห้าสิบ
๒ คน ให้มีนายร้อยผู้หนึ่ง นายร้อย ๑๐ คน ให้มีเจ้าพัน
ผู้หนึ่ง เจ้าพัน ๑๐ คน ให้มีเจ้าหมื่นผู้หนึ่ง เจ้าหมื่น
๑๐ คน ให้มีเจ้าแสนผู้หนึ่ง ปกครองเมืองแบบนั้นเพอมี
ให้ซัดเคื่องใจพระเจ้าแผ่นดิน

๔๔ หนังก

ในการรบ ผู้ใดหลบหนีละทิ้งผู้บังคับบัญชา ให้ฆ่า
เสีย ผู้บังคับบัญชาตามลำดับชั้น มีดังนี้ ไพร่ นายสิบ
นายห้าสิบ นายร้อย เจ้าพัน เจ้าหมื่น เจ้าแสน และ
พระยา เมื่อฆ่าแล้ว ให้รบครอบครัวทรัพย์สินทั้งสน
เพอมีให้ผู้อ่อนดูเยี่ยงอย่าง ให้สกหมึกไว้ที่หน้าผาก ว่า
มนขุนเจ้านายไม่รบเลียงเพอให้เป็นที่น่าอายยิ่งนัก ใน
ทำนองเดียวกัน ให้ฆ่าผู้ซึ่งละทิ้งลูกน้องในที่รบ ผู้บังคับ
บัญชามีลำดับลงมาดังนี้ เจ้าแสน เจ้าหมื่น ล่ามหมื่น

เจ้าพัน ล่ามพันและพันน้อย ล่ามบัว กวาน ไพร
เมื่อฆ่าแล้ว ให้รีบเอาครอบครัวทรัพย์สินทั้งสิน

ข้อความดังนั้นมีมาแต่โบราณ ผู้เป็นใหญ่และสัป-
บุรุษก็ควรพิจารณาว่า ชาติสัตว์ทั้งหลายมีศศกตมากนักร
ยังไม่รักเจ้านายตน ขชลาตละทงเจ้านายเสียถึงน ผู้ช
ชลาตอื่น ๆ ก็จะทำอย่างเดียวกันนี้ ให้สีกหน้าผาก
ด้วยหมึกแล้วปล่อยเสียเถิด ฉบับวัดเชียงใหม่ อธิบาย
ว่า ทำถึงนเสียหาย (ร้าย) ยิ่งกว่าตายเสียอีก

อนึ่ง พระยาเจ้าผู้มธรรมกรุณา ก็ควรพิจารณาถึง
คุณความดีของผู้ชชลาตนั้น หากทำดีไว้แต่ก่อน ก็ควร
กรุณาตามควร เพราะคนทุกคนก็ย่อมกลัวตายด้วยกัน
ทั้งสิน ควรลงโทษบ้างเพื่อมิให้คนอื่นดูเยี่ยงอย่าง แต่
ไม่ควรประหารชีวิต เพราะการเกิดเป็นคนนียากนัก.

(การลดหย่อนโทษนี้ คงเป็นข้อความที่เติมเข้ามา
ในชั้นหลัง)

คนตายกลางสนามรบ

เจ้าขุนผู้ใดกล้าหาญมาก ไม่ถอยหนี ได้รับไตชน
ได้ฆ่าในทีรบ แต่ถูกข้าศึกฆ่าตาย ไม่ควรรีบครอบครัว

ทรพยสินเข้าพระคลัง เพราะคนทั้งหลายมาอาสาต่อทำ
 พระยา ก็เพื่อจะคุมครองลูกเมีย เมื่อตายเพราะรับอาสา
 เจ้านาย ก็ไม่ควรให้ลูกเมียผู้ตายได้รับทุกข์ ควรปล่อย
 ให้อยู่ตามใจเขา ถ้ามีลูกหลานควรเลี้ยงไว้สืบเชื้อสาย
 ต่อไป

รบศึกกรณีได้หัว และกรณีไม่ได้หัวข้าศึกมา

มาตรา ๑ นายต้นผู้โครบศึกในสนามรบ ได้
 หัวนายช้างนายม้ามา ควรเลี้ยงดูให้เป็นใหญ่ หนึ่ง ถ้า
 ข้าศึกมาล้อมบ้านเมือง ผู้โครบชนะได้หัวข้าศึกมาให้
 รางวัลหัวละ ๓๐๐ เงิน ให้ไร่นาทดินและเลี้ยงดูให้เป็น
 ใหญ่ หากนายต้นได้หัวนายม้า ควรเลื่อนชั้นเป็นนายม้า
 คนต้นได้หัวนายช้างควรเลื่อนชั้นเป็นนายช้าง ให้มีฉัตร
 กั้นให้ภรรยา เครื่องทอง ทองทองปลายแขน เสื้อผ้าอย่างดี
 เพราะเขาอาสาด้วยเต็มใจ จึงควรรางวัลให้อย่าง
 เต็มใจเช่นกันเพื่อให้คนทั้งหลายอุตสาหะอาสาต่อเจ้านาย

มาตรา ๑ คนต้นได้ฆ่านายช้างนายม้าตายในที่รบ
 จะตัดหัวมากี่ไม่ทัน แต่มีผู้รู้เห็นก็ควรให้รางวัลยศศักดิ์
 แก่เขา

เสนาอมาตย์ตาย

ประการหนึ่ง เสนาอมาตย์ผู้ใดช่วยปกครองบ้านเมืองดีมาก รักษากฎหมาย ให้เป็นคุณแก่บ้านเมืองและเจ้านาย หากตายไป ควรปฏิบัติตามคำสั่งของผู้ตาย เกี่ยวกับช่างมาเงินทองข้าคนท่งหลาย หากตายไม่ทันสั่งเสียให้นำทรัพย์สินแบ่งเข้าพระคลังครั้งหนึ่ง ให้ลูกเมียครั้งหนึ่ง หากมีลูกหญิงลูกชาย พระยาเจ้าควรเลี้ยงดูตามคุณความดี อย่าให้เสียวงศ์สกุลผู้ตาย เพราะเชื่อผู้คิดหาได้ยากมาก ถ้าทำผิดครั้งสองครั้ง ก็ไม่ควรประหารชีวิต เพราะนึกถึงบุญคุณของผู้ตาย ควรสั่งสอนดูก่อน แต่ถ้าทำผิดร้ายแรงมาก ไม่มีทางสั่งสอน จึงควรลงโทษตามความผิดนั้น

ให้ไพร่มีเวรผลัดเปลี่ยนกัน

มาตรา ๑ ควรจัดให้ไพร่มีเวรผลัดเปลี่ยนกัน มาทำงานหลวง ๑๐ วัน กลับไปสร้างเหมืองฝาย ไร่นาสวน เรือกทากัน ๑๐ วัน จัดเช่นนี้ถูกตามทำนองคลองธรรม แต่โบราณแล

ไพร่กู้เงินขุน

มาตรา ๑ ไพร่ตักยาก มากู้เงินขุนผู้เป็นนายทำทูน
 พันสามปีแล้วจึงเริ่มคดคอกเบยอย่างนกเทยงธรรมแล

ไพร่สร้างไร่นา

มาตรา ๑ ไพร่อุตสาหะสร้างบ้านาร้างสวนร้าง
 ให้เป็นนาเป็นสวนเป็นบ้านเมืองให้กินข้าวไปก่อนสามปี
 ต่อจากนั้นจึงเก็บค่านาค่าสวน เพื่อให้ไพร่ผู้อุตสาหะ
 สร้างบ้านเมือง ฯลฯ เป็นพลเมืองดี (ผู้บ้านผู้เมืองดี)
 ได้รับความสุขสบาย

หากมีผู้ใดถือดีว่า มียศศักดิ์มาเพิ่มค่าเช่านาให้แก่
 ขุนผู้กินนา เพื่อจกแย่งชิงเอานาไปจากผู้สร้างคนเต็มหน
 อายยอมให้กระทำได้ มันเป็นคนเลว อย่าปล่อยให้มียศ
 มีอำนาจ ถ้าเป็นผู้เกียจคร้าน ก็จะทำให้ไร่นาเสียหาย
 บ้านเมืองก็จะพลอยเสื่อมถอยไปด้วย

ไพร่ที่ขุนไม่ควรรับไปเป็นข้า

ขุนไม่ควรรับไพร่ ๔ ประเภทไปเป็นข้า คือ
 ๑. ผู้มหนสนมาก ไม่มีทางชำระหนี้ จะหนีไปเป็นข้าขุน

เพื่อให้พินหน ๒. ผู้กำลังจะแพ้ความ ๓. ผู้เป็นโจร
แย่งชิงฆ่าคนลักข้าวของท่าน ๔. ผู้ละทิ้งราชการ

ข้าอรับมรดก

มาตรา ๑ เกมเป็นไพร่เอาตัวไม่รอด จึงเข้าไป
เป็นข้าของขุนท้าวพระยา ต่อมาพ่อแม่พี่น้องผู้เป็นไพร่
ตาย โดยไม่ได้ส่งเสียเรื่องมรดกไว้ หากมันจะไปขอรับ
มรดก ไม่ควรให้รับยกเว้นกรณีที่ถูกผู้ตายส่งให้ไว้ ก็ให้รับ
มรดกเท่าที่ส่งไว้ได้ เพราะว่ามันเอาตัวไม่รอด จะพลอย
พาพี่น้องอื่นล้มจมไปด้วย

ข้าพระยาไปอยู่กับไพร่

มาตรา ๑ ข้าของท้าวพระยาไปอยู่กับไพร่ เกิด
ลูกหญิงลูกชายจำนวนเท่าใด หากพ่อซึ่งเป็นข้าท้าว
พระยาตาย หรือทั้งลูกเมียไว้ ก็ไม่ควรให้ลูกไปเป็นข้า
ของท้าวพระยา ควรให้อยู่กับแม่เป็นไพร่เมือง เพราะ
ว่าไพร่เมืองหาได้ยาก

มาตรา ๑ ข้าของพระยามาอาศัยอยู่กับไพร่ใน
บ้านเรือนไพร่ มันยังเป็นของเจ้าแผ่นดินอยู่ ให้เมียส่ง

ข้าพเจ้าเมื่อถึงเวรมาทำงานให้เจ้านายตน ท่านก็คดพอ
แล้ว หากข้าพเจ้านั้นตายไม่ควรเอาลูกเมียมันมาเป็นข้า
โบราณกล่าวว่า ท้าวพระยาครองเมืองได้ก็ด้วยไพร่
และไพร่ก็หายากนัก ไม่ควรบังคับไพร่มาเป็นข้า เพราะ
เหตุนี้

ลักษณะนายทศและนายทเลว

มาตรา ๑ ขุนในโลกลนี้มี ๒ ประเภท คือ ขุนธรรม
และขุนมาร ขุนธรรมมีลักษณะดังนี้ ขุนผู้ใดประกอบ
ด้วยสังคหวัตถุ ๔ ประการ คือ เมตตากุณาไพร่ไทย
ไม่บาปไพร่ไทย ราวีตีทุบผูกมัดไพร่ไทย ขุนผู้เป็น
เช่นนี้ คือขุนธรรม ขุนผู้ใดไม่ประกอบด้วยสังคหวัตถุ
๔ ประการคือ ไม่เมตตากุณาไพร่ไทย ย่อมบาปไพร่
ไทย ราวีตีทุบผูกมัดไพร่ไทย ใส่ชื่อคามัดเชือก
แล้วรังแก ข่มขืนเอาข้าวของ บังคับลูกหลานไพร่ไปเป็น
เมีย หรือข่มขืนเมียไพร่ ขุนเช่นนี้ชื่อว่าขุนมาร อยู่ที่
ไหนไพร่เมืองจับหายที่นั่น คนเช่นนี้ไม่ควรให้เป็นใหญ่
มันเป็นตัวง้วนตันพิษในกลางเมือง ถ้ามีหน่อลากจะเบน

พิษร้ายแก่บ้านเมือง เจ้าขุนผู้อาสาต่างหูต่างตาท้าว
 พระยา ควรทำตามแบบขนธรรมแล

ความผิดร้ายแรงซึ่งยอมให้ฆ่าผู้กระทำผิดได้

การฆ่าผู้กระทำผิดร้ายแรง โดยผู้ฆ่าไม่ต้องรับโทษ
 มีดังต่อไปนี้ ๑. ฆ่าชู้และเมียด้วยกันในทึรโหรฐาน (ที่
 สงัด) ๒. ฆ่าขโมยซึ่งไล่จับได้พร้อมทั้งของกลางในมือ
 ๓. เจ้าบ้านฆ่าผู้ถือหอกดาบมาถึงท่อย ๔. เจ้าบ้านฆ่า
 ผู้ทลอบเข้ามาในบ้านผิดกาลละ คือกกลางคืน ๕. เจ้าบ้าน
 ฆ่าผู้ร้ายในขณะที่มาซัดทูปเรือนตอนกลางคืน

หากผู้ฆาตผู้กระทำผิดได้แล้ว กลับฆ่าเสียในภายหลัง
 ผู้ฆาก็มีความผิด

มาตรา ๑ ผู้ใดมีความผิดมากหรือน้อยก็ตาม เมื่อ
 เจ้าขุนไปเอาตัว หากมันใช้หอกดาบต่อสู้หรือถือหอกดาบ
 วิ่งหนีไปก็ดี ผู้ใดฆ่าตายไม่มีความผิด แต่ถ้าหากมันยอม
 หรือวิ่งหนีด้วยมือเปล่าห้ามมิให้ผู้จับฆ่ามัน ผู้ใดฆาก็มี
 ความผิด อนึ่ง ถ้าจับผู้กระทำผิดมัดได้แล้ว ฆ่าเสียไม่นำ
 มาให้เจ้าขุนพิจารณาคุกก่อน ผู้ฆาก็มีความผิดต้องเสียค่า
 สินไหม

โทษประหารชีวิต

ผู้กระทำผิดร้ายแรงควรประหารชีวิต มีดังต่อไปนี้

๑. ซ้ำผู้ไม่มีความผิด
๒. เกาะกุ่มลูกท่านหรือข้าท่าน
- ไปฆ่าเอาทรัพย์
๓. ทำลายกุฏิวิหารพระพุทธรูป
๔. ชุ้มคอยปล้นกลางทาง (ผูกทำฆ่าทาง)
๕. ชิงทรัพย์ท่าน (ครุบท่าน)
๖. รั้งผู้คน (แก้วหาญข้า) ของท้าวพระยามาพักในบ้าน
๗. ลักของพระสงฆ์
๘. ลุกฆ่าพ่อ
๙. ลุกฆ่าแม่
๑๐. น้องฆ่าพี่
๑๑. ฆ่าเจ้า
๑๒. เมียฆ่าผัว

โทษหนักสามสถาน

โทษหนักมีสามสถาน คือ ๑. ประหารชีวิต ๒. ตัดตีนตัดมือ ๓. เอาไปขายเสียต่างเมือง หรือออกนัยหนึ่งขับออกจากเมือง

การพิจารณาความให้โทษ ๔ ประการ

การพิจารณาความทั้งปวง ให้โทษ ๔ ประการ คือ ให้ดูราคาของว่าถูกหรือแพง วัตถุประสงค์ของความหนักหรือเบา ๑. ให้ดูเวลาที่เสียขาวของไป ถ้าเสียของไป

เมื่อราคาถูก ให้ตัดสินอย่างของราคาถูก ถ้าเสียของไป
เมื่อราคาแพง ให้ตัดสินอย่างของราคาแพง ๒. ให้ดูว่า
ความที่พิพาทกันนั้น เกิดขึ้นนานแล้วหรือเพิ่งเกิด เหตุ
เกิดกลางคืนหรือกลางวัน เช้าหรือค่ำ ๓. สอบสวนดูว่า
ของราคาถูกหรือราคาแพง ๔. ให้ดูว่าของเก่าใหม่ ได้
ใช้ไปแล้วเพียงใด ตามคาถาที่มีมาแต่โบราณว่า วัตถุ
กาลัญจ เวสัญจ อมฺ ปรีภกัญจนํ ตุลยิตฺวา บัญจ
ฐานานิ ธาเลยฺยตถ วัจจกฺขิณา

ตัดสินความไม่ถูกต้องอันควรเพิกถอนเสีย ๘ ประการ

มาตรา ๑ ถ้อยคำทั้งหลายอันได้พร้อมเพรียงกัน
ตัดสินตามธรรมเนียมโบราณแล้วไม่ควรให้ผู้ใดเพิกถอน

คดี (ความ) อันตัดสินไม่ถูกต้องสมควรเพิกถอน
เสียมี ๘ ประการ คือ ๑. ตัดสินโดยใช้อำนาจอาชญา
ข่มเหง ๒. ตัดสินเพื่อเบียดเบียนเอาตัวลูกเมียท่าน
๓. ตัดสินโดยผู้หญิง ๔. ตัดสินในเวลากลางคืน ๕. ตัด
สินที่บ้านของผู้ตัดสิน ๖. ตัดสินในบ้านที่รโหฐาน (ที่
สงัด) ๗. ตัดสินโดยผู้ที่เป็นศัตรูกับคู่ความ (เจ้าความ)
๘. ตัดสินโดยนายของคู่ความฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด

ทั้ง ๘ ประการนี้ ท้าวพระยาเจ้าขุนควรวเพิกถอนเสีย แล้วให้ตัดสินใหม่ตามโบราณธรรมนั้นเถิด

อายุความยสบบ

มาตรา ๑ คดีเรื่องฆ่าฟันกัน ปล้นชิงกัน ทูบตี ผูกมัดกัน เป็นชู้เมียกัน ชิงทรัพย์กัน ฝากของกัน กู้หนึ่สิน ซึ่งไร่นาทดินกัน หรือคดีอื่น ๆ นอกเหนือจากนี้ หากมิได้ว่ากล่าวกันภายใน ๒๐ ปี ให้พ้นอายุความไป แต่ถ้าวหากได้ว่ากล่าวกันหลายครั้ง ก็ยังดำเนินคดีได้ หรือถ้าวหากคู่ความยอมรับว่ามีคดีกันจริง ก็อาจดำเนินคดีได้แม้จะเกิน ๒๐ ปีแล้ว

สาเหตุวิวาทกัน ๑๖ ประการ

คนทั้งหลายในโลกนี้ จักวิวาท (ผิด) กันด้วยเหตุ ๑๖ ประการดังนี้คือ ๑. กู้อของท่าน ๒. ยืมของท่าน ๓. รวมทุนกันทำการค้าหากำไร ๔. รับจ้างทำงานไม่สำเร็จ ละทิ้งงานเสีย ๕. ให้ของแล้วจะขอคืน ๖. ปลอม (แปลก) ของซึ่งไม่มีวิญญูณ ๗. ต่อยกัน ๘. ผัวเมียจะหย่ากัน ๙. รักเมียท่านจับมือถือนม ๑๐. แย่งทรัพย์

และแย่งมรดก ๑๑. ฝากของกันไว้ ๑๒. ของสูญเสียบ
ไป (เสแแท้) ๑๓. ใต้คินไม้ครบถ้วน (ใต้บ่ท่วม)
๑๔. ของน้อยอ้างว่าของมาก ๑๕. การเล่นพนัน
๑๖. เหตุระหว่งคนเลวคนดี (คนบาปคนบุญ) พ่อแม่
ลูก ผัวเมีย ข่าและเจ้า

“ผู้จักพิจารณาแต่งบ้านปองเมืองต่าง (แทน)
ท้าวพระยา ให้วุฒิจำเริญแก่บ้านเมืองแก่ท้าวพระยา
ให้ไพร่ไทยอยู่สุขสำราญช (ทุก) บ้านเพิง (เพิง) ปฏิบัติ
กระทำตามอาณาจักร (กฎหมาย) อันนี้เทอะ คำทงหลาย
ฝูงนี้ (ข้อความเหล่านี้) เป็นโบราณราชศาสตร์แต่งบ้าน
ปองเมืองสืบราชปวงนี้ (สืบสาย) มาแต่ท้าวพระยาทง
หลายฝูงเสวยเมือง ชอบทศราชธรรมมาแต่ก่อน ตราบ
ต่อเท่าถึง (ถึง) บัดนี้แล”

ลักษณะหม่น

ลักษณะหม่น (หมาย) ลูกสาวหลานสาวท่านมีดงัน
หากเจ้าขุนหรือผู้ดีหม่นไว้เดือนหนึ่งจะไปแต่งงาน (สู่)
ก็ให้ไปตามนั้น กรณีนายสิบนายกว่านก็ให้ทำตามคำพูด
ที่กำหนดไว้เช่นสองหรือสามเดือน หากพ้นกำหนดไม่บอก

กล่าวให้ทราบและไม่ไปแต่งงาน ได้แต่กันทำฝ่ายหญิง
ไว้เช่นนี้ให้พ่อแม่พี่น้องฝ่ายหญิง หากคู่ใหม่ให้แก่หญิงนั้น
ผู้มาหมั้นคนเดิมจะว่ากล่าวอะไรมิได้

มาตรา ๑ ผู้ชายเอาของไปหมั้นลูกหลานท่าน พ่อ
แม่ยินยอม เจ้าตัวไม่ยินยอมจึงหนีไปอยู่ยังที่ตัวชอบใจ
ให้ใหม่ค่าห่อข้าวหมาก (ขันหมาก) ๑๑,๐๐๐ เบี้ย

ผีไปหมั้นเจ้าตัวและพ่อแม่ยินยอม และส่งค่าตัว
แล้ว ภายหลังสาวไม่ยินยอมหนีไป ให้ใหม่ค่าห่อหมาก
๒๒,๐๐๐ เบี้ย เงินค่าตัวสาวหนักให้ส่งคืน ส่วนผู้ชาย
ซึ่งพาสาวนั้นหนีไป ให้ใหม่มัน ๕๕,๐๐๐ เบี้ยในกรณี
ที่ไม่ทราบว่าเป็นหญิงมีคู่หมั้นแล้ว แต่ถ้าทราบก็ให้ใหม่
๑๑๐,๐๐๐ เบี้ย

ผีเจ้าตัวและพ่อแม่ไม่ยินยอม อย่าให้ถือเป็นการ
หมั้น หากสาวหนีไปแต่งงานที่บ้านอื่นอย่าว่าอะไร
เพียงแต่ให้คืนค่าของฝากเท่านั้น

ลักษณะหย่า

ลักษณะผัวเมียหย่ากัน มีดังนี้ มาตรา ๑ ผู้ชายไป
อยู่กับผู้หญิง นำเงินไปเป็นค้ำประกัน นำเงินไป

ช้อที่อยู่ทนอน นำเงินไปให้เปลอยลวาน? แลเป็นการ
 รักเคารพพ้อตาแม่ยายเมื่อเขาทั้งสองอยู่ด้วยกันไม่ได้ ทั้ง
 คู่ไม่มีความผิด แต่จะหย่ากัน ให้คืนเงินค่าขันให้แก่ผู้
 ชาย ส่วนที่ผู้ชายเอามาเปลอยลวานก็ดี ช้อเครื่องนุ่งห่ม
 ให้ภรรยาหรือจ่ายกันด้วยกันก็ดี และที่ผู้หญิงจ่ายค่าเครื่อง
 นุ่งห่มให้สามีก็ดี ไม่ควรเรียกร้องคืน ส่วนที่เปลอยลวาน
 นั้น แม่อยู่ด้วยกัน ๓ วัน ๗ วันก็ตกเป็นของบ้านหญิง
 เพราะเหตุผู้หญิงก็ได้แก่เถ่าไปตามวันและคืนที่ล่วงไปไม่
 ควรต้องคืนของเพราะเหตุนั้น

การแบ่งสินสมรส

ของที่หาได้ด้วยกันหลังแต่งงาน ให้แบ่งเป็น ๓
 ส่วน ให้หญิง ๒ ส่วน ชายส่วนหนึ่ง ผิมลูกชายหรือ
 หญิงให้ไว้แก่ภรรยา

หากผู้ชายเลว ชอบผูกมัดทูปตีให้หัวแตกบ่าพัง
 โดยไม่สมควร ไม่ชอบใจพ้อตาแม่ยายเช่นนั้นถูกค่าขันมัน?
 ให้โล่มันไป ธิบของมันไว้ทั้งหมด แม้จะทำมาหากินได้
 มาด้วยกันก็ไม่แบ่งให้มันเลย เพราะมันทำเลวต่อเจ้าที่ให้
 หย่ากันเพราะเหตุนี้

ผีหญิงเลวชอบคบชู้ ให้ชายหญิงนั้นแบ่งเงินให้
สามครั้งหนึ่ง ให้พ่อแม่ของหญิงครั้งหนึ่งเพราะเหตุว่า
พ่อแม่ไม่สั่งสอนลูกเป็นเหตุใหม่ชู้

ผีเขาทำมาหากิน (เยยเรื่อน) ด้วยกัน ชายตายก่อน
พี่น้องฝ่ายชายจะมาชิงเอาข้าวของที่หาได้ด้วยกันหรือเงิน
ค่าขึ้นหมากก็ดี อย่าให้ไป เพราะชายนั้นออกจาก
ครอบครัวพ่อแม่แล้ว เงินค่าขึ้นหมากที่พ่อแม่ให้เขาไว้
ตั้งแต่เขามาชั่วตอยูกเป็นของลูกพูนน เมอเขาตายยังเรื่อน
ภรรยาโดยไม่ได้สั่งเสียไว้ สามตายของก็ตกเป็นของภรรยา
แม่หากผู้ตายสั่งเสียไว้ให้ของแก่ญาติพี่น้องเขาแต่เขาตาย
ที่เรื่อนภรรยา (เรื่อนหน้า) ก็ไม่เป็นไปตามที่เขาสั่ง เพราะ
สมบัติที่หาได้ด้วยกัน บังเกิดที่เรื่อนภรรยาไม่เป็นของ
สาม แต่ถ้าภรียนนรักสามไม่ยากให้สามเสียค่าพุดที่สั่ง
ไว้ จะแบ่งให้ญาติสามก็ตามใจหญิงนั้น ตามประเพณี
บ้านเมือง (กองเมือง=คลองเมือง) ก็ควรให้ได้แล

หากภรียาผู้เป็นเจ้าเรื่อนตายก่อน สามจะกลับไป
อยู่เรื่อนพ่อแม่ (เรื่อนหลัง) ให้แบ่งของซึ่งหาได้ด้วยกัน

ตามส่วนอย่างเดียวกับกรณีหย่ากัน ส่วนเงินค่าชั้นหมาก
 นนเป็นของฝ่ายชายซึ่งยังไม่ตาย พ่อแม่ผู้หญิงไม่ควรยึด
 ไว้ ให้คืนแก่ฝ่ายชายไป

พิตายทั้งสามภรรยา ให้สมบัติเป็นของพ่อแม่พี่น้อง
 ฝ่ายหญิง ถ้าพ่อแม่พี่น้องฝ่ายหญิงไม่มี ให้สมบัติเป็นของ
 พ่อแม่พี่น้องฝ่ายชาย ถ้าญาติไม่มีทั้งสองฝ่าย ให้แบ่ง
 สมบัติเข้าพระคลังครึ่งหนึ่ง (เข้าเล่มพระยาเสนาอมาตย์)
 ให้ทำบุญส่งส่วนกุศลไปให้เขาทั้งสองครึ่งหนึ่ง ที่กล่าว
 มานี้ หมายถึงกรณีไม่มีลูก ถ้ามีลูก สมบัติตกเป็นของ
 ลูก

มาตรา ๑ พ่อแม่เป็นเพื่อนกัน ให้ลูกแต่งงานกัน
 ทั้งสองฝ่ายมีข้าวของ เงินทอง ข้าคนเท่า ๆ กัน ทั้งสอง
 คนอยากอยู่บ้านไหนก็อยู่บ้านนั้น (บ่ว่าสูบว่าซ้อ?) ต่อ
 มาอยู่ด้วยกันไม่ได้ ต้องการหย่าขาดกัน ของผู้ชายแบ่ง
 คืนให้ผู้ชาย ของผู้หญิงแบ่งคืนให้ผู้หญิง สมบัติที่หา
 ได้ด้วยกันให้แบ่งครึ่ง มีลูกหญิงให้ภรรยา มีลูกชายให้
 สามีนีไป หากเขาอยู่ด้วยกันไปจนแก่เฒ่า สามีนีตายให้

สมบัติเป็นของ ภริยา ภริยาตายให้สมบัติเป็นของสามี
 ถ้าตายทั้งคู่ให้สมบัติเป็นของลูก ถ้าไม่มีลูกให้ญาติฝ่าย
 หญิง และญาติฝ่ายชาย ได้สมบัติฝ่ายละครึ่งหนึ่ง ถ้า
 ญาติฝ่ายใดไม่มี ให้สมบัติเป็นของญาติอีกฝ่ายหนึ่งทั้งสน
 หากไม่มีญาติทั้งสองฝ่าย ให้เอาสมบัติเข้าพระคลังครึ่ง
 หนึ่ง ทำบุญส่งส่วนกุศลไปให้เขาทั้งสองครึ่งหนึ่ง

มาตรา ๑ ถ้าพ่อแม่ผู้หญิงชายลูกสาวไปอยู่เรือน
 สามี เมื่อจะหย่ากันให้คินค่าผู้หญิงตามข้อตกลงทมิไว้
 เดิม สมบัติที่หาได้ด้วยกันให้แบ่งเป็น ๓ ส่วน ชาย
 ได้ ๒ ส่วน หญิงได้ส่วนหนึ่ง ถ้าหญิงไม่ช่วยทำมา
 หากิน อย่าแบ่งสมบัติให้ ลูกหญิงชายให้เป็นของสามี
 แต่ถ้ามาอยู่เรือนสามีเป็นเวลานานมาก จะเรียกค่าหญิง
 คินตามที่ตกลงกันไม่ได้ เพราะหญิงก็แก่แก่ไปตามวัน
 เดือนปี ถ้ามีลูกชายก่อน ให้ลดค่าหญิงลง ๑๐๐ เงิน
 ถ้ามีลูกหญิงก่อน ให้ลดค่าหญิงลง ๕๐ บาทเงิน ถ้า
 ไม่มีลูกเลยเวลา ๓ ปี ให้ลดค่าหญิงลง ๕๐ เงิน ผิดเขา
 อยู่ด้วยกันจนแก่แก่ สามีตายก่อนให้ภริยาได้สมบัติ ถ้า

ภริยาตายก่อนให้สามได้สมบัติ ถ้าตายทั้งคู่ให้ญาติฝ่ายชายได้สมบัติ ถ้าไม่มีญาติฝ่ายชาย ให้ญาติฝ่ายหญิงได้สมบัติ ถ้าไม่มีญาติทั้งสองฝ่าย ให้เอาสมบัติเข้าพระคลังครึ่งหนึ่ง และทำบุญส่งส่วนกุศลไปให้เขาทั้งสองครึ่งหนึ่ง

มาตรา ๑ ชายไปอยู่กินกับหญิงไม่มีชั้นหมาก (บ่ชอบบ่ชั้น) แต่นำเงินไปเป็นทุน หรือหากทุนของผู้หญิงไม่มี ทุนของผู้ชายก็ไม่มี หรือหากทุนของหญิงก็มาก ของชายก็มาก เมื่อเขาจะหย่ากัน ให้หญิงและชายชักเอาต้นทุนส่วนของตนออกก่อน ส่วนที่เหลือให้แบ่งเป็น ๓ ส่วน ให้ผู้ชายส่วนเดียว ผู้หญิงสองส่วน ถ้าผู้หญิงไม่ช่วยทำมาหากิน ให้แบ่งกันคนละครึ่ง ถ้าผู้ชายไม่ช่วยทำมาหากิน ให้แบ่งสมบัติเป็น ๔ ส่วน ให้หญิง ๓ ส่วน ชายส่วนเดียว

มาตรา ๑ หากชายไปอยู่กินกับหญิงด้วยมือเปล่า ไม่มีทุน ฝ่ายหญิงมีทุน ต่างช่วยกันทำมาหากิน เมื่อจะหย่ากัน ให้หญิงชักทุนออกเสียก่อน ที่เหลือแบ่ง

เป็น ๔ ส่วน ให้หญิง ๓ ส่วน ชายส่วนเดียว หาก
 ชายไม่ช่วยทำมาหากิน มีแต่มีมือและมีแต่กิน อย่าให้ชาย
 ได้สิ่งใดเลย หากหญิงไม่ช่วยทำมาหากิน ให้แบ่ง
 สมบัติเป็น ๓ ส่วน ให้หญิง ๒ ส่วน ชายส่วนเดียว
 เพราะว่าบ้านเป็นของหญิง ผู้ชายมาอาศัยอยู่แล

มาตรา ๑ หากชายไปอยู่กินกับหญิงในบ้านหญิง
 ชายมีทุนแต่ฝ่ายเดียว เมื่อจะหย่ากันให้ชายชักทุนออก
 เสียก่อน ที่เหลือแบ่งคนละครึ่ง หากหญิงไม่ช่วยทำ
 มาหากิน ให้แบ่งสมบัติเป็น ๓ ส่วน ให้ชาย ๒ ส่วน
 หญิงส่วนเดียว หากชายไม่ช่วยทำมาหากิน ให้แบ่ง
 สมบัติเป็น ๓ ส่วน ให้หญิง ๒ ส่วน ชายส่วนเดียว

ข้อความที่กล่าวมาข้างต้น และที่จะกล่าวภายหลัง
 จากนี้ กล่าวถึงกรณีที่อยู่ด้วยกันมีความเจริญรุ่งเรือง
 หากมีแต่หนี้สิน ก็ให้แบ่งหนี้สินกันตามส่วนแบบเดียวกับ
 การแบ่งสมบัตินั้นเถิด

มาตรา ๑ สามีละทิ้งภริยาไว้ไม่ยอมหย่าเป็นเวลา
 ครบ ๓ ปี ให้ตัดสินว่าหย่ากันแล้ว แต่ถ้าไม่ครบ ๓ ปี

ยงขาดแม่แต่वनเดียว กยงเบนภรรยาเขาอยู่ จะตัดสิน
ว่าหย่ากันแล้วยังมีได้

มาตรา ๑ สามช้อภรรยาไว้แล้วละทิ้งภรรยาไปมีภรรยา
ใหม่ หญิงจะขอคืนค่าตัวก็ไม่ยอมรับ พอครบ ๓ ปี
ให้ตัดสินว่าหย่าขาดกัน ให้หญิงคืนค่าตัวให้ตามที่ตกลง
ลง (ไว้เดิม) นั้นเถิด

มาตรา ๑ ชายไปอยู่กินกับไพร่เมือง ชายนั้นไม่
สามารถอดทนรับราชการได้ (การเมือง) จึงละทิ้งลูกเมีย
ไปถึงปีหนึ่ง ให้หญิงแต่งงานใหม่กับชายที่รับราชการ
ได้ ถ้าชายคนเดิมกลับมาจะว่าอะไรมิได้ เพียงแต่ให้
คืนเข้าของเงินทองที่นำมาใช้ในการแต่งงานนั้น แต่ถ้
หญิงแต่งงานใหม่ก่อนครบกำหนด ให้ใช้เงินหนึ่งในสาม
ค่าของหญิงให้แก่ผู้เก่า และให้คืนเข้าของที่นำมาใช้ใน
การแต่งงานด้วย หากชายหนีไปทำให้เสียราชการเจ้าขุน
ให้หญิงแต่งงานใหม่กับชายที่ปฏิบัติราชการได้ โดยไม่
ต้องเสียค่าอะไร เพียงแต่ให้คืนเข้าของที่ผู้เก่านำมา
แต่งงานด้วยเท่านั้น

หากชายมิใช่ผู้รับราชการ แต่เป็นลูก สคร่วย ?
 เศรษฐี พ่อค้า ลูกขุนหมายนา และละทิ้งเมียไปถึง ๓ ปี
 ก็ให้หญิงแต่งงานใหม่ได้ หากชายกลับคืนมา ก็ให้คืน
 เข้าของให้เท่านั้น หากผัวทิ้งเมียไปถึง ๓ ปี แต่ยังไม่
 ผากของมาให้เมีย ก็ยังถือว่าเป็นเมียอยู่ หากหญิงแต่ง
 งานใหม่หรือมีชู้ ให้ผัวเก่าได้รับเงินหนึ่งในสามของค่า
 เมีย แล้วให้หย่ากันเสีย ถ้ายังอยากจะอยู่กับเมียตาม
 เดิม ก็ไม่ให้ได้รับเงินดังกล่าว หากทั้งสองยังมีได้
 หย่ากัน (ฉบับเส้าให้ว่า หากทั้งสองหย่ากัน อีก ๒ ฉบับ
 ว่ายังมีได้หย่ากัน) หญิงก็ไม่คืนเข้าของให้ชาย และชาย
 ก็ยังนับว่าหญิงเป็นเมียอยู่ ความยังไม่เสร็จสิ้น หาก
 หญิงมีชู้ ให้ใหม่ชายชู้ ๑๐๐ บาทเงิน ให้คืนเข้าของ
 ที่ยังไม่ได้คืนให้ผัวเก่า และให้ใหม่หญิงนั้น ๑๐๐ เงิน
 หรือถ้าเป็นคณยากจน ให้ใหม่ ๕๒ เงิน แต่ถ้ายังไม่หมด
 เยอโยกันก็อย่าให้ใหม่ หากหญิงนั้นมีชู้ ๒ ที่ ๓ ที่ เป็น
 อันสนค้ำตัว ผัวเก่าจะใหม่ค้ำตัวมิได้

มาตรา ๑ ข้าของท้าวบ่าวของพระยาเสนาอมาตย์
 ไปอยู่กับไพร่ หากมีลูก ๓ คน ให้อยู่เป็นไพร่กับแม่

๒ คน ไปเป็นข้ากับพ่อคนหนึ่ง (ซัดกับข้อความที่เคย
กล่าวมาแล้ว แสดงว่า มาตรฐานเพิ่มเติมเข้ามาภายหลัง)
หากข้าผู้เป็นพ่อตายที่เรือนไพร่ ก็ให้คืนแต่เงินที่นำมา
แต่งงานเข้าพระคลัง เงินส่วนที่จ่ายไปแล้วอย่าให้เรียก
คืน มอบลูกไว้ให้เป็นไพร่กับแม่

หากผู้เป็นข้าของไพร่ หรือของพ่อค้า หรือขุน
หมายนา มิได้เป็นข้าของหลวง เมื่อไปอยู่กินกับไพร่
แล้ว หากจะหย่ากัน ให้คืนแต่เข้าของที่นำมาแต่งงาน
มอบลูกทุกคนไว้กับแม่ แม่เมียตายก็อย่าพาลูกไปบ้านที่
ผู้อยู่เดิม (เรือนหลัง) ของบ้านผู้ก็นำมาบ้านเมีย
(เรือนหน้า) แต่ถาได้รับค้ายินยอมจากพ่อแม่พี่น้องเฝ้า-
พันธุก็ให้นำไปได้

ลักษณะมรดก

มาตรา ๑ พ่อแม่ตาย ลูกมีหลายคน หากแบ่ง
บ้านเข้าของกันไม่ได้ ถ้าพ่อแม่ส่งไว้อย่างไร มีพยาน
รู้เห็น ก็ให้เป็นไปตามคำสั่งนั้น ถ้าผู้ตายมิได้ส่งเสีย
ไว้ ให้พิจารณาว่าลูกคนไหนถือพ่อแม่เป็นศัตรูหรือไม่

พ่อแม่ชายลูกคนไหนไปหรือไม่ได้ชาย ลูกคนไหนยากจน
หรือไม่ว่า ลูกคนไหนทำคุณแก่พ่อแม่ ก็แบ่งให้มากน้อย
ตามควร

มาตรา ๑ พ่อแม่มีลูกชาย ๓ คน ลูกหญิงคนหนึ่ง
ลูกชายคนหนึ่งไปกินนาอยู่กับขุน คนหนึ่งไปบวช อีก
คนหนึ่งไปค้าขาย หญิงผู้น้องอยู่เลี้ยงดูอุปฐากพ่อแม่
พ่อแม่ตายให้แบ่งเป็น ๑๔ ส่วน ให้ลูกผู้ไปกินนาอยู่
กับขุน ๒ ส่วน เพราะพ่อแม่ยังหวังพึ่งได้อยู่ ให้ลูกผู้
ไปค้าขาย ๒ ส่วน เพราะถ้าพ่อแม่สูญเสียทรัพย์สมบัติไป
ทั้งหมด ก็ยังหวังจะพึ่งลูกได้ ให้ลูกผู้ไปบวช ๕ ส่วน
เพราะจะเป็นผู้ช่วยให้พ่อแม่พ้นทุกข์ (คงหมายความว่า
ช่วยให้ไปสวรรค์) ส่วนลูกสาวคอยอยู่รักษาอุปฐาก
พ่อแม่มิให้สมบัติสูญหายไป ให้ได้ส่วนแบ่ง ๖ ส่วน

ลักษณะพ่อแม่ป่วยาตาย หากส่งเสียให้แบ่งมรดก
ให้ลูก ให้ข้าหญิงชายประการใดก็ดี ก็ควรทำตามผู้ตาย
สั่งทุกประการ เพราะเหตุว่า ทรัพย์สมบัตินั้นเป็นของ
ผู้ตายทั้งสิ้น

ผู้ลูกหลานมีอยู่หลายคน ผู้ใดมีคุณต่อพ่อแม่มาก ก็ให้ได้มรดกมาก หากลูกคนใดใช้ศาสตร์และศิลป์ค้าขายได้กำไร ก็ไม่ควรนำมาแบ่งปันกัน. (คงหมายถึง เรื่องพ่อแม่ให้ทุนไปค้าขาย ไม่ควรนำกำไรมาแบ่งกัน)

มาตรา ๑ เข้าของสิ่งใดที่ถูกเจ้าขุนข่มเหงเอาไป หรือถูกโจรแย่งชิงไป พ่อแม่ไม่สามารถเอาคืนมา หาก พ่อแม่ตายไป ลูกหลานคนใดสามารถเอาของดังกล่าว คืนมาได้ ก็ควรเป็นของเขาผู้นั้น ไม่ควรนำมาแบ่งปันกัน

มาตรา ๑ เมื่อพ่อแม่ยังมีชีวิตอยู่ รักใคร่และให้ ของลูกคนใดไป ก็ไม่ควรนำของนั้นกลับมาแบ่งกันอีก

มาตรา ๑ ลูกคนใดกู้เงินพ่อแม่ไปทำทุน เมื่อ พ่อแม่ตาย ควรเอาแต่ต้นเงินมาแบ่งกัน ส่วนกำไรให้ เป็นของลูกผู้นั้น

มาตรา ๑ หากยังไม่ทันแบ่งมรดก ลูกคนใดเอา ของไปซ่อนไว้ หากรู้ภายหลัง ให้เอาของนั้นมาแบ่งกัน ไม่ต้องปรับไหมผู้นำของไปซ่อน เพราะของนั้นเป็นของ พ่อแม่เขาเอง

มาตรา ๑ ถ้าหากพ่อไปได้อีกกับข้าผู้หญิงและมีลูก
ควรให้ลูกได้แบ่งมรดกครึ่งของส่วนหนึ่ง เพราะเหตุ
เขาเป็นเชอสาของพ่อ แต่แม่เป็นเพียงข้า มิได้เป็น
เจ้าบ้านเจ้าเรือน จึงควรให้ได้ส่วนแบ่งเพียงครึ่งของ
ส่วน

มาตรา ๑ พ่อแม่ไปขอลูกผู้อื่นมาเลี้ยงเป็นลูก ลูก
เลี้ยงควรได้ส่วนแบ่งครึ่งส่วน

ถ้าพ่อตายไปก่อนแล้ว แม่จึงไปขอลูกผู้อื่นมาเลี้ยง
หรือถ้าแม่ตายไปแล้ว พ่อจึงไปขอลูกผู้อื่นมาเลี้ยง ควร
ให้ลูกเลี้ยงได้รับเพียงหนึ่งในสี่ของส่วนหนึ่ง

ผู้เป็นลูกจากแม่คนแรกหรือแม่คนหลัง ก็ควรได้
สมบัติทั้งสองจำพวก

มาตรา ๑ ลูกเมียน้อยและลูกเมียหลวงมีชาติเสมอ
กัน ควรได้รับส่วนแบ่งเท่ากัน

มาตรา ๑ หากแม่เป็นเจ้าของบ้านเรือน ลูกของ
ผัวเก่าและลูกของผัวใหม่ ควรได้รับส่วนแบ่งเท่ากัน

หากแม่ไม่มีลูกกับพ่อใหม่ และแม่ผู้เป็นเจ้าของ
บ้านเรือนตายก่อน ให้พ่อใหม่ได้สมบัติครึ่งหนึ่ง ให้
ลูกพ่อเก่าครึ่งหนึ่ง แต่พ่อใหม่จะต้องอยู่ในบ้านเมียที่
ตายไปนั้น ห้ามไม่ให้ นำสมบัติกลับไปบ้านของตน ถ้า
หากจะกลับไปบ้านตนเมื่อใด ต้องแบ่งสมบัติส่วนของตน
ให้แก่ลูกพ่อเก่าอีกครึ่งหนึ่ง

มาตรา ๑ หากหญิงมีลูกกับพ่อเก่า แล้วนำลูก
มาอยู่เรือนของพ่อใหม่ มีลูกกับพ่อใหม่อีก หากพ่อเมีย
ตายไป ควรแบ่งสมบัติให้ลูกพ่อเก่าครึ่งส่วน แต่ให้
ลูกพ่อใหม่ที่เป็นเจ้าของบ้านเรือนคนละหนึ่งส่วน

มาตรา ๑ พ่อมีเมีย ๒ คน เมียคนแรก (อยู่
เรือนหลัง) ไม่มีลูก มาอยู่กับเมียใหม่ (อยู่เรือนหน้า)
มีลูก หากพ่อและเมียคนแรกตาย สมบัติเรือนหลังก็
ตกเป็นของลูกเมียใหม่ หากเมียใหม่ตายลง สมบัติก็
เป็นของลูกตนด้วย ญาติของเมียคนแรกไม่มีสิทธิจะว่า
อะไรได้ แต่ถ้าเมียคนแรกมีลูกก็ให้ลูกได้สมบัติที่อยู่ใน
บ้านของแม่ตน ส่วนลูกของเมียใหม่ควรให้ได้รับสมบัติ

ของพ่อแม่ทั้งสองบ้าน (ฉบับวัดเชียงใหม่ ว่าให้ลูกของภรรยาคนหลังได้รับสมบัติแต่ที่อยู่ในบ้านของแม่ตนแห่งเดียว)

มาตรา ๑ ผู้ไปอยู่กับเมีย มีลูกคนหนึ่งหรือสองคน แล้วไปซื้อภรรยาอื่นจากพ่อแม่มาภายหลัง มีลูกด้วยกัน หากพ่อแม่ตาย ให้แบ่งสมบัติเป็น ๕ ส่วน ให้ลูกเมียหลวง ๓ ส่วน ลูกเมียอื่น ๒ ส่วน ส่วนเมียอื่นให้ได้ส่วนหนึ่ง (ฉบับเส้าให้มีว่า เมียน้อยได้ส่วนหนึ่งเท่าลูกเมียหลวง เข้าใจว่า 'เท่าลูกเมียหลวง' จะเกินมา เพราะฉบับอื่นไม่มี และควรจะแปลคำว่าเท่า ตามภาษาโบราณว่า แต่ถ้าหากว่า ข้อความตอนนั้นจึงเข้ากับข้อความต่อไปที่ว่า แต่ถ้าลูกเมียหลวงมีคนเดียว) แต่ถ้าลูกเมียหลวงมีคนเดียว ลูกเมียอื่นมีหลายคน ก็ให้แบ่งตามจำนวนมากจำนวนน้อยเถิด

ถ้าลูกเมียหลวงก็ไม่มี ลูกเมียอื่นก็ไม่มี (ผู้และเมียหลวงตาย) ก็ให้สมบัติเป็นของเมียอื่นและญาติเมียอื่น ญาติของเมียหลวงไม่มีสิทธิจะว่าอะไรได้ แต่

อย่ายอมให้เมียน้อยพาสมบัติทั้งตระกูลไป (เท่าอย่าให้อา
คร้วหนี่เสียตระกูล)

ลักษณะหน

มาตรา ๑ ไพร์คนประจำหอหรือเครื่อง (อาวุธ)
เป็นหนท่านคางชำระดอกเบียมามากมายนัก ดอกเบยส่วน
ที่ใช่ไปแล้วเท่าใดก็ให้เป็นไปตามนั้น ดอกเบยส่วนที่คาง
อยู่ให้คิดได้ไม่เกินเงินที่กัมา ถ้าไม่มีเงินใช้และมีลูก ให้
ขายลูกใช้หนี่ ปล่อยพ่อแม่ให้เป็นพลหอ อย่าให้ขาด
ราชการบ้านเมือง (มันมีลูกยิงลูกชายหรือชายใช้หนี่ ไว้
พ่อแม่แทนเค้าหออย่าให้อาขาดการเมือง?) ถ้าไม่มีลูก
ให้อาเนาขุม (?) ใช้ หากพอใช้หนี่ทั้งต้นทั้งดอกแล้ว
จึงยอม (ผิต่วมหนี่ท่านทั้งดอกทั้งเค้าแล้วเยยยอม?)

มาตรา ๑ ใช้ไพร์เค้าหอเค้าเครื่อง ทอหนี่ (เป็น
หนี่ ทอ=ถื่อ) ท่านเป็นดอกมากนักก็ให้อาดอกเท่าเค้า
(ต้นเงิน) ผิหาสั่ง (หาอะไร) ใช้ไม่ได้ ให้ขาย
ตัวลูกเมียแจกแก่เจ้าหนี่ได้เท่าใดให้อาท่านนั้นเถิด (อ่าน

แล้วไม่เข้าใจว่าต่างกับมาตราถัดขึ้นไปอย่างไร หรือจะ
เป็นเรื่องเดียวกันแต่มาแก้ไขเพิ่มเติมภายหลังว่า เมื่อชาย
ลูกเมียใช้หนี้แล้วยังไม่คุ้มหนี้ ก็ให้เป็นพับแก่เจ้าหนี้ไป)

มาตรา ๑ ผู้ไปกู้หน้ท่าน โดยเมียไม่ทราบเรื่อง
ถ้าผู้ตาย เมียไม่ต้องใช้หนี้ ปู่ย่าพ่อแม่ไปกู้หน้ท่านโดย
ลูกหลานไม่ทราบเรื่อง หากตายไป ลูกหลานไม่ต้อง
ใช้หนี้ แม้ในกรณีที่ลูกหลานได้ทรัพย์มรดกผู้ตาย ก็ไม่
ต้องใช้หนี้ เพราะว่า เขาอยู่บ้านเดียวกัน ผู้ไปกู้
เงินเจ้าหนี้ก็ควรบอกให้เมียทราบ เมียก็หน้เจ้าหนี้ก็ควร
บอกให้ผัวรู้ ปู่ย่าไปกู้หน้ เจ้าหนี้ก็ควรบอกให้ลูกหลาน
รู้ เพราะเหตุนี้จึงไม่ควรต้องใช้หนี้ ผ้เจ้าหนี้สบถได้
และผ้อุยรักผู้ตาย เกรงผู้ตายจะไปเป็นเปรต จะใช้หน้
ให้ที่สุดแต่ใจเขา

มาตรา ๑ ผู้ใดเป็นหน้ท่าน ค่างดอกเบยเป็นจำ-
นวนมาก เจ้าหน้จะคิดดอกเบยเกินกว่าต้นทูนไม่ได้ แต่
ถาดอกเบยมีจำนวนเท่ากับทูนแล้ว เจ้าหน้อาจแจ้งลูก

๕. หน้๑จะสมทบดอกเบ๑ยทค๑งอยู่เบ๑นต๑นเพ๑อกค๑ดดอกเบ๑ย
(ท๑บต๑น) ต๑อไปก๑ให้ท๑ทำได้

มาตรา ๑ ผู้๑ไ๑ไปค๑๑ประก๑นหน้๑ท๑น (ค๑๑หน้๑) ผู้๑
ก๑หน้๑หน้๑ไป ให้ผู้๑ค๑๑ประก๑นใช้๑ต๑ต๑นเง๑นค๑น เม๑อไ๑
ไ๑ต๑วผู้๑ก๑หน้๑มา จ๑งให้ผู้๑ก๑ใช้๑ต๑นเง๑นค๑นแก๑ผู้๑ค๑๑ประก๑นแล๑ว
จ๑งให้ผู้๑ก๑ใช้๑ดอกเบ๑ยแก๑เจ๑าหน้๑ ถ้าไม๑มีเง๑นใช้ ให้เอ๑
ต๑วผู้๑ก๑ข๑ยเพ๑อใช้๑หน้๑ (ฉ๑บ๑บเส๑าให้ ค๑ค๑ผ๑ค๑ไปเบ๑นให้เอ๑
“ผ๑วมน้๑ข๑ย”) ให้ใช้๑ส๑วณท๑ผู้๑ค๑๑ประก๑นออก๑แทนไป๑ก๑น
เหล๑ือเง๑นท๑๑ไ๑จ๑งค๑ดใช้๑ดอกเบ๑ยข๑งเจ๑าหน้๑ ห๑ก๑ล๑ก๑หน้๑
ต๑ย ให้ผู้๑ค๑๑ประก๑นใช้๑ต๑ต๑นท๑ย๑มไป ห๑ก๑ผู้๑ก๑หม๑ดต๑ว
ให้ข๑ยต๑วผู้๑ก๑ใช้๑หน้๑เจ๑าหน้๑ท๑งต๑นท๑งดอก ถ้าข๑ยไ๑ได้เง๑น
ไม๑พอใช้๑ต๑นเง๑น๑ย๑ม ข๑าดท๑๑ไ๑ให้ผู้๑ค๑๑ประก๑นใช้๑ให้ แต่
ผู้๑ค๑๑ประก๑นไม๑ต๑องใช้๑ค๑๑ดอกเบ๑ย

มาตรา ๑ ผู้๑ไ๑ไปก๑๑เง๑นจ๑ก๑ท๑๑นห๑ล๑ยค๑นค๑ว๑ยค๑น
ไม๑มีผู้๑ค๑๑ประก๑น ผู้๑น๑นหม๑ดต๑วไม๑มีเง๑นจะใช้๑หน้๑ ให้
ข๑ยต๑วผู้๑น๑นแบ๑งข๑๑ระเจ๑าหน้๑ ข๑๑ระไ๑ได้ท๑๑ไ๑ให้ไ๑ได้เพ๑ียง
ท๑๑๑น๑ เพราะเหตุ๑ว๑เจ๑าหน้๑ใหญ่๑ม๑ง๑ยเก๑นไป

มาตรา ๑ เจ้าหนี้ไปทวงหนี้ไม่ได้เงิน จึงทำร้าย
 ลูกหนี้เจ็บปวดท้อใจ ก็อย่าว่าอะไร ให้ลูกหนี้ใช้แต่
 ต้นเงิน ไม่ต้องใช้ดอกเบี้ย เพราะเจ้าหนี้มาทำร้ายท่าน ผิด
 ลูกหนี้ขอสันแก้ (ทุกขร้ายแท้) แม้จะได้ตกลงกันไว้
 ก่อนอย่างไรก็ควรผ่อนปรนกันบ้าง (ก็หอบลงไว้พอง)
 ถ้าไม่ค้างค้ำดอกเบี้ย ให้ใช้ต้นเพียงครึ่งเดียว เพราะ
 เหตุว่าลูกหนี้ขอสันแก้ หาอะไรมาใช้ไม่ได้ ถ้าหากเจ้า
 หนี้ทวงถามหลายครั้งไม่ได้รับชำระหนี้ ก็ควรบอกเจ้า
 ขุนให้ทราบก่อนแล้วจึงควรใช้กำลังบังคับเอา

มาตรา ๑ ซ้อขายของหรือฝากของไว้แก่กัน ถ้า
 ผู้รับไว้เอาของไปใช้กินเสีย ถ้าหากไม่ได้ตกลงกันไว้
 ก่อนว่าจะคิดดอกเบี้ย ห้ามมิให้เจ้าของคิดดอกเบี้ย

มาตรา ๑ ผู้ใดซื้อของท่าน แต่ไม่ซื้อจริง หลอก
 ลวงหนีไป (บ่ซื้อแท้แปลล่ายไป) เจ้าของหรือผู้อื่นจับตัว
 ได้ในภายหลัง ให้ปรับไหมของที่หลอกลวงไปนั้นเท่า
 กับลักทรัพย์

หากเจ้าของรู้ที่อยู่ของผู้เอาของไป และคุ้นเคยกัน
มาแต่ก่อน มันจะกู่ของท่านแต่ท่านไม่ให้ มันจึงหลอก
ลวงเอาไปเช่นนี้ ให้มันใช้คืนเท่าตัว (ใช้คอบเท่า)

หากมันทุบตีเจ้าของ ก็ให้มันใช้ค่าของคืนเท่าตัว
แล้วให้ใหม่ค่าบาดเจ็บตามมากตามน้อย

ลักษณะวิวาท (ค่ากันตักัน)

มาตรา ๑ ผู้ไม่มีทรัพย์สินสินค้าผู้มีทรัพย์สินใหม่
๓๓,๐๐๐ เบี้ย

มาตรา ๑ ผู้ใดค่าคนระดับเดียวกันผู้ไม่มีความคิด
ให้ใหม่ ๓๓,๐๐๐ เบี้ย

ผิดาผู้ใหญ่กว่าตน ให้ขอขมาตามสมควร ให้
กราบและยกเท้าชนบนหัวเพื่อถ่ายโทษ หากไม่ยอมขอ
ขมา ให้เขียน ๗ ที หรือ ๑๕ ที แล้วปล่อยไป (ปล่อย
เสีย=ไล่จากบ้าน?) เพื่อมิให้คนเอาเป็นเยี่ยงอย่างดูหมิ่น
กัน

ผิดากันและชู้ว่าจะฆ่า แต่ไม่มีอาวุธ ลุกขึ้นไปแต่
มีคนห้ามก็ดี ไม่มีคนห้ามก็ดี ไม่ไป แต่มีคนไปบอกก็
ดี? (บ่ไปมีคนบอกก็ดี) ให้ใหม่ ๓๓,๐๐๐ เบี้ย

พิหมายมั่นว่าจะฆ่าให้รู้ต่อหน้า ให้ไหม ๑๐๐ บาท
เงิน พยายามฆ่าท่านลับหลังมีผู้ไปบอก ให้ไหม
๕๒ เงิน

ผิดกรธกัณมาก่อน ข้างหนึ่งชวนคนร้ายไปว่าจะฆ่า
แต่ไม่ได้ฆ่า มีผู้บอกให้ทราบ ถือเสมือนฆ่าแต่ไม่ตาย
(พยายามฆ่าคนตาย) ให้ไหม ๖๐๖ บาทเงิน (ที่ถูก
๖๖๐ บาทเงิน)

มาตรา ๑ คนสองคนต่อสู้กัน ผู้ลงมือก่อนตีท่าน
ไม่แตกเลือดไม่ตก คนหลังนตีตอบโต้จนคนแรกเลือด
ตก ให้ลงโทษเท่ากัน ผู้หัวแตกทั้งคู่ ให้ผู้ลงมือก่อน
ใช้เบี้ย ๕๕,๐๐๐ เบี้ย

มาตรา ๑ ผู้ลงมือตีท่านก่อนให้หัวแตก ต้องไหม
หนึ่งแสนหนึ่งหมื่นเบี้ย หรือ ๑๐๐ บาทเงินตรา

มาตรา ๑ ท่านตีมันด้วยมือหัวไม่แตก มันกลับ
ใช้ไม้ตะพด (ก้อน) ตีตอบท่านหัวแตก ให้ไหม ๑๑๐,
๐๐๐ เบี้ย

มาตรา ๑ ท่านใช้ไม้ตะพดตีหัวมันแตกหรือไม้แตก
ก็ตี มันกลับใช้ดาบฟันท่านตายก็ตี ไม้ตายก็ตี ก็ให้ตัด
สินตามกรณีที่ตาย ที่ไม่ตาย และที่บาดเจ็บนั้นเถิด

มาตรา ๑ ผู้ใดถือไม้ตะพดไปที่ท่านถึงบ้าน (ไป
ชู้ของท่าน) เจ้าบ้านใช้ไม้ตะพดตีตาย ถือเป็นเล็กแล้วกัน
อย่าว่าอะไรแก่เจ้าที่ แต่ถ่าเจ้าที่ใช้หอกดาบหน้าไม้กงธนู
ยิงฟันแทงตาย หรือไม้ตายก็ตี ให้เจ้าที่ชดใช้ค่าตาม
กรณีตาย ไม่ตาย เสียและไม่เสียอวัยวะตามบาดเจ็บมาก
น้อย หากตายก็ให้ใหม่ตามกรณีตายเถิด

มาตรา ๑ ผู้ใดถือหอกดาบกงธนูหน้าไม้ไปถึงบ้าน
ท่าน เจ้าที่ใดฆ่าตาย อย่าว่าอะไรแก่เจ้าที่และลูกเมียของ
ผู้ตายเลย (ฉบับเสาให้ กล่าวถึงแต่ลูกเมียผู้ตายไม่กล่าว
ถึงเจ้าที่ แต่อีกสองฉบับกล่าวถึงทั้งสองฝ่าย)

มาตรา ๑ มันไปที่ท่านถึงบ้านให้เจ้าที่บาดเจ็บ
ให้ใหม่ตามลักษณะบาดเจ็บ

โบราณกล่าวไว้ว่า ท่านค่าให้ค่าตอบ ท่านตีให้
ตีตอบ ท่านใช้มือตีให้ใช้มือตีตอบ ท่านใช้ไม้ตีให้ใช้
ไม้ตีตอบ ท่านถือดาบให้ถือดาบตอบ ท่านถือหอกให้

๓๖

ถือหอکتอบ ผู้ใดกระทำเช่นนั้น เรียกว่าไม่ผิดอาชญา
เมืองแล

ผิดสองสหายด้วยกัน ฝ่ายใดบาดเจ็บ ฝ่ายใดตายก็ดี
ถือว่าทั้งสองสหาย (=สามหาย ? อุกอาจ) พอกัน
โบราณท่านไม่ปรับไหม เหตุมีคาถากล่าวมาแต่โบราณ
ดังนี้ สุรททุโธ อวิจจาโร สตุถตฺโต จรฆโร อุปคณฺตวา
เคหสามี ฆาเจตวา อโทสยิ

มาตรา ๑ ผู้ใดฆ่าผู้ไม่มีความผิดตาย ให้ไหมเท่ากับ
๔ คน ตรีราคาคณละ ๓๓๐ เงิน

ฆ่าแล้วไม่ตายเป็นแต่เสียอวัยวะ ให้ใช้ ๓ คน
คิดเป็นเงิน ๕๕๐ เงิน ฆ่าไม่ตายแต่บาดเจ็บเล็กน้อย
ก็ดี ให้ใช้ ๒ คนคิดเป็นเงิน ๖๖๐ เงิน

มาตรา ๑ หากถอดดาบไล่ฟันแต่ไม่ถูก ให้ไหม
๓๓๐ เงิน

ผิดถอดดาบว่าจะฟันแต่ไม่ทันได้ไล่ฟัน ให้ไหม
๒๒๐ เงิน

ผิดถอดดาบว่าจะฟันแต่ยังไม่ได้ถอดดาบจากฝัก ให้
ไหม ๑๐๐ บาทเงิน

ผิดอาบอยู่กับที่มันว่าจะพันท่าน ให้ไหม ๕ บาท
เฟื่องเงิน

มาตรา ๑ คนที่ด้วยกันสองสามคนก็ดี เกิดโกรธ
กัน จึงรวมเงินกันไปฆ่าผู้ไม่มีความผิดตาย ควรปรับ
ไหมตามโทษโกรธกันและฆ่ากันนั้น ให้ไหมคนหนึ่งเป็น
เงิน ๓๒๐ เงินตรา เพราะเขาเป็นคนดีและสหา
(กำแหง อุกอจ) ให้ไหมราคาแพง เพราะมีจะนนคน
โกรธกันก็จะไปฆ่ากันเสีย

มาตรา ๑ ถ้าผู้ไม่มีความผิดถึงตาย ให้ไหม
๑,๓๒๐ เงินตรา ถ้าไม่ตายแต่เสียอวัยวะ ให้ไหม ๙๙๐
เงิน ถ้าไม่เสียอวัยวะแต่เจ็บมาก ให้ไหม ๓๓๐ เงิน
หากเจ็บเล็กน้อยถึงเลือดตก ให้ไหม ๑๑๐ เงินตรา
หากเจ็บเล็กน้อยเลือดไม่ตก ให้ไหม ๕๒ เงิน ผิใช้มือ
ตีไม่แตกไม่ซ้ำ ให้ไหม ๑๑,๐๐๐ เบี้ย

มาตรา ๑ ตกกลงให้คนไปฆ่าท่านแต่ไม่ได้ฆ่า ให้
ไหม ๓๓๐ เงิน โดยให้ผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้างเสียเงินคน
ละครึ่ง ผิฆ่าท่านตายก็ให้ใช้คนละครึ่ง ผิพูดจากันเฉยๆ
ไม่ไปฆ่าท่านจริง ให้ไหม ๕๒ เงิน

มาตรา ๑ คนสองคนตีปล้ำกัน ผู้หนึ่งตาย ก็ให้
เลิกแล้วกันไป เพราะเขาตีปล้ำกัน

ผู้ท้าวพระยาเจ้าขุนตีปล้ำกัน และมีผู้ให้ทำตังหน
หากฝ่ายหนึ่งตายลงให้ผู้ทักยุงท่านเผาศพเสียเพราะเหตุ
ไปเคี้ยวเข็ญให้ท่านต่อสูกัน

มาตรา ๑ ลูกบ้านกำและตีเมีย เมียวิ่งชนเรือน
ของเจ้าบ้าน ลูกบ้านยังตามขึ้นไปตีเมียอีก ให้ไหม
๒๒,๐๐๐ เปย

ผินายบ้านตามขึ้นไปตีเมียถึงเรือนลูกบ้าน ให้ไหม
๓๓,๐๐๐ เปย

ลักษณะใส่ความกัน

มาตรา ๑ กล่าวเท็จให้ทุกข์แก่ท่าน (ปากผิดทุก
อันทุกว่า) เจ้าตัวไม่รู้เห็น มันใส่ความว่ารู้ สอบดูไม่
เป็นความจริงให้ไหม ๓๓,๐๐๐ เปย

มาตรา ๑ ใส่ความว่าลูกเมียฆ่าคนท่านมีชู้ เอาคำ
ผู้หญิงไปว่าแก่ผู้ชาย เอาคำผู้ชายไปว่าแก่ผู้หญิง สอบ
ดูไม่เป็นความจริงให้ไหมให้ฝ่ายละ ๓๓,๐๐๐ เปย รวม
ทั้งสองฝ่ายเป็น ๖๖,๐๐๐ เปย คนแบบนั้นได้ชื่อว่า

จิตรจูป หลอกให้ท่านโกรธกัน เป็นเหมือนเต่าตัวชื่อ
จิตรจูป คาบความไปมาระหว่างพระเจ้าพาราณสีกับพระ
ยานาค

มาตรา ๑ ใส่ความ (นาบ) ท่านว่าจ้างให้คนไป
ฆ่า ไต่สวนไม่เป็นความจริง ให้ไหม ๓๓๐ เงิน ผิเชิญ
ใจให้ไหม ๒๒๐ เงิน หรือ (ฐานหนึ่ง) ๑๑๐ เงิน

มาตรา ๑ ใส่ความว่าท่านลักทรัพย์ ไต่สวนไม่
เป็นความจริง ให้ใช้เงินคืนเท่าราคาทรัพย์นั้น โทษที่
ใส่ความว่าท่านลักทรัพย์และโทษที่ลักทรัพย์ท่านหนักเบา
ไม่เท่ากัน กรณีลักทรัพย์ ถ้าเจ้าของจับได้พร้อมทั้งของ
กลางในมือ ก็อาจฆ่าให้ตายได้ และถ้าได้ของในมือ
(จับมัดเขียงหมันว่า ถ้าไม่ได้อะไรในมือ) ไม่ฆ่าให้ตาย
แต่นำไปส่งให้เจ้าขุน หากโทษหนักก็อาจถูกฆ่าตายได้
แต่การใส่ความว่าลักทรัพย์ไม่ผิดความเมือง (คลองเมือง)
ไม่ควรลงโทษถึงฆ่า เพราะสินใช้ไม่เท่ากัน คือถ้าใส่
ความว่าลักทรัพย์เท่าใด ให้ใช้สินจำนวนเท่านั้น เช่น
ใส่ความว่าท่านลักเงิน ๑๐๐ ให้ไหม ๑๐๐ เงินแล (แต่

ถ้าหลักทรัพย์ ๑๐๐ เงิน ต้องถูกปรับหลายเท่า (ดูใน ลักษณะหลักทรัพย์ต่อจากนี้ไป)

ลักษณะหลักทรัพย์และหลักทรัพย์

หลักทรัพย์ราคาตัวละ ๕๐๐ เบี้ย โหม ๕ เท่า ลัก
 โภคีราคาตัวละ ๑,๐๐๐ เบี้ย โหม ๕ เท่า ผิเป็นโภ
 มีราคาแพง ให้ผู้ลักใช้ค่าตามราคาที่เขาของช้อมาแล้ว
 ให้โหมอีก ๘ ตัว ๆ ละ ๑,๐๐๐ เบี้ย ผิมิใช้โภต่อโภ-
 ชนตรีราคาตัวละพันเบ็ยใช้ ๕ ตัว ถ้าเป็นโภแจ้ ตรีราคา
 ตัวละ ๕,๐๐๐ เบ็ยใช้ ๕ ตัว ถ้าเป็นโภต่อโภชนตรีราคา
 ราคาตัวละ ๒๒ เงิน (ฉบับเส้าให้คักผิคเป็น ๒๒๐ เงิน)
 ใช้ ๕ เท่า ผิเป็นโภลามหม่นน้อยเจ้าพนพวกเล่นโภ ตรี
 ราคาตัวละบาทเงินใช้ ๕ ตัว ผิเป็นโภของเจ้าแสนตรีราคา
 ตัวละ ๕๐ เงินใช้ ๔ เท่า ผิราคาแพงถึง ๑๐๐ เงิน
 ใช้ ๓ เท่า ผิราคาแพงถึง ๒๐๐ เงินใช้ ๒ เท่า

ผิลักเบ็ดตรีราคาตัวละ ๑,๕๐๐ เบ็ยใช้ ๕ เท่า ลัก
 ห่านตรีราคาตัวละ ๓,๐๐๐ เบ็ย ผิลักหมาไล่สัตว์หมาดี
 ให้ใช้ค่าหมานัน แล้วโหมอีก ๘ ตัว ผิเป็นหมาพรานตี

ราคาตัวละ ๒๐ เงิน ใช้ ๙ เท่า ผิเป็นหมากตีแท้ไล่ต่อตัว
 ได้ ตัวโคอันพระยาให้ดูแล ให้ตีราคาตัวละ ๑๐๐ เงิน
 ใช้ ๓ ตัว ถ้าราคาถึง ๑๕๐ เงิน ให้ใช้ ๓ ตัว ถ้า
 เชิญใจ ให้ตัดสินเป็น ๓ สถาน (ถาน) ลักหมุตีราคา
 ตัวละ ๑๐,๐๐๐ เบยใช้ ๙ เท่า ราคาของ ๑๐,๐๐๐ เบย
 ลงมาให้ใช้ ๙ เท่า ถ้าเกิน ๑๐,๐๐๐ เบยขึ้นไปให้ใช้
 ๔ เท่า หมุตัวผู้กตี ตัวเมียกตี ตีราคาตัวละ ๑๐,๐๐๐
 เบยใหม่ ๙ เท่า ถ้ามีลูกอยู่ในท้องคิดให้ตัวละ ๑๑,๐๐๐
 เบย (คงจะรวมราคาแม่และลูกเข้าด้วยกัน)

ลักง้วน (เถื่อน?) ตัวถิก (กำลังหนุ่ม) ตีราคา
 ตัวละ ๑๑๐ เงินใช้ ๔ ตัว ผิเป็นง้วนมีราคาแพง ให้ใช้
 ค่าตามราคาชอกก่อนแล้วใหม่อีก ๓ ตัวเป็นเงิน ๓๓๐ เงิน
 ผิลักง้วนตัวเมียตีราคาตัวละ ๕๒ เงินใหม่ ๔ เท่า ลูกใน
 ท้องคิดให้ตัวละ ๑๐ เงินใช้ ๔ เท่า ผิลักง้วนตัวสอ
 (ตัวยังไม่ท้อง) ตีราคาตัวละ ๒๒ เงินใช้ ๔ เท่า

มาตรา ๑ ลักควายถุนตัวถิกหรือตัวสอ (ยังไม่
 ท้อง) ตีราคา ๑๑๐ เงิน ผิมีลูกในท้อง ตีราคาลูก

๔๒

๑๐ เงิน ต้องใช้ ๔ เท่า หากเป็นควายมีราคาสูง ให้
ใช้ค่านนก่อน แล้วจึงใหม่ ๓ ตัวคือ ๓๓๐ เงิน

การล้ก้งว่ล้กควายนี้ แม่จะฆ่าผู้ล้กตาย ก็ยังเอา
ทรัพย์สินสมบัติของมันได้อีก โดยแบ่งสมบัติใช้เป็นสินใช้
แล้วให้เป็นสมบัติของไพร่บ้าง

ผู้ล้ก้งว่ควายท่านมาฆ่ากิน พี่น้องเพื่อนบ้าน
ไม่ทราบและมาร่วมกินด้วยให้ใหม่ ๑๑๐ เงิน

พี่ชายของท่านไปล้ก (งว่ควาย) มา ถ้ามีข้าวของ
อยู่ ให้เอาข้าวของนั้นใช้เป็นสินใช้ เหลือเท่าใดให้
เจ้านายชานนไว้

พี่ชายไปล้ก (งว่ควาย) มา เจ้านายไม่ทราบและมา
ร่วมกินด้วย ให้ใหม่ ๑๑๐ เงิน พี่เอาแกงไปให้ผู้อื่นกิน
ให้ใหม่ถ้วยละ ๑๑๐ เงิน เพราะว่ามันไม่พิจารณาคุให้
ดี พี่ผู้ใดไม่ทราบและไปร่วมกิน เห็นทรากน่าสงสัย
ให้บอกเจ้าขุนให้ทราบจึงจะพ้นผิด

ล้กม้าที่ราคาตัวละ ๓๓๐ เงิน ให้ใหม่ ๔ ตัวเป็น
เงิน ๑,๓๒๐ เงิน ผิ (ม้าตัวนั้น) ไม่หายไปให้ใหม่

๓ ตัวเป็น ๕๕๐ เงิน ผิหายไปต้องใช้แทนอีกตัวหนึ่ง
รวมเป็น ๑,๓๒๐ เงิน

ลักข้างตีราคาตัวละ ๓,๓๐๐ เงิน ให้ใหม่ ๓ ตัว
เป็น ๕,๕๐๐ เงิน ผิ (ข้างตัวนั้น) หายไปให้ใช้แทนอีก
ตัวหนึ่งรวมเป็น ๑๓,๒๐๐ เงิน

ลักคนคนหนึ่ง ให้ใช้ ๓ คน หาก (คนเดิม) หาย
ไป ให้ใช้แทนอีกคนหนึ่ง รวมเป็น ๔ คน เป็นเงิน
๑,๓๒๐ เงิน

ลักแพะตีราคาตัวละ ๑๐ เงิน ให้ใหม่ ๓ เท่า ผิ
(ตัวเดิม) หายไป ให้ใช้แทนอีกตัวหนึ่งเป็น ๔ ตัว รวม
เป็นราคา ๔๐ เงิน

ลักลิงตีราคาตัวละ ๒ เงิน ให้ใหม่ ๓ ตัว และ
ใช้แทนตัวเดิมอีกตัวหนึ่งเป็น ๔ ตัว รวมเป็นราคา
๒๐ เงิน

มาตรา ๑ คนร้ายเข้าลักของยังบ้านท่าน แม่ไม่
ทันได้ของไปก็ดี หากเจ้าบ้านได้ฆ่าตาย (ฉบับนอกทอง
ว่า ฆ่าแต่ไม่ตาย ซึ่งเข้าใจว่าจะถูก) ให้มัน (=ผู้ร้าย)

ได้ชีวิตเป็นเงิน ๓๓๐ เงิน หรือหากเชษฐใจให้แต่งเป็น
๓ ฐาน ผิดำคนร้ายตาย อย่าเอาสมบัติของผู้ตายมาปรับ
ใหม่อีกเพราะส่วนที่เสียชีวิตไปถือว่าพอแล้ว

ผู้ใดลักพาเมียท่านหนี แล้วนำมาส่งคืน อย่าใหม่
มัน เพราะถ้าไม่พามาส่งคืน ก็ยอมไม่มีใครรู้ไม่มีโทษ
คุณกับโทษหักกลบกันไป หากผู้ลักพาได้หลบนอนกับ
หญิงนั้น ก็ให้ใหม่ส่วนที่หลบนอนกับเมียท่านนั้นตาม
ธรรมเนียม (ตามกอง=คลองธรรม) หากมันไม่เอามา
ส่ง ต้องให้ผู้ผิดมาตามตัวเอง ให้ใหม่ส่วนลักพาเมีย
ท่านเป็นเงิน ๕๕๐ เงิน ส่วนมิจนาจารไม่ต้องใหม่
เพราะโทษลักพานั้นคุ้มโทษทั้งหมดแล้ว

ผิดลักขำของท่านไปนานก็บอกเดือนกวัน ท่านขาด
เบียมมือ (=ค่าจ้างรายวัน) ไปเท่าใดให้ใช้เท่านั้น

มาตรา ๑ ขำผู้ชายลักพาขำผู้หญิงของท่านไป ถ้า
ได้แต่ขำผู้ชายคืนมา ให้ชายมันแบ่งเงินให้เจ้านายของ
ขำชายและหญิงฝ่ายละครึ่ง ภายหลังหากได้ตัวขำหญิง
มาโดยต้องเสียเงิน หรือต้องไถ่ตัวเป็นราคาเท่าใด ให้

เจ้านายของข้าชายเป็นผู้เสีย แล้วให้เจ้านายของข้าหญิง
คืนเงินของข้าชายที่ได้ไว้ครึ่งหนึ่งนั้นคืนให้เจ้านายของข้า
ชายไป

หากได้ตัวข้าทั้งสองฝ่ายมา เสียค่าใช้จ่าย (พูนยาก)
เท่าใด ให้เจ้านายของข้าชายเป็นผู้ออกทั้งสิ้น หากได้
ข้าหญิงคืนมาก่อน เสียค่าใช้จ่ายเท่าใด ยังไม่ต้องจัด
การใด ๆ ทั้งสิ้น ต่อเมื่อใดได้ข้าชายมา จึงให้เจ้านาย
ของข้าชายใช้ส่วนที่ฝ่ายหญิงออกเงินไปก่อนแล้วนั้น

มาตรา ๑ ข้าหญิงข้าชายรักกัน เจ้านายของข้า
หญิงจะไถ่ข้าชายมา เจ้าของกัศราคาเสียแพง ครั้นจะ
ให้ฝ่ายข้าชายไถ่ข้าหญิงไปก็ไม่ยอมจัดการ ข้าทั้งสอง
เลยพากันหนีไป กรณีนี้ให้เจ้านายของข้าชายใช้ค่าตัว
ของข้าหญิงเต็มค่า หากได้ตัวข้าหญิงคืนมา ก็ให้เจ้า
นายของข้าชายชดใช้ค่าใช้จ่ายทั้งสิ้น

มาตรา ๑ ผู้เจ้านายของข้าชายจะไถ่ตัวข้าหญิง
มาแต่กับข้าชาย ฝ่ายหญิงก็ไถ่ราคาแพง ครั้นจะ
ให้ฝ่ายหญิงไถ่ตัวข้าชายไป ก็ไม่ยอมจัดการ ถ้าทั้งสอง

พากันหนีไป ต่างคนอย่าโทษกันให้แต่ละฝ่ายหาตัวข้า
ของตนมา โดยออกค่าใช้จ่ายเอาเอง

มาตรา ๑ ลักเงินลักทองมีดังนี้แล ผู้คนผู้ใด
ลักทอง ๑,๐๐๐ หนึ่งใช้เท่าหนึ่ง ผู้ลักเงินตั้งแต่ ๕๐๐
เงิน ๘๐๐ เงินลงมา ๕๐๐ เงิน ก็ให้ไถ่ตามค่าก่อนแล้ว
ใหม่เพิ่มขึ้นอีก ๓ เท่า ผู้ลักขนาด ๓๐๐ เงินและ ๒๐๐
เงิน ให้ไถ่ตามค่าแล้วใหม่เพิ่มขึ้นอีก ๔ เท่า ผู้ลักขนาด
๑๐๐ เงินถึง ๕๐ เงิน ให้ไถ่ตามค่าแล้วใหม่เพิ่มขึ้นอีก
๕ เท่า (ฉบับเส้าให้ คัดผิดเป็น ๔ เท่า) ผู้ลักขนาด
๔๐ เงินถึง ๓๐ เงิน ให้ไถ่ตามค่าแล้วใหม่เพิ่มขึ้นอีก ๕
เท่า

มาตรา ๑ ลักเงิน ๑๐,๐๐๐ กิติ ๔,๐๐๐ กิติ
ให้ใช้ ๓ เท่า ลักขนาด ๔,๐๐๐ เงิน ๓,๐๐๐ เงินและ
๒,๐๐๐ เงิน ใช้ ๔ เท่า ลักขนาด ๕๐๐ เงินถึง ๕๐๐
เงินใช้ ๕ เท่า ลักขนาด ๔๐๐ เงิน ๓๐๐ เงิน ๒๐๐
เงิน ๑๐๐ เงิน ใช้ ๖ เท่า ลักขนาดแต่ ๕๐ เงินถึง
๕๐ เงิน ใช้ ๗ เท่า ลักขนาด ๔๐ เงิน ๓๐ เงิน ใช้

๘ เท่า ลักษณะ ๑๐ เงิน ๓ เงิน ๒ เงิน ๑ เงินใช้ ๙
เท่า

ลักษณะหนึ่งล้านเบี้ยใช้ ๕ เท่า ลักษณะเก้าหมื่น
ถึงหกหมื่นเบี้ย ใช้ ๕ เท่า ลักษณะห้าหมื่นถึง
สองหมื่นเบี้ย ใช้ ๘ เท่า ลักษณะหนึ่งหมื่นถึง
หนึ่งพันเบี้ย ใช้ ๙ เท่า

ลักษณะตราค่ากระเช้าละ ๑,๑๐๐ เบี้ย ให้ใหม่ ๙
เท่า ถ้าถึงกระบุง ให้ตราค่า ๓,๓๐๐ เบี้ย ใช้ ๙ เท่า
เป็น ๒๙,๗๐๐ เบี้ย ผลักข้าว หาบ ๑ หรือ ๒ หาบ
ให้ใช้ ๑๑,๐๐๐ เบี้ย ถ้าลักข้าว ๕ หาบ ให้ใช้ ๒๒,๐๐๐
เบี้ย (ฉบับเส้าให้ คัดผิดเป็น ๒๒๐,๐๐๐ เบี้ย)

ในบริเวณบ้าน ๆ หนึ่ง มี ๑๖ ครัวเรือน คน
คุ้นเคยรู้จักกัน คนหนึ่งไปลักวัวควายข้าวของท่าน เจ้า
ของทราบเข้าไม่ยินยอม ตามประเพณีโบราณให้ทั้ง ๑๕
เรือนช่วยใช้คืน เพราะอยู่บ้านเดียวกัน ไม่สั่งสอนกัน
ปล่อยให้เพื่อนไปลักของท่าน หากเขาเถียงว่ามันไปลัก
ของท่านเองตัวเขาไม่รู้ไม่เห็นด้วย เจ้าขุนแต่โบราณก็

ไม่รับฟัง ตัดสินว่าเขา^๕รู้เห็นด้วยกันกลับอธิบายว่าไม่รู้จริง บังคับให้เขาต้อง^๕ใช้^๕ควย คำโบราณมี^๕เช่น^๕นี้ ผู้^๕ม^๕บ^๕ญ^๕ญา จึง^๕ค^๕อ^๕ย^๕พ^๕ิ^๕จ^๕า^๕ร^๕ณ^๕า^๕ค^๕ู^๕ต^๕า^๕ม^๕ช^๕ร^๕ร^๕ม^๕จ^๕ั^๕ก^๕ร (ฉบับ^๕เส^๕า^๕ให้^๕เป็น^๕ช^๕ร^๕ร^๕ม^๕-^๕จ^๕ัด) หาก^๕ผู้^๕ล^๕ก^๕ข^๕อง^๕เป็น^๕ค^๕น^๕ค^๕ี่^๕ให้^๕มัน^๕ใช้ ๔ เท้า ๖ เท้า หรือ ๘ เท้า แล้ว^๕ให้^๕ข^๕ับ^๕อ^๕อก^๕ไป^๕เส^๕ีย^๕จ^๕าก^๕บ^๕้าน^๕ไป^๕อยู่^๕ใน^๕ระ^๕ย^๕ะ^๕ไ^๕ก^๕ล ขนาด^๕ต^๕ี^๕ก^๕ล^๕อง^๕ไม่^๕ไ^๕ด้^๕ย^๕ิน^๕เส^๕ียง อย่า^๕ให้^๕เป็น^๕ท^๕อ^๕ษ^๕แก่^๕ชาว^๕บ^๕้าน

นัย^๕หนึ่ง บ้าน^๕หนึ่ง^๕มี ๖ ครัว^๕เร^๕ือน โจ^๕ร^๕ล^๕ก^๕ข^๕อง ใน^๕เร^๕ือน^๕หนึ่ง^๕ไป^๕ส^๕น ร^๕ว^๕และ^๕ป^๕ระ^๕ต^๕ู^๕บ^๕้าน^๕ไม่^๕ถู^๕ก^๕ง^๕ัด หาก^๕ตัว^๕ผู้^๕ล^๕ก^๕ไม่^๕ไ^๕ด้ ให้^๕ชาว^๕บ^๕้าน^๕อ^๕ีก ๕ เร^๕ือน^๕นั้น ช^๕่ว^๕ย^๕กัน^๕ใช้^๕ข^๕อง^๕ท^๕ง^๕ห^๕ม^๕ด เมื่อ^๕ไ^๕ด้^๕ท^๕รา^๕บ^๕ว่า เพื่อน^๕บ^๕้าน^๕ค^๕น^๕ไ^๕ด้^๕ล^๕ก^๕ข^๕อง ให้^๕ไ^๕หม^๕ผู้^๕นั้น ๔ เท้า^๕หรือ ๘ เท้า แล้ว^๕ให้^๕ข^๕ับ^๕อ^๕อก^๕ไป^๕เส^๕ีย^๕จ^๕าก^๕บ^๕้าน^๕เช่น^๕เด^๕ียว^๕กัน

ลักษณะช่อน อำ และลัก

ลักษณะช่อน อำ และลัก มี ๓ ประการ โทษ^๕ก^๕็^๕มี^๕ต่าง^๕ๆ^๕กัน^๕ ทั้งนี้^๕ ผ^๕ิล^๕ก^๕คว^๕ร^๕ไ^๕หม^๕ ๔ เท้า^๕หรือ ๘ เท้า ลักษณะ^๕ช^๕่อ^๕น^๕มี ๒ ประการ ผ^๕ิ^๕ร^๕ู^๕ว^๕า^๕เป็น^๕ข^๕อง^๕ถู^๕ก^๕ล^๕ก^๕มา มัน

เอาช้อนไว้ ให้ใหม่ครึ่งเท่าของผู้ลัก ผิดเขาไม่รู้ว่า เป็น
ของถูกลักมา แต่เข้าใจว่าเป็นของผู้นำมาฝากนิน จึง
ช้อนไว้ให้ใหม่ผู้ช้อนครึ่งราคาของของ ผิดำของไว้ให้
ใหม่เท่าราคาของนิน

มาตรา ๑ ผู้ใดได้ขุมเงินขุมทองจากแผ่นดิน ให้
แบ่งเข้าพระคลัง และให้ผู้พบคนละครึ่ง ผิดผู้พบไม่แจ้ง
ความแต่เอาไว้ให้เอาของเข้าพระคลังทั้งหมด อย่าใหม่อีก
ส่วนที่ควรจะได้ครึ่งหนึ่งนั้น นำไปเข้าพระคลัง ถือ
เสมือนถูกใหม่แล้ว

ผิดผู้พบขุมทรัพย์ ใส่ความ (นาบ) ว่าพบ ให้
ใหม่ผู้ใส่ความเท่าราคาของ อนึ่งให้คุณสมบัติของผู้ใส่
ความนั้น มันแกลงจะให้ท่านเสียสมบัติของท่าน ให้
ใหม่ผู้ใส่ความท่านเท่ากับสมบัติของผู้ถูกใส่ความนั้น
(ฉบับเส้าให้ ให้ใหม่เท่ากับสมบัติของผู้ใส่ความ)

มาตรา ๑ ท่านไม่ได้ฆ่าคนใส่ความว่าท่านฆ่า ให้
ใหม่เท่าราคาของคนคือ ๓๓๐ เงิน ใส่ความว่าท่านลัก
งั่วควายให้ใหม่ ๑๑๐ เงิน ใส่ความว่าท่านลักไก่
ให้ใช้ค่าไก่ตัวหนึ่ง คือ ๑,๐๐๐ เบี้ย ใส่ความว่า

ลักเงิน ๑๐๐ ก็ให้ใหม่ ๑๐๐ เงิน โทษใส่ความนี้ให้
 ตัดสินตามราคาวัตถุ อย่าตัดสินตามสินไหม ใส่ความว่า
 ท่านลักของสบอญไม่เป็นความจริง ให้ใหม่เท่าราคาของ
 นั้น ผิดใส่ความในเรื่องไม่เป็นตัววัตถุ เช่น ใส่ความว่า
 เป็นชู้เมีย ให้ตัดสินตามสินไหม

มาตรา ๑ ผู้ปลอมแปลงทอง หรือเงินคำเงิน-
 แดงกดี แกะพิมพ์ (รูชวักเหล็กตรา) ทำเงินกดี ควร
 ชำเจ้าตัวแล้วเกาะกุมเอาสมบัติ (เอาคร้ว) ผู้ใดรู้วิธี
 และปลอมแปลงเงินคำปลอมออกใช้ โทษควรถึงตาย
 หากไม่ฆ่าให้ตาย ก็ให้บริบทพยัสสมบัติเข้าพระคลัง ผิด
 เงินปลอมทองปลอมให้ช่างเงินช่างทองผู้มีความรู้ตรวจดู
 ผิดเงินปลอมเท่าใด ให้เจ้าพนักงานเหรียญกษาปณ์
 (นายตรา) มาหล่อยุ ไม่ต้องใหม่มัน แต่ให้ผูกความ
 มันไว้ (เอาคำขันมัน) หากได้เงินปลอมจากมันถึง ๒
 ครั้ง ให้ถือว่ามันปลอมแปลงเงินและทอง ควรฆ่าเสีย
 แล้วเกาะกุมเอาทรัพย์สมบัติเข้าพระคลัง

ผู้ใส่ความว่าท่านแกะแม่พิมพ์ปลอมแปลงเงินและ
ทอง ให้พิจารณาคุณ ให้ใหม่ผู้ใส่ความเท่ากับราคาทรัพย์สิน
สมบัติของผู้ถูกใส่ความ

การใส่ความเป็นเรื่องผิดกฎหมาย (กองเมือง=
คลองเมือง) แต่ไม่ควรลงโทษถึงประหารชีวิตเพราะ
เหตุว่าสินใช้ไม่เท่ากับกรณีลักทรัพย์ ให้ใช้เพียงเท่า
ราคาของที่ใส่ความเท่านั้น

ใส่ความว่าลัก ๑๐๐ เงิน ให้ใช้ ๑๐๐ เงิน

ผู้ใดได้แม่พิมพ์เหรียญตรา ถ้าไม่สามารถบอก
แหล่งที่มาได้ ควรได้รับโทษริบทรัพย์สินสมบัติ ผู้ใดแม่
พิมพ์เหรียญตราอย่าอำไว้ให้นำไปให้เจ้าหน้าที่
(ผู้รู้) คุณ จึงจะพ้นผิด

มาตรา ๑ ผู้ใดทำยาพิษเป็น (รู้วันพิษ) และ
วางยาให้ท่านตาย ให้เอาเจ้าของยาพิษเนรเทศให้พ้น
แดน ริบสมบัติเข้าพระคลัง อย่าฆ่าอย่าขายนัน ผู้ใด
ตั้งว่า (ใส่ความ?) ท่านรู้วิธีทำยาพิษ (รู้วันรู้ลอง)
ให้ตั้งตัวมั่นเป็นสินไหม

มาตรา ๑ ผู้ใดเอาไฟไปจุดกอไผ่ก็ดี สวนก็ดี
ไฟไปไหม้เรือน หนึ่ง ไฟในเรือนมัน มันบ่ป้องกันไม่ได้
ปล่อยให้ไหม้เรือนมัน แล้วปลิวไปไหม้เรือนท่าน ให้
ชายตัวมันได้เงินเท่าใดให้เอามาใช้แทนทรัพย์สินของเขา
๕
ทั้งหลายเถิด

ผู้ใดแกล้งเผาเรือนท่าน ให้ริบเอาทรัพย์สินสมบัติ
ของผู้เผาทั้งหมด

มาตรา ๑ ให้พิเคราะห์ดูว่าข้าวของเสียหายมาก
น้อยเท่าใด ถ้าเสียหายของราคาถูกให้ไหม้ ๓๓๐ เงิน ถ้า
เสียหายของราคาแพง ให้ใช้ ๔ เท่าราคาของ

มาตรา ๑ โจรลักข้าวของชาวบ้านชาวเมืองไป
ถ้าท้าวพระยาเสนาอำมาตย์เจ้าขุนได้ของมา ควรคืนให้
เจ้าของ ไม่ควรคิดค่าจ้าง เพราะว่าตัวเป็นท้าวพระยา
เสนาอำมาตย์ ไม่ปกบ่ป้องไพร่ไทยให้พ้นจากการทำร้าย
เบียดเบียนของโจร ไพร่ไทยเป็นผู้สร้างบ้านสร้างเมือง
ไร่นา ให้เป็นหมู่บ้านผู้คนเมือง ไม่ควรคิดสินจ้างเพราะ
๕
เหตุนี้

มาตรา ๑ โจรลักงั่วควายท่านไปฆ่าสุนัขกินกับ
เพื่อนบ้าน เพื่อนบ้านกรูว่าเป็นของโจรและร่วมกันด้วย
ถือว่าเขาสมาคม (สมาคม) กับโจรมีความผิด ให้ไหม
เพื่อนบ้านนั้นคนละ ๑๑๐ เงินนอกเหนือไปจากที่ไหมโจร
นั้นแล้ว มาตราที่ว่าตามคำโบราณ ผู้จะพิพากษาให้
พิจารณาความหนักเบาความมั่งมีหรือเชื่องใจของเขานั้นเถิด

มาตรา ๑ โจรลักงั่วควายมาขายแก่ชาวบ้านก็
หาเพื่อนบ้านมาช่วยทำงานแล้วฆ่างั่วควายให้กินก็ หนึ่ง
ว่ารักเคารพเจ้าขุนจึงฆ่าให้กินก็ ผู้กินไม่ควรมีความผิด
อย่าบังคับให้ต้องเสียสินไหม

มาตรา ๑ คนร้ายลักของท่านมาขาย ตามผู้ชอก
ไม่ยอมบอกตัวผู้ขาย ภายหลังสอบได้ความว่าไม่รู้จากผู้
ขายแต่ปิดความจริง (อำ) ไว้ ให้ไหมผู้ปิดความจริง
ไว้เท่ากับผู้ลักของ

มาตรา ๑ คนร้ายลักของท่านไปขายที่รโหฐาน
(ที่สงัด) เป็นต้นว่า ที่บ้านก็ดี ตามถนนก็ดีให้เจ้าของ
ไถ่โดยเสียเงินครึ่งราคาก่อน หากขายกันที่ตลาด ให้

เจ้าของไถ่เอาจากผู้ซื้อเท่าราคาที่ย้ายไปก่อน เมื่อใดได้
 ตัวคนร้ายมา จึงให้ใหม่คืนให้เจ้าของ และให้ผู้ลักใช้
 เงินกึ่งราคาคืนแก่ผู้ซื้อของในทึรใหญ่ฐานด้วย ที่กล่าวนี้
 มุ่งถึงของไม่มีวิญญาณ หากเป็นของมีวิญญาณเช่นคน
 และงัวควายถ้าผู้ร้ายลักไปขายยังกลางตลาดมีพยานรู้เห็น
 หากไม่รู้จกตัวผู้ชาย ให้เจ้าของรับของคืนไปเปล่า ๆ
 ผิขายของโจรในทึรใหญ่ฐาน ผู้ซื้อไม่รู้จกโจร ให้ใหม่ผู้
 ซื้อครึ่งเท่าของสินไหมโจร ผิผู้ซื้อรู้จกโจรแต่ปิดความไว้
 ให้ใหม่เท่ากับโจร

หากได้ตัวโจรมาและบอกว่าไปขายไว้ที่ใด ให้มัน
 ไปเอาของมากคืนให้เจ้าของให้ผู้ซื้อเรียกเงินคืนจากโจร
 อย่าให้ใหม่ผู้ซื้อเลย

มาตรา ๑ ท่านลิมของไว้ที่บ้านผู้อื่น เจ้าของมา
 ถามหา เจ้าบ้านก็ควรคืนของให้ไม่ต้องเรียกค่าไถ่
 เพราะว่าลิมไว้ในบ้าน ใครจะมาหยิบไปก็ไม่ได้ จึงไม่
 ควรต้องเสียค่าไถ่ ผิเจ้าบ้านอำของไว้ ให้ใหม่เท่าราคา
 ของ

มาตรา ๑ ของไม่มีวิญญาณเช่นเงินและทองคำ
 หาย ให้ผู้เก็บได้ร้องประกาศ ณ ที่เก็บได้ ๓ ครั้ง
 หากไม่มีผู้เห็นหรือได้ยิน ก็ให้บอกเพื่อนบ้านให้ทราบไว้
 โดยนำของไปให้เพื่อนบ้านดูแล้วจึงเก็บไว้ เมื่อใดเจ้า
 ของมาถามหา ให้แบ่งราคาของออก ให้แก่เจ้าของ
 และผู้เก็บได้ฝ่ายละครึ่ง

มาตรา ๑ ขณะที่ได้ของ ผู้ใดไม่ตะโกนให้ทราบ
 ไม่มีใครรู้เห็นด้วยเลย เก็บไว้จนกระทั่งเจ้าของไปทวง
 ถามจึงบอก ให้แบ่งราคาของเป็น ๓ ส่วน ให้ผู้เก็บได้
 ส่วนเดียว ให้เจ้าของไปสองส่วน

มาตรา ๑ ผู้เก็บของได้ไม่ตะโกนไม่บอกผู้ใด เอา
 มาเก็บไว้ เจ้าของมาทวงถามมันก็อำไว้ จนกระทั่งจับ
 ได้ว่าเก็บของได้ ให้คืนของทั้งหมดไปอย่าใหม่ เพราะ
 ของหนักไม่ได้เสียหายไป ส่วนที่มันควรจะได้ ก็ไม่ให้
 แก่มัน นับว่าพอสมควรแล้ว

มาตรา ๑ ผู้เก็บได้ ตะโกนบอกให้คนทั้งหลายรู้
 มีผู้เห็นของ แต่พอเจ้าของมาถามมันกลับอำไว้ จน

กระทั่งเตียงไม่หลุด จึงยอมรับ เนื่องจากมันอำนาจของ
ให้หมั่นกินของนั้นแก่เจ้าของทั้งหมด

มาตรา ๑ ของที่เก็บได้ไม่หาย (เสีย) เจ้าของ
มาทวงถาม มันโกหกกว่าของหายแล้ว ภายหลังทราบ
ความจริง ให้ไหม้เท่าราคาของ

มาตรา ๑ มันไม่ใช่เจ้าของ แต่โกหกกว่าเป็นของ
ของมัน ภายหลังจึงทราบความจริง ให้ไหม้มันเท่าราคา
ของ

ลักษณะอันได้ของท่าน (เก็บได้) โดยถือเป็น
ความผิด และไม่เป็นความผิด มีดังนี้

มาตรา ๑ ผู้ใดได้งวควายเบ็ดไก่หมูหมา มันไม่
บอกให้เพื่อนบ้านรู้และฆ่าสัตว์นั้นกิน ให้ไหม้เท่ากับลัก-
ทรัพย์ มิฉะนั้นบอกเพื่อนบ้านให้รู้แล้วจึงฆ่าสัตว์นั้นกิน
เพียงแต่ให้ใช้ค่าสัตว์นั้นกินไม่ต้องไหม้

หากมิได้ฆ่าสัตว์นั้นกิน ให้เจ้าของไถ่สัตว์นั้น
ผู้ใดงวควายภายในเมือง ให้เสียค่าไถ่ ๓,๓๐๐ เบี้ย
(ฉบับเส้าให้ คัดผิดเป็น ๓๓๐ เบี้ย) ผู้ใดงวควายจาก

ในป่า ให้เสียค่าไถ่ ๖,๖๐๐ เบี้ย ผู้ใดในเมืองที่อยู่
ห่างไกลออกไป ให้เสียค่าไถ่ ๑๒,๐๐๐ เบี้ย ผู้ใดยังแดนที่
(ชายแดน ?) ให้เจ้าของและผู้เก็บได้ คนละครึ่ง

ผู้ใดเบียดโก่หมูหมาภายในเมือง ให้เสียค่าไถ่ ดังนี้
หมูตัวละ ๑,๐๐๐ เบี้ย หมาตัวละ ๓,๐๐๐ เบี้ย ห่าน
ตัวละ ๒,๐๐๐ เบี้ย เบียดตัวละ ๕๐ เบี้ย ไก่ตัวละ ๑๐๐
เบี้ย ผู้ใดไปไถ่มาจากป่า ให้แบ่งให้เจ้าของและผู้เก็บได้
คนละครึ่ง

ผู้ใดฆ่าที่หลุดหายไปภายในเมือง ให้เสียค่าไถ่
๑๑,๐๐๐ เบี้ย ผู้ใดจากป่าให้เสียค่าไถ่ ๒๒,๐๐๐ เบี้ย
ผู้ใดจากต่างเมือง ให้เสียค่าไถ่ ๔๔,๐๐๐ เบี้ย ผู้ใด
ยังแดนที่ (ชายแดน ?) ให้แบ่งให้เจ้าของและผู้เก็บ
ได้ คนละครึ่ง

ผู้ใดฆ่าที่หลุดหายไปภายในเมือง ให้เสียค่าไถ่
๓๓,๐๐๐ เบี้ย ผู้ใดจากป่า ให้เสียค่าไถ่ ๖๖,๐๐๐
เบี้ย ผู้ใดจากต่างเมืองหรือได้ในกลุ่มช่างเถื่อนก็ดี ให้
เสียค่าไถ่ ๑๓๒,๐๐๐ เบี้ย ผู้ใดยังแดนที่ (ชายแดน ?)
ให้แบ่งให้เจ้าของช่างและผู้เก็บได้คนละครึ่ง

มาตรา ๑ เจ้าขุนหรือผู้ใดได้เข้าทาสท่านภายในเมือง ให้เอาตัวไปส่งเจ้ามันแล้วให้เจ้ามันเสียค่าบ่วยการระหว่าง ๒,๐๐๐ เบี้ย ถึง ๓,๐๐๐ เบี้ย อย่าให้เกินนี้ แม้ว่าเข้าท่านจะอยู่ที่บ้านถึง ๓ วัน จะคิดค่าข้าวก็ให้คิดวันละ ๔๐๐ เบี้ย ๓ วันเป็น ๑,๒๐๐ เบี้ย ควรให้ค่าบ่วยการ ๓,๐๐๐ เบี้ยลงมา

มาตรา ๑ เข้าทาสท่านหนีไปอยู่ด้วยผู้ใดถึง ๓ วัน โดยไม่บอกเพื่อนบ้านให้รู้ ถือว่ามันขโมยเข้าท่าน ให้ไหมมันเท่าราคาเข้าทาสนั้น ผิดบอกเพื่อนบ้านและเจ้าขุนให้รู้ ก็ให้คิดค่าข้าวได้วันละ ๔๐๐ เบี้ย ผิดรู้ที่อยู่เจ้าของเข้าให้นำตัวมันไปส่งคืน ถ้าไม่ส่งคืน ข้าของท่านตายเพราะถูกผูกคอหรือแทงคอตายก็ดี โจรฆ่าเสียก็ดี หรือแอบหนีไปทอนกดี ให้เจ้าบ้านใช้เงินแทนครึ่งหนึ่งของราคาทาสนั้น เพราะเหตุที่ไม่นำเข้าท่านไปส่ง และบ้องกันอันตรายไม่ได้ เกิดเหตุในมือมัน โบราณกล่าวไว้ว่า จับได้เข้าท่านต้องรักษาไว้ให้มันคงอย่าให้สูญหายไป และเมื่อจะเอาตัวไปส่ง ก็ให้ดูแลจงดี มันไม่ผูกมัด

ข้าท่านไว้ให้มั่นคง ให้ข้าท่านหนีไปได้ ให้มันใช้ค่า
 ของข้าทาสนั้นครึ่งหนึ่ง เพราะเหตุนี้ พี่ว่าเจ้าบ้าน
 เอาตัวข้าทาสไปส่ง หรือบอกให้เจ้าของข้าไปรับตัว
 แต่ข้าท่านเป็นพยานตายเสียก่อน อย่าว่าอะไรแก่เจ้า-
 บ้านผู้ใดตัวข้าทาสนั้นเลย

มาตรา ๑ คนขี้เรื้อรือลมจะจมน้ำตาย ผู้ใดช่วย
 ได้ให้ได้รับราคาค่าบ่วยการครึ่งหนึ่ง ของราคาคนผู้จะจมน้ำ
 ตาย อีกครึ่งหนึ่งให้แก่เจ้านายของผู้นั้น

ผู้ใดรับจ้างถ่อเรือพาท่านข้ามฟาก บรรทุกคนมาก
 จนเรือลม ถ้าผู้ถ่อเรือ ช่วยใดกสนเรือไป หากคน
 จมน้ำตาย ให้มันใช้เงิน ๖๖๐ เงิน ผิดผู้อื่นช่วยไว้ได้
 ให้ผู้รับจ้างถ่อเรือใช้เงินให้แก่ผู้ช่วยนั้น ๑๑๐,๐๐๐ เบี้ย
 เป็นการรู้คุณท่าน

หากเป็นเรือวานกันให้ช่วยถ่อเรือไปส่งหากเรือ
 ลมลง ถ้าผู้ถ่อเรือช่วยไว้ใดกสนเรือไป ผิดผู้อื่นช่วยไว้
 ได้ ให้ผู้ถ่อเรือใช้เงินให้ผู้ช่วยไว้ได้นั้น ๑๑๐,๐๐๐
 เบี้ย เป็นการรู้คุณท่าน

บุคคลใดว่ายนํ้ากำลังจะจมนํ้าตาย ถ้ามีผู้ช่วยไว้ได้
ให้ใช้เงินค่ารู้คุณท่าน ๑๑,๐๐๐ เบี้ย แต่ถ้าจะขอ
รางวัลครึ่งหนึ่งของราคาคณนั้น อย่าให้เลย

มาตรา ๑ เรือเบาชนเรือหนักทำให้เรือหนักเสีย
เสียหายเท่าใด ให้เรือเบาใช้ค่าเสียหายทั้งสิ้น ผู้มีคนตาย
ให้เรือเบาใช้ ๓๓๐ เงิน ผู้เรือหนักต่อเรือหนักชนกัน
เสียหายเท่าใด ให้ออกเงินใช้คนละครึ่ง

มาตรา ๑ หาบเบาชนหาบหนักทำให้หาบหนัก
เสียหายเท่าใด ให้หาบเบาใช้ค่าเสียหายทั้งสิ้น ผู้หาบ
ของหนักเจ็บปวดทรมานเป็นอะไรไป ให้ไหม้ผู้หาบของ
เบา ๒ เท่า

มาตรา ๑ คนตัวเปล่าชนกัน หาบหนักต่อหาบ-
หนักชนกัน หาบเบาต่อหาบเบาชนกัน พ่อค้ากดี ข้าขุน
กดี มีใจทะนง (สหา) พอกัน ชนกันเจ็บกดี ของ
เสียหายกดี ให้ออกเงินคนละครึ่ง ผู้ทะเลาะกันต่อกัน
ด้วย ผู้ใดผิดให้ไหม้ผู้นั้น

พิทานวานส่งข้ามท่า เรือล่มตาย ให้ผู้ถือเรือ
 เผาศพให้เรียบร้อย (แสดงว่าเป็นข้อความที่แก้ไขเพิ่ม
 เติมเข้ามาภายหลัง)

มาตรา ๑ ผู้ไปตัวเปล่าชนผู้หาบของเสียหายเท่า
 ใด ให้ผู้ไปตัวเปล่าใช้ค่าเสียหายทั้งสิ้น ผู้หาบของ
 บาดเจ็บให้ไหม้ผู้ไปตัวเปล่าผู้มาชนนั้นเถิด เกวียนเบา
 ชนเกวียนหนักเสียหายเท่าใด ให้ฝ่ายเกวียนเบาชดใช้
 ทั้งสิ้น

มาตรา ๑ ในการเดิน นั่ง หรือนอนก็ดี ให้
 นายม้าหลีกให้นายช่างผู้มียศสูงกว่าตน ให้พลเดินเท้า
 หลีกนายม้า ให้คนธรรมดาหลีกพลเดินเท้า (คนตาย
 หือฟักนายอื่น) ให้ลูกบ้านหลีกนายบ้าน ให้คนหาบ
 หลีกหาบของบ่าวของขุน ให้คนธรรมดาพลเดินเท้า
 หลีกหาบค้าและหาบเข้าขุนหาบหญ้า หากไม่หลีก หาบ
 เกิดไปชนคนธรรมดาพลเดินเท้า และฝ่ายหลังไปทุบตี
 คนหาบของควยมือที่หนึ่ง ให้ไหม้ ๑๑,๐๐๐ เบี้ย เพราะ

เหตุว่าท่านหาบของ ส่วนมันไปตัวเปล่า แล้วทะนงตน
ทูปตีท่าน จึงให้ใหม่เพราะเหตุนั้น

ฉันต้อยท่านที่หนึ่ง ๒ ที่ ๓ ที่ เลือดไม่ออก ไม่
ชำไม่แตก เจ็บยามเดียว ให้ใหม่ ๑๑,๐๐๐ เบี้ย หาก
มันต้อยท่านก่อนทำให้เจ็บ ท่านต้อยตอจนถึงเลือดออก
ให้ถือว่าทักทายมกนถึงแม่จะเบนเจ้าขุน ถ้าต้อยท่านก่อน
ท่านต้อยตอจนถึงเลือดออก ก็ให้ถือว่าทักทายมกน

มาตรา ๑ ให้ช่างหลีกเกวียน ผิทะนงตนไม่ยอม
หลีก ทำให้ของเสี่ยกดี เกวียนหักกดี ให้นายช่างชดใช้
คืนเท่าที่เสียหายไป

มาตรา ๑ ผู้ใดยิงหน้าไม้ ยิงกงธนู ชัดหอก ชัด
ดาบ ไม่เท่า กอนดิน บักหอก ไว้ทาว ? (คงจะคิดผิด
จากห่าว) เพราะท่านกดี ถือพร้ามีดเดินตามถนนถูกท่าน
กดี ถูกคนตายโดยไม่เจตนา กดี ให้มันชดใช้ค่าคนตาย
ตามโบราณเมืองเถิด ผิไม่ถึงตายเพียงแต่บาดเจ็บ ให้
ผู้นรักษาจนกระทั่งค้อยยังชั่ว (หือผู้นยาตวงแควน)
ผิผู้รบบาดเจ็บไม่ยินยอมแต่จะใหม่ให้จนได้ ก็ให้ประมาณ

ตายตอนกลางคืน ไม่ควรให้ชดใช้ค่าของคนที่ตาย เพราะอาจจะไปขโมยของท่าน หรือไปฆ่าท่านก็ไม่ทราบได้ น่าสงสัยอย่างยิ่ง

มาตรา ๑ ผู้ใดชักพาโจรมาขโมยหรือปล้น (กรูบ) ท่าน ให้ไหม้ผู้ชักพาโจรมาเท่ากับที่ไหม้โจร

ผู้ใดชิง (ยาค) เอาลูกเมียข้าคนวัวควายท่านไป ให้ไหม้ ๑๑๐ เงิน ผิชิงเอาลูกเมียข้าคนไปโดยไม่ผูกมัด ให้ไหม้ ๒๒๐ เงิน ผิผูกมัดไป ให้ไหม้ ๓๓๐ เงิน ผิ หลงใต้ ? (= ใต้สวน หรือจะเป็นใต้) ที่หนึ่ง ๒ ที่ ๓ ที่ ไม่มา ให้บอกเจ้าขุนชักชวนให้ลงจึงควรชิงเอา

ผิโกรธกันแล้วไปชิงทรัพย์ท่าน เจ้าบ้านเจ้าที่ใดตี หัวแตกเลือดออกตายก็ตีไม่ควรตำหนิ เพราะอาชญา เมืองไม่ยอมให้ชิงเอา ผิไม่ได้บอกเจ้าขุน ไปชิงเอา ไม่ได้ แต่กลับไปต้อย (ตี) เจ้าบ้านเจ้าที่ ให้ไหม้ ๒๒๐ เงิน หรือกรณีเซ็งใจไหม้ ๑๑๐ เงิน ผิมันไม่ชดใช้ให้ ก็ให้ตีมันแล้วปล่อยไป ผิเจ้าบ้านเจ้าที่ใดตีผู้มาชิงข้าว ของบาดเจ็บเท่าใด ให้ถือว่าตัดเทียมกัน เพราะเหตุว่า

ไม่แจ้งให้เจ้าขุนรู้ ผิดเจ้าขุนให้หาตัว มันไม่ยอมมา เจ้า
 ขุนส่งให้ชิงขาวของ จึงควรชิงแล ผิดมันทะนงตนตีคน
 ของเจ้าขุน หรือถือหอกดาบพร้ามีดว่าจะฟัน โทษก็มี
 แกมมันผู้นั้น ผิดมันตีผู้ไปชิงของเจ็บให้ใหม่ ๓๓๐ เงิน
 ผิดเสียใจ ให้ใหม่ ๒๒๐ เงินฐานหนึ่ง และ ๑๑๐ เงิน

มาตรา ๑ ข้าราชการพระยาเสนาอมาตย์หนึ่งทงงาน มา
 พักที่ไพร่ไทยพ้อค่าข้าขุนผู้ใดก็ดี ให้พาไปส่ง อย่าให้
 พัน ๓ วัน หรือส่งข่าวไปก็ไม่ตำหนิ ผิดวงเลยพัน ๓ วัน
 ไม่บอกให้เพื่อนบ้านนายบ้านรู้ ให้ใหม่มัน ๑๑๐ เงิน

ผิดพัน ๓ วันก็ดี ไม่พัน ๓ วันก็ดี ขาผู้นั้นเคย
 เป็นคนร้ายปล้นท่านแต่ก่อน เจ้าเรือนทราบว่าเป็นคน
 ร้ายแต่ยอมให้พักที่บ้านดั่งนั้น โทษคนร้ายควรถึงตาย
 เจ้าเรือนก็ควรถึงตายด้วย หากโทษคนร้ายควรเป็น เจ้า
 เรือนก็ควรเป็นด้วย ผิดเกิน ๓ วันแล้วจึงมาบอกข่าวที่ไป
 พักที่บ้านนั้น ขาผู้นั้นเป็นคนร้ายไปขโมยของท่าน อัน
 จะต้องเสียสินใช้คืนเท่าราคาให้ผู้ขโมยและเจ้าเรือนชดใช้
 คนละครึ่ง และให้ตราความผิดที่ให้ข้าของท่านมาพัก

ที่เรือน ให้ใหม่ ๑๑๐ เงิน หากผู้มาพกนนถูกฆ่าตาย
 ไม่รู้จักตัวคนฆ่า ให้เจ้าเรือนใช้ค่าของฆ่าท่านเต็มราคา
 ไม่ต้องใหม่ ผิดเขาไม่ส่งตัวฆ่าท่านแต่เก็บไว้ทำงาน ฆ่า
 ผู้นั้นได้ขโมยข้าวของจากท้าวพระยาเจ้าขุนมาไว้ที่เรือน
 ก็ให้เอาของนนคนทั้งหมดเถิด ผิดของนนหายไปในขณะที่
 ทพกอยู่ที่เรือน เจ้าเรือนก็ต้องชดใช้ของนน

มาตรา ๑ ผู้ใดได้ข้าวของท่าน ได้ฆ่าท่านผิด
 ประการใดก็ดี ผู้เจ้าหนี้ได้ขายต่อกันไปหลายทอดแล้ว
 มาภายหลังผู้เจ้าโทษจึงรู้ตัวผู้ทำผิด ก็ควรให้เจ้าของคน
 รายคนแรกนนชดใช้แทนความผิด กล่าวคือให้เอาค่าตัว
 ของข้าผู้นนทดแทนสินใช้เถิด

ลักษณะข่ามี ๕ จำพวก คือ ซอด้วยข้าวของ ๑
 ลูกข่าหญิง ๒ มอบตัวเป็นข่า ๓ หนีหายด้วยความผิด
 อย่างใดอย่างหนึ่งจึงเข้าเป็นข่า ๔ ซอยมาเป็นข่า ๕ นอก
 จากเหตุ ๕ ประการนี้ ไม่ควรเอามาเป็นข่า

มาตรา ๑ การซอฆ่าคนจากกันแล้วจะขอชดคืน
 ได้ กรณีเป็นบ้า ๑ ตาฟาง ๑ เป็นหมอยาพิษ (ข้าง

ง้วน) ๑ เป็นกระสือ ๑ เป็นครง (ฉบับนอตองว่า เป็น
 กง=ผีโพง ? ซอบกินของโสโครก เป็นได้ทั้งชายและ
 หญิง) ๑ เป็นชวาลอง ๑ ร่างผีปอบ (รูปอบ) ๑
 รุรง ๑ เป็นความ ๑ เป็นนิ้ว ๑ เป็นแซ ๑ เป็น
 มอง (มองคร่อ ?) ๑ เป็นตะกริว ๑ สาเหตุเหล่านี้
 ให้บอกกันได้ภายในเดือนหนึ่ง แต่ถ้าเป็นข้าของหลวง
 กดี ลักตัวมาชายกดี แม้นานเท่าใดก็ให้บอกกันได้
 สาเหตุเหล่านี้ที่ยอมให้บอกกันได้ เพราะมองด้วยตาไม่
 เห็น เหตุอื่นนอกเหนือกว่านี้ ตาสามารถมองเห็นได้
 ไม่ควรให้บอกกันเพราะเหตุนี้

มาตรา ๑ บุคคล ๒ คนฝากของไว้ด้วยกัน ผู้
 หนึ่งนั้นหากมาเอาของตน มันกลับเอาของของอีกผู้หนึ่ง
 ไป โดยเจตนาจะลักทรัพย์ ก็ให้ไหมตามจารีตลักทรัพย์
 ผิดเป็นของคล้ายกัน ไม่ได้ตั้งใจลักทรัพย์ แต่หยิบไปผิด
 ให้เอาของมาคืนกันและกันตั้งเดิม อย่าไหมเถิด

มาตรา ๑ บุคคล ๒ คนเจรจาตกลงกัน ผู้หนึ่ง
 ไปลักของท่านมาซ่อนไว้ อีกผู้หนึ่งนั้นอำของไว้ เมื่อ

เจ้าของไม่อยู่ เขาก็นำของมาแบ่งกันคนละครึ่ง จึงต้อง
 บังคับให้ชดใช้คนละครึ่ง ผิดคนที่สองรู้ว่าคนที่หนึ่งลัก
 ของท่านมาไว้ที่บ้าน มันก็ไม่ซอของของนั้น แต่ก็ไม่บอก
 ให้เจ้าของรู้ ผิดไม่รู้ตัวผู้ลักของ ให้คนที่สองชดใช้ของ
 ๕ ๕๕ ผิดไตตัวผู้ลักของมา และควรจะไหม ๔ เท่า
 กติ ๘ เท่า กติ ให้ผู้ลักชดใช้ ๔ ส่วน ผู้อำไว้ชดใช้ ๒
 ส่วน (ฉบับเส้าให้คิดผิดเป็น ๔ ส่วน) เพราะมันไม่
 บอกให้เจ้าของรู้ และให้ชดใช้น้อยกว่าผู้ลัก เพราะมัน
 ไม่ได้ซอของไว้

โจรมาพักอยู่ (จอด) ที่เรือน เจ้าเรือนก็รู้ว่า เป็น
 โจร แต่ยอมให้มาพักอยู่ ให้ไหม ๓๓๐ เงิน ผิดไม่รู้ว่าเป็น
 เป็นโจรและยอมให้พักอยู่ ให้ไหม ๑๑๐ เงิน

มาตรา ๑ โจรไปปล้นท่านแต่ไม่ทันได้อะไรไป
 ให้ไหมคนละ ๓๓๐ เงิน โจรขึ้นเรือนท่าน แต่ไม่ทัน
 ได้ลักของสิ่งใด ให้ไหมคนละ ๓๓๐ เงิน ผิดเข้าบริเวณ
 บ้านยังไม่ทันได้ลักของ ให้ไหม ๑๑๐ เงิน เข้าถึง
 กลางบ้าน ยังไม่ทันขึ้นบนเรือน ให้ไหม ๑๑๐ เงินแล

มาตรา ๑ ข้าของไพร่กต ข้าของขุนกต หนีไป
พกที่เรือนท่าน ถ้าเจ้าเรือนไม่จับตัวข้าท่านไว้ ให้ไหม
๑๑๐ เงิน

มาตรา ๑ ผู้ใดยืมหอกยืมดาบท่านไปฆ่าคนที่ไม่
ควรฆ่าถึงตาย ความผิดก็เกิดกับเจ้าหอกเจ้าดาบ ให้ไหม
๑๑๐ เงิน ส่วนที่เหลือให้ผู้ฆ่าคนชดใช้ให้ครบ ผิดเจ้า
หอกเจ้าดาบรู้ว่าเขาจะยืมไปฆ่าคน ก็ให้ไหมความผิดผู้
ฆ่าคนและเจ้าหอกเจ้าดาบคนละครึ่ง

มาตรา ๑ ไม่มีเหตุไม่มีงาน หากตีกลอง (ท้วง
กลองเบ้ากลอง) ให้ไหม ๓๓๐ เงิน ผิดคนปล้นฆ่าฟัน
กันขโมยกัน เป็นชู้เมียกัน (มักเมีย) ฆ่ากันตาย ได้ยิน
เสียงกลองไม่วิ่งไปช่วย ให้ไหม ๑๑๐ เงิน

มาตรา ๑ พี่น้องมาเยี่ยมกันกินเหล้าเมา ให้เจ้า
เรือนไปส่ง หากไม่ไปส่งและไม่ให้นอนค้าง ญาตินั้น
กลับไปถูกฆ่าตายระหว่างทาง ให้เจ้าของเหล่าชดใช้เงิน
๑๑๐ เงิน ผิดเจ้าเหล่าบอกให้นอนค้าง แต่ไม่ยอมนอน
ให้บอกเพื่อนบ้านให้เป็นพยาน ถ้ามันไปถูกฆ่าตายระ-
หว่างทาง ก็เลิกแล้วกันไป อย่าว่าอะไรแก่เจ้าเหล่า

ผีเจ้าเหล่าไปส่งผู้เฒ่าถึงเรือน เจ้าเรือนผู้เฒ่าไม่
บอกให้นอนค้าง เจ้าเหล่ามาถูกฆ่าตายกลางทาง ให้ผู้
เฒ่าชดใช้ค้ำนั้น ๑๑๐ เงิน ผีผู้เฒ่าบอกให้นอนค้างแล้ว
ไม่ยอมนอนมาถูกฆ่าตายกลางทาง อย่าว่าอะไรแก่ผู้เฒ่า

มาตรา ๑ เจ้าเรือนไม่ได้เรียกร้อง แต่ไปกินเหล่า
ที่เรือนท่านเองก็ดี หรือเจ้าเรือนเชิญท่านมากินเหล้าก็ดี
ช่วยทำงานแล้วเลี้ยงเหล้ากันก็ดี ตกค่ำบอกให้นอนค้าง
ถ้าไม่ยอมนอน ก็ต้องไปส่ง หากไม่ไปส่ง เพื่อนถูกฆ่า
ตาย ให้ใช้ค่า ๓๓๐ เงิน

ผีไปส่งถึงเรือน แล้วผู้เฒ่าไม่บังคับให้นอนค้าง
หรือบอกแล้วแต่ไม่ยอมนอนก็ดี ผู้เลี้ยงเหล้ากลับมากถูก
ฆ่าตายกลางทาง อย่าว่าอะไรแก่ผู้เฒ่า เพราะเมื่อนั้นหา
เพื่อนมากินเหล้า มันก็ต้องไปส่งเพื่อนอยู่เอง ไม่ตำหนิ
ผู้เฒ่าเหล่าเพราะเหตุนี้

มาตรา ๑ คนมากินเหล้าในเรือนท่านจนถึงค้ำ
มากก็เป็นความผิดของเจ้าเหล่า ผีเจ้าเหล่าไม่พาไปส่ง
บ้าน ท่านฆ่ามันตาย ให้เจ้าเหล่าชดใช้ค่า ๓๓๐ เงิน

ผู้เช่าใจให้ใช้ ๒๒๐ เงินหรือ ๑๑๐ เงิน การกินเหล้า
ถ้ากินแต่เวลากลางวัน ก็ไม่มีความผิดแก่เจ้าเหล่าแล

ลักษณะฝากของกันไว้ กรณีที่เอาของใส่หีบใส่
มอง? ไว้ แล้วนำไปฝากโดยเจ้าของไม่เปิดให้ดู เป็น
แต่บอกว่ามีของสิ่งใดบ้าง ผู้รับฝากก็ไม่เห็นของ แต่
รับเอาไว้ ต่อมาของหายไป ก็ควรให้ผู้รับไว้ชดใช้ตาม
คำที่เจ้าของบอกไว้ เพราะผู้รับฝากอยากไม่ตรวจดูของ
เอง ผู้เช่าของไม่ได้บอกไว้ว่ามีของสิ่งใด แต่เจ้าของ
กล้าสบถได้ ก็ให้ผู้รับฝากชดใช้ตามนั้นเถิด

มาตรา ๑ หากของฝากนั้นเสียหายด้วยโจรลักไป
หรือไฟไหม้ นำท่วมมลายไปก็ดี และมีผู้รู้เห็นเป็นพยาน
ไม่ควรให้ผู้รับฝากใช้ค่าของนั้นทั้งสิน

มาตรา ๑ เจ้าเรือนจะไปทีอื่น จึงฝากลูกไว้ ผู้รับ
ฝากดูแลลูกท่านไม่เรียบร้อย เด็กตกน้ำตาย วัวควาย
เหยียบตาย หรือถูกโจรลักไปก็ดี ให้ผู้รับฝากชดใช้ค่า
ลูกท่าน ๓๓๐ เงิน

มาตรา ๑ ผู้ใดฝากของไว้ในเรือนในแพท่านก็ดี
หากโจรมาลักของนั้นไปไม่ทราบตัวโจร ให้ผู้รับฝากใช้ของ

๕ ๕๕ | ๕ ๕๕ | ๕ ๕๕ | ๕ ๕๕ | ๕ ๕๕ | ๕ ๕๕ |
 นนทงสน ต่อเมื่อใดได้ตัวโจร จึงให้หม่มนั้นให้แก่เจ้าของ
 แล้วให้เจ้าของคืนของให้แก่ผู้รับฝากนนทงสนเถิด

ลักษณะเซ้าวัวควาย ยืมของแก่กันทุกชนิด ถ้า
 เซ้าวัวควายท่านไปทำนา ผิดสูญเสียไปเพราะโจรปล้นก็คิด
 ออกตายก็ดี วัวควายมีราคาเท่าใด ให้ผู้เช่าชดใช้เท่านั้น
 ค่าแรงวัวควายที่ได้ทำนาไปแล้วเท่าใด ให้ผู้เช่าชดใช้
 ให้แก่เจ้าวัวควายตามที่ใดตกลงกันไว้แต่แรก ผิดยังไม่ทัน
 ได้ทำนาเลย ก็ไม่ต้องใช้ค่าแรงให้ ผิดวัวควายตายด้วย
 โรค ให้ชดใช้ค่าครึ่งเดียว

ยืมวัวควายท่านทำนาหรือลากเกวียน หากโจรลัก
 ไปหรือสัตว์ออกตาย หรือแข่งซาหัก ใช้ชดใช้ค่าสัตว์แก่
 เจ้าของ แล้วมอบสัตว์ไว้ให้แก่ผู้ยืม ผิดรู้ตัวโจรในภายหลัง
 ให้เจ้าของวัวควายใหม่โจร แล้วให้คืนค่าวัวควาย
 แก่ผู้ยืมผู้เช่า ผิดวัวควายเป็นโรคตายเสียก่อนยังไม่ทัน
 บอกเจ้าของ ให้ผู้ยืมชดใช้ค่าครึ่งเดียว ผิดได้บอกเจ้า
 ของและได้รักษาแล้ว แต่ไม่หายตายไปก็ดี ผู้ยืมผู้เช่า
 ไม่ต้องชดใช้ค่าวัวควาย มันตายด้วยกรรมของมันเอง
 ๕ ๕๕ | ๕ ๕๕ | ๕ ๕๕ | ๕ ๕๕ | ๕ ๕๕ | ๕ ๕๕ |
 แม้อยู่กับเจ้าของในวันนกกยอมจะตายแล

มาตรา ๑ ยืมช่างมาทำนมาซี ปล่อยให้หลุดไป
 ทำนผู้นจับได้ ให้ผู้ยืมเสียค่าไถ่ ผิช่างมาบาดเจ็บบ้วย
 ราม (ปานกลาง?) เสีย ให้ผู้ยืมชดใช้ค่าทงสน แล้ว
 มอบช่างมาให้ผู้ยืมไป ผิช่างมาเป็นโรคตาย ไม่ทันบอก
 เจ้าของ ให้ผู้ยืมชดใช้ค่าครึ่งหนึ่ง ผิได้บอกเจ้าของและ
 ได้ช่วยกันรักษาแต่ตายไป อย่าว่าอะไรแก่ผู้ยืม ถือว่า
 สัตว์ตายด้วยกรรมของมันเอง

ผิยืมของไม่มีวิญญาณ เช่นผ้าเสื่อไปนุ่งห่ม แล้ว
 เสียหายไป ให้ผู้ยืมใช้ ผิเสื่อผ้าขาดหรือไฟไหม้ ให้ผู้
 ยืมชดใช้ค่าทงสน แล้วมอบผ้าเสื่อให้ผู้ยืมไป

มาตรา ๑ ยืมเรือท่านไปซีและแตกหักหรือชโมย
 ลักไปกดี ให้ผู้ยืมชดใช้ค่าเรือนั้น

มาตรา ๑ เจ้าให้เข้าไปรับจ้าง (กินจ้าง) ชนต้น
 หมากท่าน ต้นหมากหักหรือไม่หัก แต่ตกต้นไม้ตาย
 ให้เจ้าจ้างเจ้าหมากเผาศพให้ ผิขานนั้นไม่ตายแต่เจ็บบ้วย
 ให้ผู้จ้างช่วยค่ารักษาพยาบาลครึ่งหนึ่ง

มาตรา ๑ เจ้าของต้นหมากไปว่าจ้างท่านต่อเจ้าคน
 เจ้าคนก็ยินยอมให้ไป ขำมันหากตกต้นหมากตาย ให้ผู้
 จ้างเผาศพให้ ผิขำมันเจ็บป่วยไม่ตาย ให้ผู้จ้างช่วยค่า
 รักษาพยาบาลครึ่งหนึ่ง

มาตรา ๑ หากเจ้าของต้นหมากไปวานมันให้ชน
 ต่อเจ้าของมัน เจ้าของก็ยินยอม หากขำมันตกต้นไม้ตาย
 ให้เจ้าหมากใช้ค่าผู้ตายครึ่งหนึ่ง ถือเป็นเคราะห์ของเจ้า
 มันครึ่งหนึ่ง เพราะว่าเจ้ามันยอมให้มันไป ถ้าเจ้ามันไม่
 ยินยอมให้มันไป ผู้วานก็ยอมจะเอาตัวมันไปไม่ได้

มาตรา ๑ มันแอบจ้างหรือวานขำท่านไปขึ้นต้น-
 หมากโดยไม่แจ้งให้เจ้าของขำนั้นทราบ หากขำท่านตก
 ต้นหมากตาย หรือตายด้วยเหตุอื่น หรือหลบหนีไป ให้
 มันผู้เอาขำท่านไปขึ้นต้นหมากชดใช้ค่าคนนั้นทั้งสน ผิขำ
 ท่านเจ็บป่วยก็ให้มันรักษาให้หาย หากไม่หายไม่ค้อยยัง
 ชั่ว กลับคืนเป็นคนดี ให้มันชดใช้ค่าท่านทั้งสน

มาตรา ๑ มันจ้างหรือวานขำท่านไปถือถุง ตั้ง
 หรือหาบหามทำงานอย่างใดก็ดี แล้วกลับใช้ให้ขำท่าน

ไปชนต้นหมากหรือต้นไม้อื่น จนตกลงมาตายก็ดี ไปขี่
 เรือล่มตายก็ดี หรือตายด้วยเหตุอย่างอื่น (ไม่ตรงกับ
 เรื่องที่ตกลงกันไว้) ให้ผู้จ้างชดใช้ค่าทำนทงสน

มาตรา ๑ จ้างฆ่าท่านไปค้าต่างเมือง โดยไม่บอก
 ให้เจ้าของชานนรู้ ชานนตายหรือหลบหนีไปก็ดี ให้ผู้
 จ้างชดใช้ค่าตัวของฆ่าทงสน

ผู้บอกให้เจ้าของชานนทราบ และเจ้าของยินยอม
 ให้ไป ชานนตายด้วยโรคก็ดี หลบหนีโจรปล้นฆ่าตาย
 ก็ดี ถูกช้างเถื่อนแทงตาย วัวควายขวิดตายก็ดี เสียหมี
 แรดหมูขบกัด ชามนาคคนอื่นไม่เป็นไรแต่มันตายก็ดี
 กรณีเช่นนี้อะไรแก่ผู้จ้างเกิด ผู้จ้างปล่อยไปหรือ
 เป็นโรคไม่ช่วยรักษา หรือไปผู้เดียวถูกโจรฆ่าตาย
 เสียก็ตายก็ดี ให้ผู้จ้างชดใช้ค่าของฆ่าท่านทงสน

มาตรา ๑ เจ้าคนให้เข้าไปเที่ยวรับจ้างท่าน เพื่อ
 ให้ได้เบี้ยประจำวัน (เบี้ยมือ) ชานนไปตายที่ใดก็ดี
 ออย่าว่าอะไรแก่ผู้จ้าง ผิตายในระหว่างทำงาน ให้ผู้จ้าง

เผาศพให้ ผีเจ็บป่วยไป ให้ผู้จ้างช่วยค่ารักษาพยาบาล
ครึ่งหนึ่ง

มาตรา ๑ ไพร์น้อยเอามาเจ้าขุนไปเที่ยว จน
ขาดหรือขาดบอด ให้ใช้ค่ามาเต็มราคา แล้วมอบมาไว้
แก่มัน ผีปล่อยให้มาหลุดไป เสียค่าไถ่เท่าใด ให้มัน
ชดใช้ค่าไถ่นั้น

มาตรา ๑ ไพร์ไทยเอามาทำนไปตามหนทาง วึ่ง
จนล้มถึงหักหรือเคล็ด ให้ผู้ชำนาญ (ผู้รู้) ติราคาว่า
ค่าเดิมเท่าใด ค่าลดลงจากเดิมเท่าใด ให้มันชดใช้ค่าที่
ลดลงน้อยกว่าไหมแล

มาตรา ๑ ผู้ใดเป็นเจ้าของม้า ม้าวิ่งไปเหยียบ
คนตาย ให้ผู้นั้นชดใช้ค่าผู้ตายเต็มค่า ถ้าไม่ตายเพียง
แต่เจ็บป่วย ให้รักษามันให้หาย

มาตรา ๑ ช้างม้าพวก (พรวดพรวด?) คอหัก
นองแฉง แข้งขาด ขี้เกวียนกั๊ก ผีกงวักอ (ตัวบ่ดี)
สายจุมงวักขาด เชือกขาด งวัก? กั๊ก ให้ร้องตะโกน

ให้คนหลีกทางใครไม่หลีกทางช้างม่างวัวควายเหยียบตาย
 อย่าให้ว่าอะไร ผีมันหลีกทางแต่ไม่ทันจึงถูกเหยียบตาย
 ให้เจ้าของช้างม่างวัวควายชดใช้ค่าผู้ตายครึ่งหนึ่ง เพราะ
 ว่าเจ้าของไม่รู้เปรียบได้กับข้าคนพี่น้องโกรธกันฆ่าฟันกัน
 ก็เป็นความผิดของผู้หนึ่ง เพราะเจ้านายพี่น้องพ่อแม่ไม่รู้
 จะตำหนิเขาไม่ได้ ผิดความผิดหนักหนา ก็ได้กับตัวผู้หนึ่งแล

มาตรา ๑ ช้างม้าคั่งเมามัน (บ่าวิน) ให้ร้อง
 ตะโกนให้คนหลีกระยะ ๕๐ วา ๑๐๐ วา ผู้ใดทะนงตน
 ไม่หลีก หากช้างฆ่าตายก็สนเรื่องกัน หากไม่ตะโกนให้รู้
 ถ้าช้างฆ่าหรือเหยียบตาย ให้มันชดใช้ค่ากิน ๖๖๐ เงิน
 ผีไม่ตายแต่เสียราชการ ให้ชดใช้ ๓๓๐ เงิน ผียังรับ
 ราชการได้ ใช้ชดใช้ ๒๒๐ เงิน และถ้ายากจนให้ชดใช้
 ๑๑๐ เงิน

คนจะหลีกช้าง หลีกให้ไกล ๓๐ วา ๒๐ วา ผี
 ช้างดุให้หลีกให้ไกล ๑๑๐ วา ๕๐ วา ผีหลีกม้าให้ไกล
 ๑ วา ๒ วา ผีงัวควายดุให้หลีกให้ไกล ๓ วา ๔ วา
 ๕ วา ๖ วา

ผิคนยังไล่ตามงัวควายดูอยู่ไม่ร้องตะโกนให้หลีก
 ก็นเป็นความผิดของผู้ไล่ผู้จูง แลคนเดินตามทางเห็นสัตว์ที่
 ไม่รู้จักใจกันก็พึงหลีกให้ไกลไว้ก่อน จะตำหนิสัตว์ไม่ได้
 แต่ให้ตีผู้ไล่ผู้จูงแทนผิงัวควายขวิดชนเจ็บขนาดเสีย
 อวัยวะเสียราชการ ให้ชดใช้ ๓๓๐ เงิน ผิตายใช้ชดใช้
 ๖๖๐ เงิน เจ็บเล็กน้อยยังได้ราชการ ให้ชดใช้ ๒๒๐
 เงิน หากยากจนให้ชดใช้ ๑๑๐ เงิน

ผิไม่มีคนไล่ สัตว์ขวิดคนตายเอง ให้เอาค่าของ
 งัวควายตัวนั้น ชดใช้ค่าของผู้ตายเพราะเป็นไปตามใจ
 ของสัตว์

ผิผู้ไล่สัตว์ไม่ตะโกนบอกให้ท่านหลีกทาง งัวควาย
 เขี่ยบคนตาย ให้เจ้าของงัวชดใช้ค่าของผู้ตายเต็มค่า
 ผิบาดเจ็บ ก็ให้มันรักษาให้หาย ถ้าบาดเจ็บเสียราชการ
 ก็ให้มันชดใช้ตามกรณี

มาตรา ๑ จูงงัวควายเชือกยังอยู่กับมือ ปล่อยให้
 สัตว์ขวิดหรือเขี่ยบคนตาย ให้มันชดใช้ค่าผู้ตายเต็มค่า
 ผิเจ้าของงัวควายบอกให้หลีก เขาไม่ยอมหลีก หาก
 งัวควายขวิดเขี่ยบตาย อย่าว่าอะไรกับเจ้าของงัวควาย

มาตรา ๑ ผู้ใดไล่วัวควายให้ชนกันตาย ให้ผู้ไล่
ชดใช้ค่าวัวควายเต็มค่า แล้วมอบสัตว์ที่ตายไว้กับมัน

มาตรา ๑ ผู้ใดยุให้ท่านต่อสู้กันหากตายไป ให้ผู้
ยุชดใช้ค่าผู้ตายเต็มค่า ผิแข้งขาดันมือหัก ให้ผู้ยุชดใช้
ค่าทางสน แล้วมอบคนนั้นให้ผู้ยุไว้ ผิเจ้าของคนผู้นั้น
ยังรักคนของตนอยู่ให้ตราค่าคนนั้นว่าลดลงเท่าใด ให้
ผู้ยุชดใช้ค่าเพิ่มเติมให้ ส่วนการรักษาเท่าใด ให้ผู้ยุท่าน
ชดใช้ และคนนั้นเจ็บไม่ได้ค่าเบยประจำวันเป็นค่าทำงาน
เท่าใด ให้ผู้ยุท่านเป็นผู้ชดใช้ด้วย

มาตรา ๑ ถ้างัวควายขวิดคนตาย ให้แบ่งค่า
ของสัตว์ให้เจ้าของวัวและชดใช้ค่าผู้ตายคนละครึ่ง

มาตรา ๑ งัวควายเลี้ยงไว้ในทุ่ง ไปชนงัวควาย
ถึงอีกทุ่งหนึ่ง ผิตัวที่ไปชนนั้นตายก็เสร็จสนกันไป แต่
ถ้าตัวเจ้าที่ตาย ให้ขายตัวไปชนเขานั้นได้ค่าเท่าใด ให้
เจ้าของและชดใช้ค่าสัตว์ที่ตายอย่างละครึ่งหนึ่ง สัตว์
ชนิดใดก็ให้ตัดสินแบบเดียวกันนี้

มาตรา ๑ ช้างต่างที่ไปชนช้างอีกที่หนึ่ง ถ้าตัว
ไปชนเขาถึงทนนตายไปก็เลิกแล้วกันไป แต่ถ้าช้างเจ้า

ที่ตายให้ชายข้างตัวไปชนนั้นแบ่งเงินให้เจ้าของ และ
ชดใช้ค่าข้างตัวที่ตายคนละครึ่ง

มาตรา ๑ ลักษณะงัวควายกินข้าวแรก (ข้าวต้น
ยังเล็กอยู่หรือต้นกล้า?) มีดังนี้ ผัวควายกินข้าวแรก
ให้เจ้าของงัวควายหาไก่ ๒ ตัว เทียน ๒ เล่ม ให้แก่
เจ้าของนา แล้วให้ใช้ค่าข้าวต้นละ ๓,๓๐๐ เบี้ย หาก
ไม่ใช่ข้าวแรก ผัวเป็นข้าวตอนจะปลูก (คือย้ายปลูก)
ให้ปลูกแทน ถ้างัวควายกินข้าวแรกท่าน เจ้างัวควาย
ไม่ไปเจรจาตกลงกับเจ้าของข้าว ส่วนที่ทะนงตนให้ชดใช้
๑๑๐,๐๐๐ เบี้ย และส่วนที่ควรชดใช้ในถอนแรกเท่า
ใด ก็คงต้องใช้ตามนั้นด้วย

ตาม (คัมภีร์) มหาตันไต่ยว่า งัวควายกินข้าว
เหยียบข้าวเสียหายตอนแรก ไม่ว่าตอนข้าวยังเล็กอยู่หรือ
ตอนจะปลูก ให้ตราค่าต้นละ ๕๐ เบี้ย ผัวนำไปเลี้ยง
ให้ชดใช้ ๓ เท่า ผัวเจ้าของพาไปเลี้ยงให้ชดใช้ ๔ เท่า
หากกินต้นข้าวเมื่อปานกลาง ให้ตราค่าต้นละ ๒๐๐ เบี้ย
ผัวพาไปเลี้ยงให้ชดใช้ ๓ เท่า ผัวเจ้าพาไปเลี้ยงให้ชดใช้

ค่า ๔ เท่า ผักกินต้นข้าวเมื่อออกรวงให้ตราค่าต้นละ
 ๕๐๐ เบี้ย ถ้าเจ้าของเลี้ยงงัวควายเองให้ชดใช้ ๕ เท่า
 งัวควายกินข้าวเมื่อเป็นเมล็ด (ข้าวมาน) เสียหายเท่าใด
 ให้ใช้แทนเท่านั้น

มาตรา ๑ งัวควายกินข้าวและข้าวสวนก็ดี ให้
 เจ้าของข้าวสวนจับผูกไว้แล้วบอกเจ้าของงัวควายให้มา
 เอากลับไป หากไม่มาเอา ตายเป็นอย่างไร อย่าว่าอะไร
 แก่เจ้าสวนเจ้านา ผีเจ้าสวนเจ้านาไม่ไปบอกเจ้าของ
 งัวควาย สัตว์นั้นตาย ให้เจ้าสวนเจ้านาชดใช้ค่าสัตว์
 เต็มค่าแล้วให้เจ้าของงัวควายชดใช้ค่าของปลุกของข้าวอัน
 เสียหายนั้น ผีเจ้าสวนเจ้านาพ้นทางสัตว์ตายยังทัน
 ให้ชดใช้ค่าสัตว์เต็มค่า ผีสัตว์ไม่ตาย ให้ปฏิบัติตามใจ
 เจ้าของงัวควาย ถ้าไม่อยากเอาสัตว์นั้นกลับไป ก็ให้
 ตราค่าสัตว์ให้เจ้าสวนเจ้านาชดใช้ และมอบสัตว์ไว้ให้
 เจ้าสวนเจ้านาใช้ ถ้าเจ้าของงัวควายต้องการสัตว์นั้นคืน
 ให้เจ้าสวนเจ้านารักษาให้หาย ถ้าเจ้าของมาถามหาสัตว์
 เจ้าสวนเจ้านาไม่บอกความจริง กลับอำไว้ ให้ไหมมัน

เท่าราคาสัตว์ ถ้ามั่นขายสัตว์นั้นไป ถือว่ามั่นลักทรัพย์
ให้ใหม่ ๔ เท่า

มาตรา ๑ เบ็ดไก่หมุ่หมากินข้าวนา ข้าวสวน
ท่านกต ให้บอกกล่าวเจ้าของสัตว์ให้ผูกขังไว้ ถ้าบอก
๒ ครั้ง ๓ ครั้ง ยังไม่ผูกไม่ขังไว้ ถ้าเจ้าสวนตีสัตว์ตาย
ให้เจ้าของสัตว์และเจ้าสวนกินสัตว์นั้นคนละครึ่ง ผิดไม่ได้
บอกกล่าวให้เจ้าของสัตว์ผูกขังสัตว์ไว้ เจ้านาเจ้าสวน
ตีสัตว์ท่านตายก่อนแล้วจึงไปบอกท่าน ให้เจ้าสวนใช้ค่า
สัตว์นั้นเต็มค่า แล้วมอบสัตว์ที่ตายไว้ให้มั่น ผิดเจ้าสวน
เจ้านาตีสัตว์ท่านตายไม่บอกให้ท่านทราบแล้วเอาสัตว์นั้น
ไปกินเสีย จักกว่าย ? ถือว่ามั่นลักทรัพย์ ให้ใหม่ตาม
ประเพณี

มาตรา ๑ ผู้ใดไล่จิ้งจอกมาจากทุ่ง มิ้งจอกวาง
ของผู้อื่นติดมาด้วย ให้ไล่กลับไป ผิดไม่ไล่กลับไป เจ้า
ของจิ้งจอกตามมาทันที่กลางทางกต มาทันที่คอกกต
ให้เจ้าของจิ้งจอกเอาสัตว์คืนไป ไม่ต้องเสียค่าไถ่ และ
อย่าว่าอะไรแก่ผู้ต้อนสัตว์มา แต่ถ้ามั่นช้อนมั่นเอาสัตว์ไว้

หรือฆ่ากินขายกินก็ดี ถือว่าลักทรัพย์ ให้โทษตามประ-
 เเพณี ผิดตั้งใจไล่จิ้งจอกฆ่าท่านมาพร้อมกับจิ้งจอกมันก็ดี
 หรือถ้าสัตว์ติดมาไม่ถึงกลางทาง สัตว์จะกลับคืนไป มัน
 กลับไล่ต้อนไว้ไม่ให้กลับไปเข้าฝูง ภายหลังเจ้าของจิ้ง-
 จอกตามมาทันกลางทาง ก็ถือว่า มันลักทรัพย์ ให้โทษ
 ตามประเพณี ผิดมาถึงบ้านมันไม่ซ่อนไม่อำและบอก
 เพื่อนบ้านให้รู้ อย่าโทษมัน เพียงแต่ให้เจ้าของมารับ
 จิ้งจอกกลับไปได้ไม่ต้องเสียค่าไถ่

มาตรา ๑ ผู้ใดคิดโลภ อำไรนาที่ดินท่านไว้
 ให้โทษ ๑๑๐ เงิน ผียากจนให้โทษ ๕๒ เงิน

มาตรา ๑ ผู้ใดขุดเหมือง ผ่านที่นาของท่านโดย
 ไม่บอกให้เจ้าของได้ทราบ ให้โทษ ๓๓,๐๐๐ เบี้ย
 อีกนัยหนึ่งให้โทษ ๑๑,๐๐๐ เบี้ย

มาตรา ๑ ทำนาติดกัน ผู้หนึ่งชวนไปทคหน้าเข้า
 นา มันไม่ยอมไปช่วย แต่คอยขโมยน้ำจากนาท่าน
 หรือแอบขุดหนองนาท่าน เจ้านาเจ้าหนองได้ฆ่ามันตาย
 ก็เป็นอันสุดสนทนกันไป อย่าว่าอะไรแก่เจ้านา ผิดไม่ฆ่ามัน

ก็ให้ใหม่ ๑,๑๐๐,๐๐๐ เบี้ย (ฉบับนอกทองว่า แสน
หนึ่งหมื่นเบี้ย)

มาตรา ๑ ออกอาจ (สหา) ซึ่งไร่นาท่าน หรือ
ไถกินนาท่านเสีย ให้ใหม่ ๒๒,๐๐๐ เบี้ย ฝีมือตั้ง
ข้อหาว่ากระทำผิดเสนา ทำให้ข้าคนลูกเมียถึงวักวายตาย
อย่าให้ว่าอะไรเลย เพราะกรรมเขาหมดสิ้น แม้นอย่าง-
ไรก็ต้องตายอยู่เอง

มาตรา ๑ ผู้ใดออกอาจเผื่อ (คราด ?) ต้นข้าว
ท่านปลูกไว้เสียหายเท่าใด ให้ชดใช้ค่าข้าวที่ปลูกเท่านั้น
ส่วนความผิดที่มันเผื่อต้นข้าวท่านเสียหาย ให้ใหม่ ๕๒
เงิน ผู้ใดถอนต้นข้าวทิ้ง ให้ใหม่ ๑๑๐ เงิน

มาตรา ๑ ผู้ใดออกอาจขาดฝาย (ชิง ? ฝาย)
ท่านเสียหาย พันหลักฝายมองฝาย ? (มอง—โดยปกติ
หมายถึงกระเดื่องตำข้าวชนิดที่อาศัยกำลังน้ำตำข้าว เรียก
ว่า มองน้ำ) ของท่านเสีย ให้ใหม่ ๓๓,๐๐๐ เบี้ย

มาตรา ๑ ผู้ใดใช้ดาบฟันที่อยู่ที่ท่านเป็นต้นว่าเรือน
ให้ใหม่ ๑๑๐ เงิน ฝีมือพร้าฟันที่อยู่ที่ท่านเป็นต้นว่าเรือน

ท่าน ให้ไหม ๕๒ เงิน ผีเอาไม้เท้าฟาดที่อยู่ท่าน ให้
ไหม ๑๑,๐๐๐ เบี้ย

มาตรา ๑ ทูบเรือนท่านเวลากลางคืน ให้ไหม
๑๑๐ เงิน (ฉบับเสาให้ คัดผิดเป็น ๑,๑๐๐ เงิน)
ผีทูบเรือนท่านเวลากลางวัน ให้ไหม ๕๒ เงิน ผีตัว
บ้านท่านให้เป็นช่องเพื่อจะพากันเข้าไปลักทรัพย์ ให้
ไหม ๑๑๐ เงิน ผีพันกระได พะองต้นตาลท่านก็
ให้ไหม ๒๒,๐๐๐ เบี้ย ผู้ใดออกอาจพ้นค่างัวท่าน ให้
ไหมค่างละ ๒๒๐ เงิน ลักรอกก็เช่นเดียวกัน เพราะค่าง
งัวรักษาไว้ มั่นออกอาจพ้นเสีย จึงให้ไหมราคาสูง
เพราะเหตุนี้

ผู้ใดที่เฉลวบ้านอื่นท่านบักไว้ที่ใดก็ดี ให้ไหม
๓๓,๐๐๐ เบี้ย อีกนัยหนึ่ง ที่เฉลวเครื่องหมา
(แสดงอาณาเขตนา) หมาบ้าน หมาหนอง ให้ไหม
๑๑,๐๐๐ เบี้ย

กรณีเกลียดชังกัน แล้วเอาหน้าไม้ กงธนู โล่ฆ่า
โล่ยิงโกยิงนกกถึงเรือนท่าน ผีไม่ตกลงยินยอมกัน ให้

ใหม่เป็นกระบอก (เล่ม) ละ ๑๑,๐๐๐ เบี้ย ผู้ไต่พื้น
หมุ่พื้นหมาถึงเรือนท่าน ให้ใหม่ ๑๑,๐๐๐ เบี้ย

มาตรา ๑ ออกอาจเอาดาบ เอาพร้าพื้นร้วบ้านท่าน
ไม่ตั้งใจจะเข้าลัทธิท่าน ให้ใหม่ ๑๑,๐๐๐ เบี้ย
ถ้าเพียงแต่ถอดดาบจากฝักเดินตามถนน ผิดอาญาเมือง
ให้ใหม่ ๑๑๐ เงิน

มาตรา ๑ ผู้ใดตัดต้นไม้ เสือบ้านเสือเมืองเป็น
เสนียด (ขี้คขวาง) พื้นเสือเรือนท่านเสียกิด เป็นการ
ผิดเสือบ้าน เสือเมืองเสือเรือน ให้หาเครื่องบูชาเสือ-
เมืองเสือบ้านแล้วบูชาให้ถูกต้อง ผู้ไม่เลี้ยงดูไม่บูชา
เจ้าเรือนลูกเมียงัวควายตายให้มันผู้ตัดผู้พบนั้นชดใช้ค่า
ทงสน อย่าใหม่เลยให้ชดใช้ค่าก็เท่ากับสินไหมในตัวแล้ว

ผู้ใดตัดไม้ล้มมะลอก (ฉบับนอตองเรียกไม้ยะ
แต่ฉบับเสาให้ใหม่บอกชื่อไม้) ที่หวงห้ามให้ชดใช้ต้นละ
๕๒ เงิน ผิดตัดต้นไม้พอทำคั้นหอกได้ ให้ใหม่ ๕๒
เงิน ผิดต้นเหมาะสำหรับใช้ราชการ (ถูกรการเมือง)
ให้ใหม่ต้นละ ๑๑๐ เงิน ผู้ใดตัดเถาพริก (เครือพริก)

ท่าน ให้ใหม่ต้นละ ๒๒,๐๐๐ เบี้ย ตัดเกาพลู ใหม่
 เกาละ ๑๑,๐๐๐ เบี้ย อีกนัยหนึ่งตัดเกาพริกเกาพลูท่าน
 ให้ใหม่เกาละ ๒๗,๕๐๐ เบี้ย เป็นเงิน ๒๓ เงิน ผิ
 ตัดต้นมะพร้าวต้นหมากต้นตาลต้นลานท่านก็ให้ใหม่ต้น
 ละ ๕๒ เงิน ลักหมากให้ใหม่ ๙ ทะลาย ที่ราคาทะลาย
 ละ ๑๑,๐๐๐ เบี้ย ลักลูกหมากแห้ง ให้ไถ่ค่าเป็นเบี้ย
 และให้ใหม่เป็นแบบลัทธิทรัพย์เถิก

มาตรา ๑ ผู้โคปลูกพืช เป็นต้นว่าหมากไม้ชนิด
 ไถ่ก็ดี เจ้าของที่จะชิงเอาของปลูกไป ให้แบ่งของเป็น
 ๑๐ ส่วน ให้แก่เจ้าที่ส่วนหนึ่ง ให้แก่ผู้ปลูก ๙ ส่วน
 (ฉบับเสาให้ คัดผิดเป็นส่วนหนึ่ง) ตัดต้นกล้วยต้นอ้อย
 ท่านตายไป ให้ใหม่ต้นละ ๑๑,๐๐๐ เบี้ย

ตัดต้นรักที่หวงห้าม (ขัดขวาง) ให้ใหม่ต้นละ
 ๑๑๐ เงิน ลักหล ? หรือตัดตายเสียก็ดี ที่ราคาหลละ
 ๑๑,๐๐๐ เบี้ย ให้ใหม่ ๓ เท่าเป็น ๓๓,๐๐๐ เบี้ย
 ลักกล้าข้าวท่านไปปลูกที่นาให้ที่ราคาข้าวต้นละ ๒,๒๐๐
 เบี้ย ให้ใหม่ ๑๐ เท่า เป็น ๒๒,๐๐๐ เบี้ย เพราะว่า
 ข้าวเป็นของประเสริฐกว่าทุกสิ่งแล

ผู้ใดพินทางงั่วหรือหูตาท้องงั่วท่านเสีย ให้ใหม่
๓๓,๐๐๐ เบี้ย พินทางควายก็ใหม่เช่นเดียวกันนี้

ผู้ใดผูกมัดท่านโดยไม่สมควร (ผูกท่านผิด) ให้
ใหม่ค่าเส้นเชือก ๑๑๐ เงิน นายตื่นผู้ไม่กินนาผูกมัด
ท่านโดยไม่สมควร ให้ใหม่ ๒๒๐ เงิน นายตื่นกินนา
ผูกมัดท่านไม่สมควร ให้ใหม่ ๓๓๐ เงิน นายกว้านผูก
มัดท่านไม่สมควร ให้ใหม่ ๓๓๐ เงิน นายม้าผูกมัด
ท่านไม่สมควร ให้ใหม่ ๕๕๐ เงิน นายช่างผูกมัดท่าน
ไม่สมควร ให้ใหม่ ๑,๑๐๐ เงิน (ฉบับเสาให้เป็น
๑๑๐ เงิน และฉบับนอตองเป็น ๑๑,๐๐๐ เงิน) ถ้า
คนผูกเขาผูกมัดคนนั้นมีความผิดจริงแต่ไม่ถึงขั้น จะผูกมัดก็
ให้ใหม่ครึ่งหนึ่งของอัตราที่กล่าวมาแล้ว

มาตรา ๑ ผู้ไม่มีศไม่ควรถูกมัดท่านได้ (บ่ห่อน
นับผูกท่านได้) ย่อมพึงพาให้ผู้มีศมีกำลังผูกมัดท่าน
เมื่อมาทราบว่าคุณนั้นไม่มีความผิด ก็ควรให้ผู้มีศมีกำลัง
ช่วยเสียสินใช้ด้วย เพราะมันพึงความไม่พิจารณาให้ดี
จึงผูกมัดท่าน ตนก็เขาเป็นความตามผู้ผิดด้วย

มาตรา ๑ ผูกมัดท่านไม่ได้ (ฉบับเส้าให้ว่า ผูกท่านก็ได้) ใส่ความ (นาบโทษ) ท่านว่ามีความผิด ใหญ่หลวง อาจทำให้ท่านฉิบหายสูญเสียสมบัติก็ได้ เมื่อ พิเคราะห์ดูแล้วหาความผิดมิได้ ให้ใหม่ ๑๑๐ เงิน ตัดสินคดีสินใช้ตามความผิด ที่เป็นมาแล้วก็ให้เล็งดู สมบัติมากหรือน้อย สมบัติมากก็ให้ตัดสินอย่างหนัก สมบัติน้อยก็ให้ตัดสินอย่างเบา อย่าให้คนทั้งหลายเอา แบบอย่าง

มาตรา ๑ ข้ำรัก (มัก-ในที่นี้คงหมายความว่า เป็นชู้) เมียเจ้าเมียขุน โทษถึงประหารชีวิต เพราะ รักเมียเจ้าเมียขุนแล หากไม่ช้ำมันก็ให้ชายมันเอาค่าตัว มนทางสน

มาตรา ๑ โพรข้าขุนก็ตรรกเมียท่าน ท่านได้ฆ่า แต่ไม่ตาย ผียังสามารถรักษาให้หายได้ ให้เรียกสินใช้ จากมัน ๓๓๐ เงิน ผียากจนสินใช้ ๒๒๐ เงินหรือ ๑๑๐ เงิน ผิรักเมียเจ้าขุนผู้ใหญ่ โทษควรถึงฆ่าตาย ไม่ควร ตีราคาสินใช้เพราะเป็นข้าของตน? (ข้าตนบ่เพิ่งแต่งแล)

พิชชาผู้ชายตาย ให้ชายผู้หญิงให้แก่ผัวมันและเอาเข้าพระ
 คลัง พิไม่ฆ่าผู้ชายให้ตราคาค่าผู้หญิง แบ่งครึ่งให้แก่ผัวไป
 (คงหมายความว่า ให้ฆ่าผู้เป็นชายชู้ชดใช้เงินจำนวนนี้)
 ผียงมีชู้ (ยงร้าย) หลายที ๒ ที ๓ ที มอบให้ผัวมัน
 ชายเมียมันเสีย ผัวไม่ชายเมียแต่ฆ่าชายชู้ตาย เรียกว่า
 มันฆ่าคนดีตาย ให้ตราคาชชายชู้คนหนึ่งราคา ๓๓๐ เงิน
 ให้ชดใช้ ๔ คน

มาตรา ๑ เจ้ามัก (คงแปลว่าเป็นชู้มากกว่าจะ
 รักเฉย ๆ) เมียของข้าตนให้ปล่อยฆ่าผู้ผัวให้เป็นไทยไป

มาตรา ๑ ผู้ใดเป็นสื่อชู้ให้แก่เมียท่าน ให้ไหม
 ๑๑๐ เงิน ผียากจนให้ไหม ๕๒ เงิน อัน "สื่อชู้" น
 หมายความว่า มันพูดให้ผู้หญิงมาหาผู้ชายที่บ้านมัน อย่าง
 หนึ่ง มันชวนผู้ชายไปอยู่ในที่รโหฐาน (ที่สงัด) แล้วพา
 ผู้หญิงไปให้ อย่างหนึ่ง มอมเหล้ามอมยาเขาทั้งสอง
 เช่นนี้เรียกว่าสื่อชู้ให้แก่กัน พิฆ่าผู้หญิงผู้ชายชอบกันมา
 ก่อน (หากเป็นกันมัจมกันแต่ก่อน) ผู้ใช้ (คือมอมเหล้า)

ไม่รู้ ก็ไม่เป็นเรื่อง "สอ" เพียงแต่ให้สงสอนมันเถิด
 แต่ถ้าวาเขาทั้งสองรักกัน (มักกันเป็นกัน) มาก่อน
 มันไม่กลัว โทษกลัวผิดและเป็นสื่อหนหนึ่ง ให้ไหม
 ๑๑,๐๐๐ เบย ผิมอมเหล่า ๒ ที่ ๓ ที่ ให้ไหม
 ๓๓,๐๐๐ เบย ผิเป็นเมียเจ้าขุนผู้ใหญ่ ให้ไหม ๑๐๐
 บาทเงิน แต่ถ้ายากจน ให้ไหม ๕๒ เงิน มันเห็นแก่
 สินจ้าง กินและสมาคมกับคนผิด ให้มันเสียสินใช้เพราะ
 เหตุ^๕นั้น

ลักษณะมิจอาจารย์รามดังนี้ ข้ามัก (รัก-แต่
 คงหมายถึงเป็นชู้) เมียข้าให้ไหม ๕๒ เงิน ข้ามักเมีย
 ไทย ให้ไหม ๕๒ เงิน ถือนมเต้าหนึ่งนอกเสื่อ ให้ไหม
 ๒๒,๐๐๐ เบย ถือนม ๒ เต้าในเสื่อ ให้ไหม ๑๑,๐๐๐
 เบย (ฉบับเส้าให้ คัดผิดเป็น ๑,๐๐๐ เบย) นายตื่น
 ไม่กินนามักเมียท่าน ให้ไหม ๒๕๐ เงิน ถือนมเต้าหนึ่ง
 นอกเสื่อ ให้ไหม ๒๒,๐๐๐ เบย กุ่มกอดถือนม ๒ เต้า
 นอกเสื่อ ให้ไหม ๔๔,๐๐๐ เบย ถือนม ๒ เต้าในเสื่อ

ให้ใหม่ ๒๒,๐๐๐ เบี้ย นายต้นกินนาหรือนายกว่านมัก
 เมียท่าน ให้ใหม่ ๓๓๐ เงิน ถอนม ๒ เต้านอกเสื่อ ให้ใหม่
 ๖๖,๐๐๐ เบี้ย ถอนม ๒ เต้าในเสื่อ ให้ใหม่ ๓๓,๐๐๐
 เบี้ย นายม้ามักเมียท่าน ให้ใหม่ ๕๕๐ เงิน ถอนม
 เต้าหนึ่งนอกเสื่อ ให้ใหม่ ๕๕,๐๐๐ เบี้ย ถอนม ๒
 เต้านอกเสื่อ ให้ใหม่ ๑๑๐,๐๐๐ เบี้ย ถอนม ๒ เต้า
 ในเสื่อ ให้ใหม่ ๕๕,๐๐๐ เบี้ย นายช่างมักเมียท่าน
 ให้ใหม่ ๑,๑๐๐ เงิน ถอนมเต้าหนึ่งนอกเสื่อ ให้ใหม่
 ๑๑๐,๐๐๐ เบี้ย ถอนม ๒ เต้านอกเสื่อ ให้ใหม่
 ๒๒๐,๐๐๐ เบี้ย ถอนม ๒ เต้าในเสื่อ ให้ใหม่
 ๑๑๐,๐๐๐ เบี้ย

มาตรา ๑ ทรกุลพระยาเสนาอมาตย์เจ้าเมืองกัก
 มักเมียท่าน ให้ใหม่ ๓,๓๐๐ เงิน เจ้าหมื่นอินกินเมือง
 เล็กมักเมียท่าน ให้ใหม่ ๒,๒๐๐ เงิน ผิเจ้าขุนมูลนาย
 ก็ให้ตัดสินตามประเพณีอันหนักอันเบา เรียกสินใช้กรณี
 ได้หลับไดนอนด้วยกันเป็นเกณฑ์ ให้แบ่งส่วนลงแบบ
 เดียวกับไพร่ผู้กระทำผิดนั้น

มาตรา ๑ เจ้าขุนนายช่างนายม้านายกว่านนายตั้น
 กิติ ได้เมียท่านมาเป็นเมีย ให้ไหมตามราคาสินใช้กรณี
 มกเมียท่านนั้นเถิด ตีราคาสินไหมสินใช้ดังนี้ เพื่อมิให้
 ผู้ใหญ่คู้หมิ่นผู้น้อย เมื่อจะตักสินตีราคาสินใช้ให้พิจารณา
 ดูความหนักเบาผู้คู้หรือเชียวใจ อนึ่ง ให้ดูค่านาที่เขาขุม
 (ศักคินา ?) ว่ามีเท่าใด ให้ตีราคาสินใช้ตามค่านาของ
 เขา ว่าเป็นนายช่างนายม้า บางก็เป็นนายใหญ่ บาง
 เป็นนายเล็ก บางผู้คู้บางเชียวใจ ให้พิจารณาค่านาของ
 เขาเพราะเหตุนั้น

มาตรา ๑ เมียผู้ใดไปหาชู้ถึงเรือน ผู้ชายได้จับ
 และกอด ไม่ได้นอนร่วมกันให้จดผ้า ข้าวตอกดอกไม้ไป
 ขมาผู้ชู้ ผิดผู้ชู้ไม่ยินยอม จะไหมให้จงได้ ก็ให้เขียน
 เมียมัน ๒๐ ที่ ๓๓ ที่ แล้วจึงไหมตามกรณีอื่นไม่ได้
 นอนร่วมกันนั้นเถิด เพราะว่าหญิงมันแล้ว ไปหาผู้ชาย
 ถึงเรือน

มาตรา ๑ ผู้ใดชำเราลูกหลานท่านตาย ให้มัน
 ร่วมกับผีนั้น ผีมันไม่ยอม ให้ไหม ๕๒ เงิน

มาตรา ๑ ตามกฎหมายพม่า (คองยายี่มาน) ว่า
 ด้วยลักษณะมักเมียท่าน ลูกหลานท่านก็ดี หากผู้ชายมี
 เมียอยู่แล้ว ก็ให้ใหม่ตามประเพณีก่อน ส่วนที่ผู้หญิงรู้
 ว่ามีเมียแล้วยังเป็นชู้ให้พัน (ปาด) หัวพันหูเสีย ให้
 ปราบกฏว่าเป็นหญิงแล้วแย่งผัวท่าน ผิดนั้นไม่ให้ตัดหูพันหัว
 ก็ให้ใหม่ค่าหูข้างละ ๕๒ เงินหรือ ๑๑๐ เงิน ค่าหัว
 ๕๒ เงิน พิจารณาตามผู้มียศและเชื้อใจเกิด ชื่อน้อย
 นอกกฎหมายมั่งราย

ลักษณะผู้หญิง ๒๐ จำพวก มีดังนี้ มาตุรบีตุรกุชิตา
 บีตุรกุชิตา มาตุรกุชิตา ภาตุรกุชิตา ภาคินิกุชิตา
 ญาติริกุชิตา โคตตารกุชิตา ปณฺจสหธรรมิกกรกุชิตา เป็นผู้หญิง
 ๘ จำพวกก่อน ธนิกิตา สนทวาสินี สหกตติกา โภควาสินี
 อรภตต จุมมิตวาสินี อรภตปาณิ กมฺมการิ มุหุตติกา
 ถชาหตา ทาสีภริยา สามีกา สปริทณทา ปรีโภควาสินี
 เป็นเมีย ๑๒ จำพวกแล รวมทั้งสนเป็นหญิง ๒๐ จำพวก
 จากผู้หญิง ๒๐ จำพวกนั้นชายใดเล่นชู้ด้วยเมีย ๑๒ จำพวก

ผู้ใดก็ดี มีจรรยา ชื่นภักศไทย ? (คงคิดผิดจาก
 ทัศนภย) คือสินไหม ๑๑๐ เงิน ก็ตกแก่ชายผู้นั้น
 ชายใดกระทำมิจรรยาเป็นชู้กับเมีย ๑๒ จำพวก ผู้ใด
 ผูหนึ่ง ถูกองค์มิจรรยาเป็นการผู้หญิงผู้ชายแท้ ตาม
 กฎหมาย (คง) ติราคาความผิดให้ไหมเท่าใด ก็ให้
 ลดลงครึ่งหนึ่งสำหรับกรณีสินไหมแก่ผู้มชู้รักผู้หญิง ๘
 จำพวกนั้น คือให้ไหม ๕๒ เงิน และกรณีที่ใดกับสัตว์
 เกรจฉาน คือวัวควายและม้าท่านั้น ให้ตั้งสินไหมครึ่ง
 หนึ่งของหญิง ๘ จำพวก กล่าวคือ ไหมเพียง ๒๓ เงิน

มาตรา ๑ ผู้ใดได้เมียมาอยู่ในบ้าน พ่อแม่ผู้หญิง
 ก็ตกแต่่งชายลูกให้มาอยู่เรือนพ่อตามประเพณี ลูกสาว
 หรือหลานสาวมสอดหมอ และผู้เถาผู้แก่รู้เห็น ภายหลัง
 เบอชงไม่สงเคราะห์กรุณาเลี้ยงดู ไม่นับเป็นลูกเป็นเมีย
 ทั่งไปมีเมียใหม่ ให้เอาลูกสาวคืนได้เปล่า ๆ ผิด้วยตาย
 จาก เมียมันรักพ่อแม่พี่น้องเรือนเดิม (เรือนหลัง) และ
 พ่อแม่พี่น้องผู้หญิงให้สอดหมอผู้เฒ่าผู้แก่มาติดต่อกัน

คำหญิงแก่พี่น้องผู้ชายครึ่งหนึ่งเถิด แล้วให้ผู้หญิงกลับไป
ไปอยู่กับพ่อแม่พี่น้องมันคงเดิม

ผู้ใดวิตน้ำในหลุมหนองย่าน่านาท่านเพื่อหาปลาตก
ไซทอดแหในเวลากลางคืน ให้ใช้เงินค่าแห ๆ ละ
๕๕,๐๐๐ เบี้ย ถากนเผือก (น้ำวเพี้ยก) ให้ใหม่
๒๒,๐๐๐ เบี้ย ลักลอบวิตติก? หนองท่านเสีย ผิปลา
ไม่อ่อนเปลี้ย ให้ใหม่ ๒๒,๐๐๐ เบี้ย ผิปลาอ่อนเปลี้ย
ให้ใหม่ ๓๓,๐๐๐ เบี้ย ให้คิดค่าไซหลังละซีกเงิน เบ็ด
หลังละห้วนเงิน (ห้วนเท่ากับเฟือง) ผิมันไม่มีไซ แต่
ใช้เครื่องมืออื่นหาปลาที่ในนาหรือหนองน้ำท่าน คิดค่า
ปลาพ่นน้ำละ ๒ เงิน (น้ำหนักพ่นเท่ากับ ๑.๒ กิโลกรัม)
ให้คิดทุกพ่นน้ำเสมือนมันลักทรัพย์ อย่าใหม่มันเลย

ผู้ใดใส่แพล่องน้ำมาชนฝ่ายท่านทะเลผู้พังเสีย ให้
มันสร้างชดใช้ ถ้าสร้างชดใช้ไม่ได้ให้ตีราคาฝ่ายใหญ่
๑๑๐ เงิน ฝ่ายเล็ก ๕๒ เงิน ผู้ใดล่องเรือแพใหญ่ถ่อ
พายไม่ไหวจนชนฝ่ายท่านทะเลเสียงงาน ให้มันสร้างชดใช้
ไม่ได้ ให้คิดราคาฝ่ายใหญ่ ๕๒ เงิน ฝ่ายเล็ก ๒๓ เงิน
เพราะเกินกำลังมันถ่อพายไม่ไหว

ผู้ใดออกอาจทำให้ หอบุชาฝ่ายเสียหาย ผิดผีฝ่าย
 ฝ่ายทะเลพังเสีย ให้สร้างหอบุชาฝ่ายขึ้นดั้งเดิม แล้วให้
 มันจัดเครื่องพลีกรรมบูชาให้ถูกต้อง แล้วให้มันสร้าง
 ฝ่ายขึ้นให้เหมือนเดิม ผิมันสร้างฝ่ายไม่ได้ ให้มันจัดการ
 เลี้ยงดูผู้คนที่มาสร้างฝ่ายนั้นจนกระทั่งแล้วเสร็จ ผิมันไม่
 ยอมเลี้ยงดู ให้เอาเงินจากมัน ๕๐ เงินมาจ่ายเลี้ยงคน
 ท่งปวง ผิมันไม่ยอมสร้างหอบุชา ไม่ยอมจัดหาเครื่อง
 บูชา แต่จะขอสร้างฝ่ายให้เหมือนเดิม อ้ายยอมให้มัน
 สร้าง ถึงว่ามันเป็นผู้ก่อสร้างก็จะไม่มั่นคง เพราะเหตุ
 ผิดผีหอ ให้มันหาเครื่องพลีกรรมบูชาให้จงได้ก่อน แล้ว
 จึงให้มันสร้างฝ่าย ผิไม่ยอมจัดหาเครื่องบูชาฝ่าย ก็ไม่ยอม
 ให้สร้างฝ่าย ให้คิดราคาฝ่ายใหญ่ ๓๓๐ เงิน ฝ่ายเล็ก
 ๑๑๐ เงิน

ผู้ใดบักเฉลวในที่ไม่ควรบักให้ใหม่ ๕๒ เงิน ผู้
 ไตตีเฉลวหมายนาท่านเสียหาย (คงหมายความว่าเฉลว
 เครื่องหมายแสดงเขตนา) ให้ตีราคาเฉลวอันละ ๑๐ เงิน
 ใหม่ ๕ เท่า ผู้ใดตีเฉลวอันท่านแรกนาแรกสวนเสียหาย

(ในที่นี้คงเป็นเฉลวประกอบพิธี) ให้หาเหล่า ๒ ไห
 ไก่ ๒ คู่ เทียน ๒ เล่ม ข้าวตอกดอกไม้บูชาเสื่อนา
 เสื่อสวนก่อน ส่วนที่อุกอาจให้ใหม่ ๑๑๐ เงิน

ผู้ใดตีเครื่องหลากนาท่านทั้ง สิ่งสัตว์ลงกินข้าว
 เสียหายเท่าใด ให้มันชดใช้เท่านั้น ส่วนที่อุกอาจตีเครื่อง
 หลากนาท่านทั้ง ให้ใหม่ ๑๑๐ เงิน ผียากจนให้ใหม่
 ๕๒ เงิน

ผู้ใดใส่ข้าวแรกท่านตั้งแต่ตอนหัวนกล้ำไปจนถึง
 ตอนจะย้ายปลุกจะเก็บเกี่ยว ให้มันหาเหล่า ๒ ไห ไก่
 ๒ คู่ เทียน ๒ เล่ม ข้าวตอกดอกไม้บูชาขวัญข้าวและ
 เสื่อนา ผีเพียงแต่เยียวไม่ได้ช้ ให้มันหาไก่คู่หนึ่ง
 เหล่าขวดหนึ่ง (ปางหนึ่ง) เทียนคู่หนึ่ง ข้าวตอกดอกไม้
 บูชาเสื่อนา ถ้าถึงตอนเกี่ยวข้าวแล้วอย่าว่าอะไรเถิด ผู้
 ใดช้เยียวใส่เพื่อนข้าวท่าน (เพ้าข้าว) ให้หาเหล่า
 ๒ ไห ไก่ ๒ คู่ ข้าวตอกดอกไม้บูชาเสื่อนาขวัญข้าว
 ส่วนที่อุกอาจใส่ข้าว ให้ใหม่ ๑๑๐ เงิน เพราะว่า
 ข้าวเป็นของวิเศษเลี้ยงชีวิตคนทั้งหลาย

ผู้ใดเลี้ยงงัวควายให้ลงกินข้าวกล้าเมื่อจะหวาน ให้
 จับงัวควายนั้นไว้ รอให้เจ้าของงัวควายหวานกล้าแทน
 ดึงเค็ม แล้วจึงส่งงัวควายคืนให้ไป ผิงงัวควายกินข้าว
 เมื่อตอนจะย้ายปลูกให้เจ้าของงัวควายหากกล้ามาชดใช้แทน
 ผิดตั้งใจไล่งัวควายลงกินกล้าข้าวท่าน ให้หากกล้าข้าวมา
 ชดใช้ แล้วให้เจ้าของข้าวตีสัตว์แล้วปล่อยไป ผิไม่ยอม
 ให้ตีสัตว์ ให้ไหม ๕๒ เงินเป็นส่วนที่ออกอาจตั้งใจไล่
 งัวควายลงกินกล้าข้าวท่าน ผิงงัวควายมีจำนวนมาก ดู
 แลไม่ไหว บังเอิญไปกินข้าวกล้าท่านเสียหายเท่าใด ให้
 เจ้าของงัวควายใช้เท่านั้น อย่าตีอย่าไหมเลย ผิลงกิน
 ข้าวเมื่อตอนจะปลูกเสียหายเท่าใด ให้เจ้าของงัวควาย
 หาพันธุ์ข้าวอย่างเดียวกันมาปลูกชดใช้ ผิต้นข้าวล้มไม่
 ถึงเสียหาย ให้เจ้าของงัวควายปลูกขึ้นให้เหมือนเดิม
 ผิดตั้งใจไล่สัตว์ลงกินข้าวกล้า ให้หาข้าวกล้ามาแทน แล้ว
 ให้ตีสัตว์นั้นและปล่อยตัวไป ถ้าไม่ยอมให้ตี ต้องไหม
 ๕๒ เงิน งัวควายลงกินข้าวเมื่อต้นแก่เสียหายเท่าใด
 ให้ใช้เท่านั้น ผิดตั้งใจไล่สัตว์ลงกินข้าวท่าน ให้ชดใช้

๒ เท้า อย่าตี อย่าใหม่เถิด ผิง้วควายกินเพื่อนข้าวท่าน
 ให้ชดใช้ ๒ เท้า ตัดสินตั้งนตามคำสมมติราชเจ้า ถ้า
 ตามพระยามุลตันไตรยเจ้าแล้ว หากกินยามข้าวจ๊กออก
 ตีราคากอละ ๕๐ เบย เมื่อเที่ยงตัน (ตันตั้งอยู่ได้ ?) ตี
 ราคากอละ ๑๐๐ เบย เมื่อข้าวเริ่มเบนเมล็ด (ผิงมาน)
 ตีราคากอละ ๒๕๐ เบย เมื่อข้าวเป็นรวง ตีราคากอละ
 ๕๐๐ เบย ตัดสินตั้งนในวันครึ่งกระหนนแล

ผู้ใดลักกล้าข้าวท่าน ตีราคาก้ามอละ ๑ เงิน ให้
 ชดใช้ทุกก้ามมือ อย่าใหม่เลย เรื่องลักกล้าข้าวหนนบว่า
 แดกต่างกับลักทรัพย์อื่น ผู้ใดเกี่ยวต้นข้าว พันต้นข้าว
 ท่านทั้ง ให้ตีราคากอละ ๒ เงิน คิดทุกกอแต่อย่าใหม่
 ผิดกรวงข้าวท่าน ให้ตีราคากรวงละเฟื้องเงินคิดทุกกรวง
 แต่อย่าใหม่ ผู้ใดเผาเพื่อนข้าวท่านเสียหาย ให้ตีราคา
 ข้าวเพื่อนละ ๒ เงิน คิดทุกเพื่อน แต่อย่าใหม่ ผู้ใดลัก
 ข้าวเป็นเมล็ด ท่านให้ตีราคาหาบละ ๒ เงิน ใหม่ ๔ เท้า
 ลักฟางที่ท่านมัดกองเข้าไว้ ให้ตีราคามัดละเฟื้องเงิน
 ให้ใช้ ๙ เท้า

ผู้ใดห้ามศพลงในนาท่านระหว่างเวลาหว่านกล้าไปจนถึงเวลาจะเกี่ยวข้าว ให้มอบข้าวนั้นให้แก่เจ้าของศพล แล้วให้เจ้าของศพลชดใช้ข้าวนั้น และให้จกเครื่องขอขมาเจ้าของนา ประกอบด้วยเหล้า ๒ ไห ไก่ ๒ คู่ เทียน ๔ เล่ม ข้าวตอกดอกไม้มิห้ามศพลงในนาข้าวแรกก็ให้มอบนาอันไวแก่เจ้าของศพล ให้เจ้าของศพลชดใช้ข้าวไร่นั้น ๒ เท่า แล้วให้หาหมั่วหนึ่ง ขนาดต้นเต็มกำมือ เหล้า ๒ ไห ไก่ ๒ คู่ เทียน ๔ เล่ม ข้าวตอกดอกไม้มอบให้เจ้าของนาบูชาเสื่อนาขวัญข้าว ผู้ใดเอาฝักิบ (คงหมายถึงศพลที่ตายใหม่ ๆ) มาฝังมาทิ้งลงในนาที่ยังให้ผลอยู่ทุกปี ก็ให้เจ้าของศพนั้นเผาเสีย แล้วให้หาเหล้า ๒ ไห ไก่ ๒ คู่ ข้าวตอกดอกไม้มอบขอขมาเจ้าของนา ผู้ใดเอาศพลมาเผาที่นาท่าน ให้มันเผาเสียให้สิ้นซาก แล้วให้หาเหล้า ๒ ไห ไก่ ๒ คู่ เทียน ๒ เล่ม ข้าวตอกดอกไม้มอบขอขมาเจ้าของนาเถิด

ผู้ใดชุกทำลายแทนนาท่าน (แต่=แยกจากฝายเข้าคลองหรือเหมือง=คู หรือ คันคู?) มิเทใหญ่ ให้ไหม ๕๒ เงิน มิเทเล็ก ให้ไหม ๑๑ เงิน

ผู้ใดทำนาขุมท่าน เจ้าของนาขุมเรียกเอาค่านาเมื่อ
เวลาข้าวต้นตั้งมั่นคงขนาดปลูกก็ไม่ขาด เอาค่านาครึ่ง
หนึ่ง เมื่อข้าวสุกจึงมาเก็บอีกให้ครบ ผิดเจ้าของนาขุม
เรียกค่านาได้ครบภายในครั้งที่ ๒ ที่ ๓ อย่าว่าอะไรเกิด
พิทวงถาม ๕ ครั้ง ๖ ครั้ง ยังชำระไม่ครบให้เจ้าของนา
ขุมยึดเอาข้าวให้คุ้มค่านา แล้วอย่ายอมให้ทำนาต่อไป
ผู้ใดทำนาขุมของท่านไม่ทั่วถึง ให้ส่งคืนแก่เจ้าของอย่า
สืบช่วงให้ผู้อื่นทำนา ผิดสืบช่วงให้ผู้อื่นไป ให้เอานาคืน
ทั้งหมด

ผู้ใดทำนาของท่าน ให้ค่านาครบทุกปีไม่ล่าช้า ผู้
อื่นจะไปเพิ่มค่าเช่าให้แก่เจ้าของนาขุมเพื่อแย่งนาไปทำ
ผู้ทำอยู่ก่อน อย่าปล่อยให้เจ้าของนาตัดสิน ถ้าหากปล่อยให้
ไป ผู้มียอมจะไปขึ้นราคาค่าเช่าแก่เจ้าของนา ถ้าหาก
ชนะก็จะเอานาหนีไปทำ จักว่าไม่ชอบธรรม

ผู้ใดทำนาท่าน ทิ้งนาบางส่วนหรือทั้งหมดให้ร้าง
โดยไม่มีเหตุผล และไม่บอกให้เจ้าของนาทราบ เมื่อ
เจ้าของนาไปทวงค่านา มันจึงบอกว่าปล่อยให้ร้างไว้ ก็

ต้องบังคับให้มันใช้ค่านาให้จงได้ แล้วให้เรียกนาคืน
เสียเถิด

ผู้ใดถางนาซึ่งรกร้างเป็นป่าขนาดต้องใช้ขวานฟัน
ต้นไม้ ให้ทำนา ๗ ปีจึงเอาค่าครึ่งหนึ่งเป็นเวลา ๒ ปี
ต่อจากนั้นจึงคิดค่าเต็มราคา ภายหลังมาเจ้าของนาจะ
เรียกนาคืนอย่าปล่อยให้ เพราะว่ามันกลายเป็นป่าไปแล้ว
ถ้ามันไม่อุทิศสาหัสแล้วถางให้เป็นนาดี เจ้าของก็จะไม่ได้
ค่านาเลย ผืนาร้างเป็นป่าอ้อป่าเขมรกรมาก ผู้ใดถางให้
เป็นนาดี หลังจาก ๓ ปี จึงให้ค่าเช่าครึ่งหนึ่งเป็นเวลา
๗ ปี ต่อไปจึงเสียเต็มค่า เจ้าของนาจะเรียกนาคืน
อย่าให้ผู้ถางยอม ผืนาร้างเป็นป่าหญารกรมาก ให้ทำนา
๒ ปี แล้วจึงเสียค่าเช่าครึ่งหนึ่งเป็นเวลา ๔ ปี แล้วจึง
คิดเต็มราคา เจ้าของนาจะเรียกนาคืน ต้องให้ผู้ถางทำ
นาครบ ๑๐ ปีก่อนจึงจะเรียกคืนไปได้ ถ้าเจ้าของนาจะ
ให้ผู้อื่นทำ ผู้ถางอย่ายอมปล่อยให้ ทักกล่าวมานว่าด้วย
นาอาศัยน้ำฝน ผืนเป็นนาอาศัยน้ำจากเหมืองฝายหรือกังหัน
ตักน้ำ (หลุก) กว่าจะทำนาได้ต้องลำบากมาก กรณีเช่น

๕๐. ให้ทำนา ๑๐ ปีแล้วจึงให้ค่าเช่าครึ่งหนึ่งเป็นเวลา ๗ ปี
 เสียเต็มราคาเป็นเวลา ๔ ปี ผืนไร่เป็นป่าแซมเสาคา
 รกน้ก ให้ทำนา ๕ ปีแล้วจึงให้ค่าเช่าครึ่งหนึ่งเป็นเวลา
 ๒ ปี ต่อจากนั้นจึงคิดเต็มราคาทุกปี ผืนไร่เป็นป่า
 หญ้ารกน้ก ๒ ปี ๔ ปีอย่าเพิ่งคิดค่าเช่า หลังจากนั้นจึงคิด
 เต็มราคาทุกปี ทักกล่าวกันว่าควยนาอาศัยน้ำเหมืองน้ำ
 ฝ่ายแล

ผู้ใดทำนาทำน แต่เดิมมาได้ข้าวมากมาย ต่อมา
 หนีหายเสียบ้าง สามารถทำได้เท่าใดให้ทำเท่านั้น ที่
 เหลือทำไม่ไหวให้คืนให้แก่เจ้าของนาขุมอย่าหวงนาทำน
 เอาไว้ให้ทิ้งร้าง ถ้าหวงนาทำนไว้จนรกร้างให้เสียค่าเช่า
 ๒ เท่า ผู้ใดมีโรคประจำตัวทำนาไม่ได้หรือรับราชการ
 มากไม่มีเวลาอยู่ทำนา ได้แต่ให้ผู้หญิงผู้ยาไปทำนาไม่
 เป็นทำไม่ไหว จึงทวงนาให้รกร้างไปบางส่วน เจ้าของ
 นามาทวงถามค่านา ก็อ้างว่าบ่นข้าวไม่คืนไร่เสียบ้าง
 และขอลดค่านา ให้พิจารณาคูหาก ๒ ปี ๓ ปีแล้วก็ยัง
 อ้างอย่างเดียวกันนี้ ให้ถอดถอนเสียอย่าให้ทำนาต่อไป

ผู้ใดขอทำนาทำนและได้ทำมาแล้ว เวลาเจ้าของนามีงาน
 รีบด่วนทำไม้ทัน เจ้าของนามานให้มันช่วย มันไม่ไป
 ช่วย อ้างว่าติดงานอื่น ครั้นเจ้าของนามาทวงถามค่านา
 มันก็ไม่รบกวนบื้อ กล่าวคือ ไม่ต้อนรับด้วยข้าวเหล้าหมาก
 พลุ ค่านาก็ให้คราวละเล็กละน้อย โโกหกผิดเพี้ยนเช่นนี้
 อย่าให้มันทำนาต่อไปเลย

ผู้ใดทำนาทำน มันล้มคันทนาเสียให้แปลงน้อยเป็น
 แปลงใหญ่กว้าง เมื่อปลูกข้าวได้ข้าวมากกว่าปีก่อน ๆ
 คือล้มคันทนาให้แปลงใหญ่เพื่อเจ้าของนา หากเป็น
 เสนียด (ซัด) ก็ตกแก่ผู้ล้มคันทนา ไม่ตกแก่เจ้าของนา
 เพราะเจ้าของนาไม่ได้มอบหมายให้มันล้มคันทนา ค่านา
 ก็ควรลดหย่อนให้มัน เพราะมันทำคุณไม่กลัวความตาย
 ไม่กลัวเสนียด จึงล้มคันทนาให้ เมื่อมันเลิกทำนา ผู้อื่น
 มาทำต่อ จึงให้เจ้าของนาชนค่านาตามสมควรเถิด

ผู้ใดทำนาทำนแปลงใหญ่แปลงยาวมาก มันกลับ
 คันทแปลงหนึ่งให้เป็น ๒ แปลง ๓ แปลง และได้ข้าวไม่
 เท่าเดิม เจ้าของนาไปทวงถามค่านา มันได้ข้าวน้อยลง

จึงขอลดค่านา ให้เรียกค่านาเท่าเดิมอย่าลดให้ ถ้ามัน
 จะไม่ทำนานั้นต่อไป ให้มันล้มคั้นนาลงให้เหมือนเดิม
 ให้จงได้ แม้ว่ามันตายไปก่อน ก็ให้ลูกเมียที่ยังอยู่ล้ม
 คั้นนาให้ ผิดเขาหากำลังที่จะล้มคั้นนาลงมิได้ ก็ให้หาหมู
 ตัวหนึ่งขนาดต้นเต็งกำมือ เหล่า ๓ ไท ไก่ ข้าวตอก
 ดอกไม้ไปจ้างผู้ล้มคั้นนาให้ อย่าให้นาเจ้าของนาชุม
 เสียหาย แม่มันมาขอทำนาน้อย่างเดิม เจ้าของนาก็
 ให้มันทำนาดังเดิม ค่านาก็อย่าเรียกเพิ่ม แม่จะเป็น
 เสนียดก๊เบงกับผู้คนคั้นนานั่นเอง

ผู้ใดทำนาทำน แลแล้วทั้งนาทั้งหมดให้รกร้างเสีย
 ด้วยเหตุใดเหตุหนึ่งก็ตาม ต่อมาข้าวเรือเกิดขึ้นในนา
 เหล่านั้น เก็บเกี่ยวข้าวได้เกิน ๑๐ หาบขึ้นไป ให้แบ่ง
 ค่านาเดิมเป็น ๓ ส่วน ปล่อยให้เจ้าของนาส่วนหนึ่ง มี
 ฉะหนักให้แบ่งค่านาเป็น ๕ ส่วน ปล่อยให้เจ้าของนาส่วน
 หนึ่ง ผิดได้ข้าวน้อยกว่า ๑๐ หาบ ให้มันแสดงความ
 รักนับถือเจ้าของนาตามสมควรเถิด เพราะมันยังกินข้าว
 ในนาของท่านอยู่

ผู้ใดหาหาทำกินไม่ได้ กำลังมันก็ไม่มี ได้แต่ไป
 ย่ำปลุกข้าวที่ข้างเหมืองข้างนาท่านภายนอกก็ดี ผีนาเดิม
 นั้นทำควายน้าเหมืองฝายหรือกึ่งหันตักน้ำ (หลุก) ให้มัน
 ช่วยสร้างทำควยตามกำลัง ผีมันไม่ช่วยสร้างทำ ค่านา
 เดิมนั้นเป็นเท่าใด ให้มันช่วยส่วนหนึ่งในเจ็ดส่วน
 มิฉะนั้นก็ให้แบ่งเป็น ๕ ส่วน ให้มันช่วยส่วนหนึ่ง
 เพราะเหตุอุกอาจ มันได้กินเพราะนาท่าน ที่กล่าวนี้
 ว่าควยกรณีได้ข้าวเกิน ๕ หาบ ก็ให้มันช่วยโดยหาของ
 ฝากให้ตามกำลังอย่ากำหนดขนาดว่ามากน้อยเท่าใด ผีมัน
 ไม่ช่วยสร้างทำอย่าให้มันทำนาเลย ผีนาเดิมนั้นอาศัย
 น้ำฝน อย่าว่าอะไรแก่มันเถิด

ผีทำนาแบ่งข้าวกัน ให้เจ้าของนาได้ค่านาไปก่อน
 (ฉบับเส้าให้ว่า—ผู้ค่านาแก่ค่าทงมวด ฉบับนอตองว่า—
 หือผู้ค่านาเจ้าของนาแก่ค่านับเลียง) พันธุ์ข้าวของผู้ใดให้
 ได้กินไปก่อน ที่เหลือจึงแบ่งกันตามที่ตกลงกันไว้เถิด

มาตรา ๑ เจ้าขุนหรือผู้ใดก็ดี ทำนาอาศัยน้ำฝน
 หรือน้ำเหมืองฝายก็ดี หากทำนาไม่เป็นหรือไม่กระเหม็ด

กระแหม่ม (บ่ชื่บ่ช่าง) ทำไม้หมดทั้งให้รกร้างเสียบางส่วน
ก็คิด มันอ้างว่าข้าวไม่ดีขอลดค่านาลง ให้ผ่อนให้ ๓ ปี
ถ้ามันยังพูดอยู่อย่างเดิม ค่านาก็อย่าลดให้ และนาก็อย่า
ให้มันทำ

ผีผู้ใดชุมนุมกันใต้ราชการประการใด นานนั้นหาก
เป็นนาชุมนุมการเมืองมาแต่โบราณ เจ้าชุมท้าวพระยา
ผู้ใหญ่ได้ทำหน้าที่แจ่งไว้ (คาดหนังสือพื้นแพแท) เจ้า
ชุมเข้าใจว่านาชุมนั้นเป็นนาชุมของตนเอง มันเอาไปทำ
ทานแก่พระธรรมพระสงฆ์ ใช้ไม่ได้ (บ่ขึ้น=ไม่ขึ้น) ให้
ได้แต่เพียงค่านา เพราะว่ามันไม่ใช่ของตน ที่แท้เป็น
นาชุมราชการมาแต่โบราณ ครั้นเมื่อเจ้าชุมตาย พี่น้อง
ลูกหลานของมันจะเอาไร่นานั้นไปเป็นของเขา โดยอ้าง
ว่านานั้นเป็นนาชุมมาแต่โบราณช่วยย่าพ่อแม่ตน เช่นนี้
มิได้ ผู้ใดได้ตำแหน่งราชการนั้น (เอาการเมืองนั้นได้)
ก็อาจเอานานนั้นออกชุมนั้นได้ตามนั้น ถ้ามันไม่ชุมนั้นก็คิด
หรือตายเสียก็คิด นาก็กลับคืนมาที่เดิม เพราะวัตถุสิ่งใด
ก็ตาม อันเกี่ยวเนื่องกับแผ่นดินท้าวพระยา หากเป็น

ของขุมการเมืองแต่โบราณ จะให้ลดน้อยขาดไปจากเดิม
 ไม่ได้ และของทั้งหลายมี ๒ ประเภท ประเภท ๑ ว่า
 ถาวรพิศุภโชคได้แก่ของบริโภคอันมั่นคงเคลื่อนย้ายไม่ได้
 ไม่ควรให้ลดน้อยจากเดิม แม้ผู้ขุมนั้นตายจะส่งไว้ให้
 น้องลูกเมียญาติผู้ใด ถ้าหากควรเป็นของราชการไม่ควร
 ให้ได้ไป ได้แก่ไร่นา บำป่างสร้างที่อันเป็นของขุมกับ
 ราชการนั้นแท้แล อีกประเภท ๑ ว่าสักกัตตพิศุภโชคได้แก่
 ผ้าเสื่อ เงินทอง แก้วแหวน ช้าง ม้า ขำ หญิง ชาย งัว ควาย
 เหล่าน เป็นของไปกับตัว นอกจากนั้น มะพร้าว ตาล
 หมาก พลุ ซึ่งมันได้ปลูกสร้างในที่ขุมการบ้านการเมืองก็ดี
 มันจะให้ทานวัตถุเหล่านี้แก่พระธรรมพระสงฆ์ หรือส่ง
 ไว้ให้แก่ญาติพี่น้อง ก็ให้ได้ (ขึ้น=ขึ้น) เพราะว่ามัน
 สร้างทำขึ้นเป็นวัตถุของมันเอง

มาตรา ๑ มีบ้านช่องที่หนึ่ง มันหากไปแพ้วถาง
 บำป่างเป็นบ้าน ไม่ได้เป็นที่ขุมของผู้ใด และไม่มีผู้ใด
 ให้เป็นบำป่างในราชการมาแต่ก่อน หากมันปรารถนาจะ
 ให้ทานกับวัดวาอารามที่ใดก็ดี ให้ถามท้าวพระยาผู้กิน

บ้านเมืองที่หนักก่อนจึงอุทิศให้ได้แล เพราะแผ่นดินทั้ง
หมดเป็นของท้าวพระยามหากษัตริย์

ไร่นาที่ดินที่ใดเป็นที่ขุมราชการ ผู้ใดซื้อขอจาก
ท้าวพระยา องค์เป็นปถวิสระ ผู้นั้นอาจหยาดน้ำให้ทาน
หรือขายกินก็ให้ทำได้ มิฉะนั้นไพร่บ้านไพร่เมืองเจ้าขุน
มูลนายจะให้อะไรใครก็ไม่ได้ วัตถุเหล่านี้อาจมีวิญญาณ
หรือไม่มีวิญญาณ เจ้าของวัตถุอาจขายหรือแลกเปลี่ยน
ก็ให้ทำได้จึงดีแล มิฉะนั้นก็จะไม่ดีแล

มาตรา ๑ เจ้าขุนไปทวงถามค่านา ถ้าหากเป็น
เวลาค่ำชวดกาล ให้ผู้ทำนาคั้นชวนให้นอนค้าง มิไม่
ยอมนอนค้างให้ผู้ทำนาไปส่ง มิไม่ไปส่งจะเป็นอันตราย
ตามทางไว้รู้ในมนผู้ทำนา? มิว่าเขาไปกันหลายคน จะ
ขอกลับให้ได้ และห้ามมิให้ไปส่ง ให้ผู้ทำนาให้หอก
ดาบเขาไป หากเขาไปเป็นอันตรายตามทางเป็นอัน
เสร็จสิ้นกัน ผู้ทำนาไม่มีความผิด

มาตรา ๑ คน ๒ คนชวนกันเข้าป่า ไปพบเสือ
หม่มหมูสัตว์นั้นเข้ากัดผู้ ๑ อีกผู้หนึ่งพอจะช่วยกันได้แต่

ไม่ช่วยปล่อยไว้ให้ตาย ให้ช่วยใช้ค่าผู้ตายครึ่งหนึ่ง
 (ฉบับนอกตองว่า ให้ผู้ลงมือชวนก่อนชดใช้ค่า) แล้วให้
 ช่วยลูกเมียผู้ตายเผาศพให้ ผิด่างคนต่างชวนกั้นไป เสือ
 หมี่หมูหมางูกัดตาย อย่าว่าอะไรกับผู้ที่ยังรอดอยู่ ผิดชว
 กั้นไปล่าเสือหมี่หมูหมาสัตว์ใด ๆ ก็ดี ผู้ ๑ บาทเจ็บไม่
 ถึงตาย อย่าให้คนอื่นละทิ้งผู้บาดเจ็บ ให้ช่วยกันรักษา
 ให้หาย ผิดสัตว์ตัวนั้นมาให้ผู้เจ็บไปครึ่งตัว ให้แก่เขา
 ๕
 ทงหลายครึ่งตัว

ผู้ ๑ เป็นผู้ร้ายชกชวณคนดีไปขโมยของท่าน เจ้า
 ของได้ฆ่าคนดีตาย ให้ผู้ร้ายชดใช้ค่าคนดี ๒๕๐ เงิน
 ไหม ๒ คนรวมเป็น ๗๕๐ เงิน ผิดเจ้าของฆ่าผู้ร้ายตาย
 อย่าว่าอะไรกับคนดี ส่วนโทษที่มันไปลักทรัพย์ด้วยนั้น
 ให้ตัดสินตามกฎหมายบ้านเมืองเถิด

ผู้ ๑ บังคับให้ท่านชนชั้นไม้จนตกตาย ให้ผู้
 บังคับชดใช้ค่า ๒๕๐ เงิน แล้วให้ช่วยลูกเมียผู้ตายเผา
 ๕
 ศพนัน

ผู้ใดวานท่านไปโคนไม้ใหญ่ ไม่ตั้งใจจะให้ไม้ล้ม
 ทับ เพลียนไม้ล้มทับตาย ให้ผู้วานชดใช้ค่า ๒๕๐ เงิน
 อย่าใหม่ แล้วให้ช่วยลูกเมียผู้ตายเผาศพนั้น ไม้ล้มไป
 ไม่บอกกล่าวตั้งใจจะให้ทับท่านตาย ให้ชดใช้คนหนึ่งใหม่
 ๒ คนเป็น ๗๕๐ เงิน ฐานหนึ่งหรือ ๕๕๐ เงิน ไม้
 เจตนาแต่ถูกหัวแตก ให้ผู้วานชดใช้ค่าน้ำมั้นรักษา
 ๑๑๐ เงิน แล้วให้หาเหล่าไห ไก่คู่มือเรียกขวัญมัน
 ผีหักเคล็ดอวยวะขาดให้ช่วยกันรักษา ค่ายาเท่าใดให้ผู้
 วานเสีย เมื่อรักษาหายแล้ว ให้หาหมูตัวหนึ่ง เหล่าไห
 ไก่คู่มือเรียกขวัญมัน ผีตั้งใจให้ทับหัวแตก ให้ใหม่ ๒๕๐
 เงิน ผีหัวเคล็ดอวยวะขาด ให้ใหม่ ๒ คนเป็น ๕๐๐
 เงิน

ผู้ใดลักลอบเผาไรของท่าน เมื่อไม่ถึงฤดูเผา ให้มัน
 เผาใหม่ให้เรียบร้อย ให้หาเหล่าไห ไก่คู่มือ หมูตัวหนึ่ง
 ข้าวตอกดอกไม้บูชาเสือไว้ มิฉะนั้นก็ให้เราะไรท่าน
 ให้เรียบร้อย

ผู้ใดลักลอบควาก (ทะเลวง ?) เอาที่ไร่ท่าน เสีย
ของในไร่เท่าใด ให้ตราค่า แล้วให้ใช้ค่าตีเสียวว่า ๑ เงิน
ให้ใช้ ๓ เท่า

ลักลอบตัดรวไร่ท่าน ผีสัตว์ไม่ทันลงกินข้าว ให้
มันหาเหล่าไห ไก่คู่หนึ่ง ข้าวตอกดอกไม้บูชาเสื่อไร่
ผีสัตว์วังควายลงกินของในไร่เสียหายเท่าใด ให้มันชด
ใช้เท่านั้น ส่วนการรวที่มันตัด ให้มันชดใช้เงิน ๑๐ เงิน

ผู้ใดขี้ใส่ไร่ท่าน ในระหว่างเอาหน้าเข้าไร่จนกระทั่ง
ถึงตอนเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว (แรกเดินนำไร่แล้วต่อเท่าเอา
ข้าวแล้ว) ให้มันหาเหล่าไห ไก่คู่ข้าวตอกดอกไม้ เพื่อให้
เจ้าของไร่บูชาเสื่อไร่

ผียิวใส่ไร่ท่าน เยี่ยวรดของปลุกในไร่ ให้หัก
ตัดเสีย แล้วให้มันชดใช้ตามราคาของนั้น ไม่ต้องไหม
แล้วให้หาเหล่าไห ไก่คู่ข้าวตอกดอกไม้บูชาเสื่อไร่เถิด

ผู้ใดตีเครื่องหลากไร่ท่านทั้ง ให้สิ่งสัตว์วังควาย
เข้ากินของในไร่เสียหายเท่าใดให้ใช้เท่านั้น แล้วให้ใช้

ค่าเครื่องหลากรื้อท่าน ๕๐ เงิน แล้วจัดเกล้าไห้ไ้คู่ข้าว
ตอกดอกไม้ บูชาเสื่อไร้เถิด

ผู้ใดลักลอบตัดต้นข้าวไร้ ให้ตราคากอละเสี้ยวเงิน
เป็นเบย ๑,๒๕๐ ลักข้าวไร้ราคาหาบละ ๒ เงิน ให้ใหม่
๓ หาบ ลักข้าวข้างไร้ ตราคาพ่นน้ำ (๑.๒ กิโลกรัม)
ละเสี้ยวเงิน ให้ใหม่ ๓ เท่า ลักหมากเคื่อย
ไร้ ตราคา ๓ มาสก เป็น ๓๐๐ เบย ให้ใช้ ๓ เท่า
ลักเคื่อยตราคากัลละ ๑๐๐ เบย ให้ใช้ ๕ เท่า ลักเตง
(ฉบับเสาไห้-เต้า ฉบับนอตอง เต้าเตง) ลูกใหญ่ลูก
แก่ ตราคาลูกละ ๓๐๐ เบย ใช้ ๕ เท่า ลูกเตงลูกอ่อน
ลูกละ ๑,๐๐๐ เบย ให้ ๗ ลูก ลักเตงไทย (เตงลาย)
ลูกแก่ลูกละ ๑๐๐ เบย ใช้ ๕ เท่า เตงไทยลูกอ่อนลูก
ละ ๓๐๐ เบย ใช้ ๕ เท่า เตงจิงลูกอ่อนหรือแก่ลูกละ
๑๕๐ เบย ใช้ ๕ เท่า

ลักลอบตัดเถาเตงเมื่อยังเล็กอยู่ ตราคาเถาละ
๑,๐๐๐ เบย เถาเตงเมือออกดอกเถาละ ๒,๐๐๐ เบย
ใช้ ๕ เท่า

มาตรา ๑ ตัดเถาแตงเมื่อต้นเล็กอยู่ เถาละ ๕๐๐
 เบี้ย ใช้ ๙ เท่า เมื่อออกดอกเถาละ ๑,๐๐๐ เบี้ย ใช้
 ๙ เท่า

ล็กน้ำเต้า (หมากน้ำ) ลูกละ ๓๐๐ เบี้ย ใช้ ๙ เท่า
 ล็กหมากพักลูกละ ๕๐๐ เบี้ย ใช้ ๙ เท่า ตัดเถาน้ำเต้า
 เถาละ ๕๐๐ เบี้ย ใช้ ๙ เท่า เมื่อตอนออกดอกเถาละ
 ๑,๐๐๐ เบี้ย ใช้ ๙ เท่า ล็กlobตัดเถาหมากพักเมื่อ
 ต้นอ่อน เถาละ ๑,๐๐๐ เบี้ย ใช้ ๙ เท่า เมื่อตอน
 ออกดอกออกลูกเถาละ ๒,๐๐๐ เบี้ย ใช้ ๙ เท่า

ตัดข้าวบางตีราคากอละ ๓๐๐ เบี้ย ใช้ ๙ เท่า
 ล็กlobตัดต้นเคียวกอละ ๓๐๐ เบี้ย ใช้ ๙ เท่า ล็ก
 ผือกพื้หน้า (๑.๒ กิโลกรัม) ตีราคา ๒๐๐ เบี้ย ใช้ ๙
 เท่า ล็กงาพื้หน้าละ ๕๐๐ เบี้ย ใช้ ๙ เท่า ล็กขิง
 พื้หน้าละ ๕๐๐ เบี้ย ใช้ ๙ เท่า ล็กข่าพื้หน้าละ ๒๐๐
 เบี้ย ใช้ ๙ เท่า ล็กขมพื้หน้าละ ๒๐๐ เบี้ย ใช้ ๙
 เท่า ล็กถั่ว ๑ กำ ตีราคา ๑๐๐ เบี้ย ใช้ ๙ เท่า
 ล็กเมล็ดถั่วฟ้า ? พื้หน้าละ ๑,๐๐๐ เบี้ย ใช้

๕ เท่า ลักลอบตัดต้นฝ้ายต้นละ ๔,๐๐๐ เบี้ย ใช้ ๕ เท่า
ฝ้ายพื้หน้าละ ๑ เงิน ใช้ ๕ เท่า

ตัดต้นพริกท่านต้นละ ๔๒ เงิน ให้ใช้กินเท่าราคา
ลักพริกอ่อนพื้หน้าละซีกเงิน พริกแก่พื้หน้าละ ๒ เงิน
ใช้ ๕ เท่าทุกสิ่ง ตักเถาพลู่เถาละ ๒๐ เงินใช้ ๔ เท่า
ลักพื้พื้หน้าละ ๓๐๐ เบี้ยใช้ ๔ เท่า ลักหมากแห้งพื้หน้า
ละเสี้ยวเงิน ใช้ ๕ เท่า ลุกหมากใหญ่ทะลายละ ๑ เงิน
ใช้ ๕ เท่า ลักมะพร้าวลูกละ ๒๐๐ เบี้ยใช้ ๕ เท่า ตัดต้น
หมาก ซึ่งมีลูกต้นละ ๓๓ เงินใช้ ๔ เท่า ต้นหมากซึ่ง
ไม่ออกลูกต้นละ ๑๑ เงินใช้ ๔ เท่า ตัดต้นมะพร้าวซึ่ง
มีลูกดีราคาต้นละ ๕๐ เงินใช้ ๔ เท่า ต้นมะพร้าวที่ไม่
ติดลูกต้นละ ๒๒ เงินใช้ ๔ เท่า

ตัดต้นเมียง (=ชา) คีตราคาต้นละ ๕๐ เงินใช้
๔ เท่า ที่ว่านหมายถึงต้นเมียงที่กำลังจะเกิดใบได้ ผิดต้น
ยังไม่เหมาะที่จะเกิดใบต้นละ ๒๒ เงินใช้ ๔ เท่า ผิดต้น
เมียงต้นเล็กต้นละ ๑๑ เงินใช้ ๔ เท่า ลักลอบตัดต้น
กล้วยบ้าน ต้นละ ๒,๐๐๐ เบี้ยใช้ ๕ เท่า กล้วยดิบ

ต้นละ ๓,๓๐๐ เบี้ย อีกนัยหนึ่ง ตัดต้นกล้วยต้นน้อย
 ให้ชดใช้ต้นละ ๑,๐๐๐ เบี้ย ต้นกล้วยซึ่งถึงเวลาจะกิน
 ลูก ต้นละ ๒ เงินใช้ ๔ เท่า ลักกล้วยเครือละ ๒,๐๐๐
 เบี้ยใช้ ๔ เท่า ลักน้อยต้นละ ๑,๐๐๐ เบี้ยใช้ ๔ เท่า
 ลักผักกาดก่ำละ ๕๐ เบี้ยใช้ ๔ เท่า ลักผักบัว (ผักฤดู
 หนาวชนิดหนึ่งมีกลิ่นหอม) ก่ำละ ๑๐๐ เบี้ยใช้ ๔ เท่า
 ลักหอม กระเทียมพ่นน้ำละพ่นเบี้ยใช้ ๔ เท่า ลักلوب
 ตัดต้นยา ต้นละ ๓๐๐ เงินใช้ ๓ ต้น ลักขับ (สับ ?)
 ลักพ่นเอายางตีราคา ร้อยละ ๒๒ เงิน ใช้ ๓ ร้อย ขวานขับ
 ถึงแก่น ๒๒ เงิน ไม่ถึงแก่น ๒๒ เงิน

ลักไม้ลำมะลอก (ไม้ยะ) ต้นพอเหมาะที่จะใช้งาน
 ต้นละ ๒๒ เงินใช้ ๓ เท่า ลักหน่อไม้ลำมะลอกหน่อละ
 ๒ เงินใช้ ๓ เท่า ผิดมุขินหน่อไม้ลำมะลอกมากหรือ
 น้อยก็ดีให้ชดใช้ค่า ๑๑ เงิน อย่าใช้เลย (คงจะเป็นอย่า
 ไหมเลย) ไม้สักมี ๓ ชนิด คือไม้เรือ (หรือเรือ ?)
 สลากบัญชีตีราคาต้นละ ๗๒ เงินใช้ ๓ ต้น ไม้สักจ่ายต้น
 ละ ๗๒ เงินใช้ ๓ ต้น ไม้สักซึ่งพ่นละในนา (ขอนนา)

ชายป่าชายเขา ผิต้นงามที่ราคาต้นละ ๒๒ เงินใช้ ๓ ต้น
 ผิต้นไม่งาม ต้นละ ๓๐๐ เบี้ยใช้ ๓ ต้น ไม้ตะเคียน
 ใหญ่ดี ๖๖๐

ผู้ใดลักลอบกินงัวแดงป่าหรือควายป่า ตัวละ ๑๐๐
 เงิน ควายใช้ ๒ ตัว งัวใช้ ๓ ตัว งัวป่าตัวเมีย ๘๘๐
 เงิน งัวโทน (=งัวตัวผู้อยู่ตัวเดียว) ๑,๓๒๐ เงิน ลัก
 ลอบกินงัวป่าโทน ตัวละ ๓๐๐ เงินใช้ ๓ ตัว ลักลอบ
 กินงัวป่าตัวเมียตัวละ ๑๕๐ เงินใช้ ๓ ตัว ลักลอบกิน
 กวางตัวละ ๗๒ เงินใช้ ๓ ตัว กวางเขมตัวละ ๑๐๐
 เงินใช้ ๓ ตัว อีเก้ง (ฟาน) ตัวละ ๒๒๐ เงิน ลักลอบ
 กินหมูป่าตัวละ ๗๒ เงินใช้ ๓ ตัว ละมั่งทรายตัวละ ๒๒
 เงินใช้ ๓ ตัว กระจ่างตัวละ ๔๒ เงินใช้ ๓ ตัว ลัก
 ลอบกินงูเหลือมตัวละ ๒๒ เงินใช้ ๓ ตัว นกยูงตัวละ
 ๒๒ เงินใช้ ๓ ตัว ไก่ป่าและนกขวาตัวละ ๕๒ เงินใช้
 ๓ ตัว ลักลอบกินนกกระทาตัวละ ๑๑ เงินใช้ ๓ ตัว
 นกคุ้มตัวละเสียเงินใช้ ๓ ตัว ลักเหยี่ยว (แหลว) ตัว
 ละ ๕๒ เงินใช้ ๓ ตัว ลักเหยี่ยวพระยาตัวละ ๗๒ เงิน

ใช้ ๔ ตัว ลูกเหี้ยวใหญ่ (แหลวหลวง) ตัวละ ๑๑ เงิน
 ใช้ ๓ ตัว เหี้ยวตัวปานกลาง (แหลวราม) เหี้ยวเสี้ยว
 ตัวละ ๒๒ เงินใช้ ๓ ตัว ลักหมาไล่ (ไล่เนื้อ?) หรือ
 หมาตัวเมีย ตัวละ ๗๒ เงินใช้ ๓ ตัว แพะตัวละ ๑๐
 เงินใช้ ๔ เท้า ลักลอบกินต่ออาน ที่ราคาวิ่งละ ๒๒ เงิน
 ใช้ ๓ รัง ลักต่อดำใหญ่ รังละ ๒๒ เงินใช้ ๓ เท้า ต่อ
 หลุมหน้าแดงรังละ ๒๒ เงินใช้ ๓ รัง ต่อแรต่อลายขาว
 รังละ ๑๑ เงินใช้ ๓ รัง ลักลอบกิน^๕ ผงชาบผงหลวงรัง
 ละ ๒๒ เงินใช้ ๓ รัง ผงเล็ก^๕ ผงก่อน (ถ้าโก้น=ผงรวง)
 รังละ ๑๑ เงินใช้ ๓ รัง ต่ออังกุนหลวงรังละ ๕๐ เงิน
 ใช้ ๓ รัง

สัตว์น้ำมีดังนี้ ลักกินปลาตะเพียนใหญ่ หมิ้นน้ำ
 (๑๒ กิโลกรัม) ขึ้นไป ที่ราคาตัวละ ๕๐ เงินใช้ ๓ ตัว
 ปลาแซ่ (ปลารูปจระเข้) ปลาหนุ ปลาสวาย ห้าพันน้ำ
 ขึ้นไปตัวละ ๕๐ เงินใช้ ๓ ตัว ปลากลั้งปลาฝา (=ตะ-
 พาบน้ำ) สามพันน้ำ^๕ ขึ้นไป ตัวละ ๗๒ เงิน หรือบางที
 ๓๓ เงินใช้ ๔ ตัว ปลาเทพ (ปลาเทาะ) ปลาเลิง ปลา

ตะเพียน ปลาสะโตก ตัวละ ๒๒ เงินใช้ ๓ ตัว ปลา
 สะปาก (=ปลาตะเพียน) ปลาทอน (ฉบับนอตอง เป็น
 ปลาทอง คือปลาทองหรือปลากราย) ปลาแห ๔ นิ้ว
 ตัวละ ๑๑ เงินใช้ ๓ ตัวเป็น ๕๒ เงิน ปลาสร้อยพ่นน้ำ
 ละ ๒ เงินหรือ ๑๐ เงินก็มี ใช้ ๙ เท่า ลแอแลอันใช้
 ๑,๓๒๐ เงิน สัตว์นมอยู่ที่แม่โขง แควยาร้อยวาให้ใช้
 ๑๐๐ เงิน ลักแหพราวถี่ (ฉบับนอตองเป็นคร่าวถี่ คำว
 ภาษาลาวแปลว่า เชือก) ๓ นิ้ว ๔ นิ้ว ราคาเท่าใด ให้
 ชดใช้เท่านั้น แล้วไหมพื่นละ ๑๑๐ เงิน ลักแหถี่ราคา
 เท่าใด ให้ชดใช้เท่านั้นแล้วไหมพื่นละ ๕๒ เงิน จีบ
 หลวง (คูปจนาอนุกรม) ที่ราคา ๑๑๐ เงิน เบ็ดควิด
 (ควิดแปลว่าวิด ทั่ว) หลังละ ๕๒ เงิน เบ็ดเขวน
 หลังละ ๓๓๐ เงิน เบ็ดจง (จง แปลว่ากด) หลังละ ๑๑๐
 เงิน เบ็ดล่อ ๑๐ เงิน เบ็ดลอย ๑๑๐ เงิน เบ็ดปักหลัง
 ละเฟื่องเงิน ไชใหญ่หลังละ ๒ เงินถาน ๒๐๐ เงิน ไช
 น้อยหลังละ ๑ เงิน และ ๒ เงินก็มี

ข้างป่าพลายกตพังกติ ข้างบ้านกต ทั่วใหญ่ตัวละคร
 ๓,๐๐๐ เงิน ออย่าใหม่ ข้างพลายน้อยตัวละคร ๑,๕๐๐ เงิน
 ออย่าใหม่ พังใหญ่ตัวละคร ๒,๐๐๐ เงิน ออย่าใหม่ ข้าง
 พังน้อยตัวละคร ๑,๐๐๐ เงิน ออย่าใหม่ แรกทั่วใหญ่ตัวละคร
 ๑,๐๐๐ เงิน ออย่าใหม่ ลักเสือโคร่ง เสือเหลือง เสือ
 แผลว ออย่าใหม่ผู้ลกเลย เพราะเสือเป็นสัตว์ร้ายทันตาย
 เพื่อนไม่ได้ฆ่าเสีย ? เพียงแต่ให้อาหนั่งเอาคือเอาไซเอา
 เขียว ไปให้แก่ผู้เป็นใหญ่เถิด

ไร่กตินากตอยู่ใกล้ทางคน ทางงัวควายเดิน ให้
 ไว้ทาง (ทิ้งทางไว้ ?) กว้างวาก ผิเป็นทางเดินข้างม้า
 ให้ไว้ทางกว้าง ๓ วา ความข้างความม้าขี่สัตว์อยู่
 ปล่อยให้สัตว์ลงกินข้าวท่านเสียหายเท่าใด ให้ความข้าง
 ความม้าชดใช้ ผิเขาหาอะไรมาชดใช้ไม่ได้ ให้เจ้าของ
 ข้างม้าชดใช้แทน เพราะความเป็นข้าของเจ้าของ

ผิคความข้างปล่อยข้างไว้ไกลไร่นาท่านประมาณพัน
 วาไม่เผ้าไว้ ข้างม้ากินข้าวในไร่นาท่าน เสียหายเท่าใด
 ให้ความข้างใช้เท่านั้น ผิเขาหาอะไรมาชดใช้ไม่ได้ ให้

เจ้าของข้างใช้แทน เพราะเป็นข้างมัน ผิดไม่ยอมชดใช้
 อวดตนว่าเป็นใหญ่ เจ้าของข้าวไม่อาลัย เขาก็เป็น
 ข้าของเจ้าของในภาวภายหน้าแล (คงหมายความว่า จะ
 ต้องไปเป็นข้าของเจ้าของข้าวในชาติหน้า) ผิดปล่อยข้าง
 ไกลเกินกว่าพันวา หากข้างมากินข้าวไร่ข้าวนา ให้เจ้า
 ของไร่เจ้าของนาบอกให้ ความข้างปล่อยให้ไกลออกไป
 มิฉะนั้นก็ให้ดูแลข้างมัน ผิดความไม่กระทำตามคำเจ้าของ
 ไร่นา ข้าวของเสียหายเท่าใด ให้ความข้างใช้เท่านั้น
 ผิดเจ้าของไร่นาไม่บอกความข้างให้รู้ อย่าว่าอะไรแก่
 ความข้างเพราะมันไม่รู้ หากปล่อยไว้ไกลแล้ว แต่สัตว์
 ไม่ดีข้างออกมากินข้าวสวน เจ้าของสวนเจ้าของนาได้ตี
 ไปถึงให้บาดเจ็บเพียงเล็กน้อย อย่าว่าอะไรแก่เจ้าของ
 สวนเจ้าของนา ผิดพันแทงหูตาตัวข้าง ให้เจ้าของนาเจ้า
 ของสวนรักษาให้หาย ถ้ารักษาไม่เป็น ให้จ่ายเงิน ๑๑๐
 เงินมาจ้างแพทย์ (หมอยา) ให้รักษา ผิดทำให้ตาบอดไป
 ข้างหนึ่ง ราคาข้างเท่าใด ให้มันชดใช้แล้วมอบข้างไว้

แก่เจ้าของสวนเจ้าของนา ผิมนไม่มีเงิน ให้เอาตัวมัน
 มาเป็นข้าของเจ้าของข้าง ผิข้างลงกินข้าวที่ไหน เพียง
 แต่ให้เจ้าของนาเจ้าของสวนคู้ค่าหรือไล่ให้ไปเสีย อย่า
 กะอย่ายิงอย่าแทงอย่าฟัน ให้มาบอกแก่เจ้าของข้างให้
 ไปเอาข้าง แล้วบอกให้มันเอาข้าง ไปเลี้ยงที่ไกล ๆ
 ข้างเขานาเขาสวน ผู้ใดกะยิงฟันแทงข้างบาดเจ็บมาก
 ให้คิดค่าบาดเจ็บ ๑๑๐ เงิน แล้วให้มันรักษาให้หาย
 อวยวะขาดตาบอดหูขาดให้ฆ่ามันเสีย เพราะว่าข้างนี้
 เป็นเฉลิมจำเวียนบ้านเมืองท้าวพระยามหากษัตริย์

ผู้ใดทำนาไกลบ้านประมาณ ๕๐ วา ๑๐๐ วา
 หมูไ่กินข้าวเสียหายเท่าใด ให้ใช้เท่านั้น แล้วบอกเจ้า
 ของหมูให้ขังหมูจตุ ผิไม่ยอมขังหมู ยังลงกินข้าวอีก
 ให้เจ้าของนาฆ่าหมูนั่นกิน ส่วนราคาข้าวที่หมูกินอย่าว่า
 อะไร เพราะไ่กินเนื้อหมูท่านแล้ว ผิเจ้าของนาไม่ได้
 บอกให้ขังหมู แต่กลับฆ่าหมูกิน ให้มันชดใช้ค่าหมูท่าน
 ๓ ตัว ผิเจ้าของนาบอกให้เจ้าของหมูขัง แล้วยังไปกิน
 ข้าวอีก เจ้าของข้าวฆ่าหมูแล้วให้บอกเจ้าของหมูให้รู้

เมื่อเจ้าของหมูไปรับเนื้อหมู ให้เจ้าของหมูใช้ค่าข้าวที่
 หมูกิน ๓ เท่า หมายความว่าอยู่ไกลบ้านถึง ๕๐๐ วา ๑,๐๐๐
 วา หากหมูไปกินข้าวไม่ต้องบอกให้เจ้าของหมูขัง ข้าว
 ที่หมูกินก็ไม่ต้องชดใช้ ให้เจ้าของนาฆ่าหมูตัวนั้นกิน
 เสีย เจ้าของหมูก็อย่าว่าอะไรแก่เจ้าของนา เพราะถือ
 เท่ากับเป็นหมูป่าแล้ว ไก่เบ็ดท่านลงกินข้าวท่าน ให้
 เจ้าของเบ็ดไก่ชดใช้เท่าที่เสียหายไป เจ้าของนาบอกให้
 ขัง เจ้าของเบ็ดไก่อังไม่ขังให้ดี ปล่อยให้ไปกินข้าว
 ท่านอีก ให้เจ้าของข้าวฆ่ากินได้ อย่าว่าอะไรเลย

มาตรา ๑ ผู้ใดเช่างัวควายท่านมาทำนา งัวควาย
 เก่า (ฝึก ?) ดีแล้ว ค่าเช่าตัวละ ๑๒ เงิน งัวตัวฝึก
 ใหม่ยังไม่ทันเป็นงาน ค่าเช่าตัวละ ๑๑-๑๒ เงิน ค่า
 เช่าควายตัวละ ๑๒ เงิน ควายฝึกใหม่ตัวละ ๓ เงิน
 ฝึกแล้วงัวควายท่านไม่ดี โจรลักสัตว์ไปตีราคา งัวตัวละ
 ๑๒๐ เงินใช้ ๒ ตัว ตีราคาควายตัวละ ๑๓๐ เงินใช้
 ๒ ตัว งัวตัวฝึกใหม่ตัวละ ๖๒ เงินใช้ ๒ ตัว ควาย
 ฝึกใหม่ตัวละ ๗๒ เงินใช้ ๒ ตัว ฝึกเช่าปล่อยไว้ไม่เลี้ยง

ดู ให้เดินไปที่ป่าเสือ เสือกินงูกัดตาย ให้ชดใช้เช่น
 เกี่ยวกับที่กล่าวมาแล้ว ผิโจรฆ่าแต่ไม่ทันกินเนื้อ ให้
 เนื้อไว้กับผู้เช่า ตีราคางัวตัวละ ๑๒๐ เงินใช้ ๒ ตัว
 ควายตัวละ ๑๓๐ เงินใช้ ๒ ตัว ที่กล่าวมานี้ว่าด้วยงัว
 ควายที่ฝึกดีแล้ว ผิงัวควายยังฝึกไม่ดี ตีราคา ๖๒ เงิน
 ๗๒ เงินใช้ ๒ ตัว ควายฝึกใหม่ตัวละ ๗๒ เงิน

ผู้จักพิจารณาปกครองบ้านเมือง (แต่งบ้านปอง
 เมือง) แทนท้าวพระยาให้วุฒิจำเริญแก่บ้านเมืองแห่ง
 ท้าวพระยา ให้ไพร่ไทยอยู่สุขสำราญชุ่มบาน พึงปฏิบัติ
 ตามคลองอาณาจักร (=กฎหมาย) หลังกำอันนั้นเกิด
 ข้อความ (คำ) ทงหลายเหล่านี้ เป็นโบราณราชศาสตร์
 แห่งบ้านปองเมืองสืบราชตระกูล (ปวงนี้) มาแต่ท้าว
 พระยาทงหลายเหล่านี้ที่เบินมาแล้วแต่ก่อน ได้เสวยเมือง
 ชอบทศราชธรรมมาแต่ก่อน ตราบต่อเท่าบัดนี้แล

กล่าววินิจฉัยแต่งถ้อยคำอันพระราช กษัตริย์เจ้าน
 ช่อมังรายได้ตั้ง (=ตรา) ไว้ในนพบุรีศรีพิงค์ชัยเชิงใหม่
 ก็แล้ว (=จบ) เท่านั้นแล

๑๒๖

ท้าวพระยาขุนมูลนายทั้งหลายเอ๋ย
วินิจฉัยมั่งรายนน้อยคัมภีร์ให้ทิด (ทุขนาน) ถาวร
ลิขิตเขียนให้แล

ข้าเขียนอยู่ในเมืองลพบุรีใกล้เมืองเก่า (=อยุธยา)
วันนั้นแล ให้สืบไวสนชวลูกหลานเถิดนะ

จุลศักราชได้ ๑๑๖๒ เสด็จเข้ามาในกัมโพชพิสัย
ขอมไซไทยภาษาว่า ปีสน (=วอก) เสด็จเข้ามาในอตุ
ฤคุฝนบริบูรณ์แล้วแล ถาวรเขียนแล้วแล.

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์แสงรุ่งการพิมพ์

384/5 ตรอกมาตานุสรณ์ บางคอแหลม ยานนาวา กรุงเทพฯ
นายกิตติ สตรีจินดาโชค ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา โทร. 2891500

84607

สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
เลขที่ ๕๑ ซอยโชนง กรุงเทพมหานคร โทร. ๓๐๒๑๕๗๔ ๓๐๒๑๕๕๕

ห้องขจร สุขพานิช

พิมพ์ครั้งที่ ๑

